

ULKOMAISET YRITYKSET SUOMESSA

– UHKA VAI UUSI MAHDOLLISUUS?

Mika Pajarinen ja Pekka Ylä-Anttila

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS

Lönnrotinkatu 4 B, FIN-00120 HELSINKI

Puh. (09) 609 900
Telefax (09) 601 753

Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen edeltäjä Taloudellinen Tutkimuskeskus perustettiin vuonna 1946 suorittamaan taloudellista ja talouspoliittista päätöksentekoa palvelevaa kansantaloudellista, liiketaloudellista ja sosiaalipoliittista tutkimustyötä. Laitosta ylläpitävän kannatusyhdistyksen jäseniä ovat nykyisin Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ry ja Suomen Vakuutusyhtiöiden Keskusliitto ry sekä Merita Pankki Oy, Osuuspankkiryhmä, Postipankki Oy sekä Kera Oy, Kesko Oy ja Suomen Osuuskauppojen Keskuskunta SOK. Laitoksessa suoritetaan tutkimuksia myös kannatusyhdistyksen ulkopuolisella rahoituksella. Tätä toimintaa varten ETLA on perustanut erillisen projektitutkimus- ja tietopalveluyksikön. Tutkimus- ja ennustetoiminnan tuloksia julkaistaan laitoksen eri julkaisusarjoissa.

KANNATUSYHDISTYKSEN HALLITUS

Jäsenet

Krister Ahlström, pj
Pertti Voutilainen, vpj
Georg Ehrnrooth
Matti Honkala
Jukka Härmälä
Johannes Koroma
Jere Lahti
Harri Malmberg
Arto Ojala
Veijo Ojala
Jorma Ollila
Timo Poranen
Juhani Ristimäki
Antti Tanskanen
Eero Tuomainen

Varamiehet

Jaakko Rauramo
Juha Ahtola
Juha Niemelä
Lasse Mitronen
Jaakko Ihamuotila
Jussi Mustonen
Jukka Salminen
Hannu Vornamo
Olli-Pekka Ruuskanen
Pentti Bergius
Pekka Sairanen
Veikko Myllyperkiö
Björn Mattsson
Heikki Vitie
Ari Aaltonen

JOHTOKUNTA

Jussi Mustonen, pj
Juha Ahtola, vpj
Timo Airaksinen
Erkki Hellsten
Matti Huomo
Lasse Mitronen
Olli-Pekka Ruuskanen
Pentti Vartia

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS
The Research Institute of the Finnish Economy
Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland

Sarja B 142 Series

Mika Pajarinen - Pekka Ylä-Anttila

ULKOMAISET
YRITYKSET SUOMESSA
- UHKA VAI UUSI MAHDOLLISUUS?

Julkaisija: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, ETLA
Kustantaja: Taloustieto Oy

Helsinki 1998

Kansi: Mainos MayDay, Vantaa 1998

ISBN 951-628-277-6

ISSN 0356-7443

Painopaikka: Tummavuoren Kirjapaino Oy,
Vantaa 1998

PAJARINEN, Mika & YLÄ-ANTTILA, Pekka. Ulkomaiset yritykset Suomessa - uhka vai uusi mahdollisuus? Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1998, 123 s. (B, ISSN 0356-7443, No. 142). ISBN 951-628-277-6.

TIIVISTELMÄ: Tutkimuksessa tarkastellaan ulkomaisten yritysten Suomeen perustamien ja Suomesta ostamien yritysten toimintaa Suomen teollisen rakenteen ja talouden tehokkuuden kannalta. Tarkasteluajanjakso ulottuu teollistumisen alkua ajoilta nykypäivään. Pääpaino on kuitenkin 1990-luvun tilanteen analysoinnissa yritysaineiston avulla. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että ulkomaisten yritysten suorilla sijoituksilla Suomeen on kokonaisuutena ollut Suomen teollista rakennetta ja talouden tehokkuutta vahvistava vaikutus, vaikkakin yksittäisissä tapauksissa vaikutukset ovat voineet olla negatiivisia. Ulkomaisten suorien sijoitusten kasvun myönteisiin vaikutuksiin kuuluu se, että osaamisintensiiviset yritykset ovat omistajavaihdoksen jälkeen usein pystyneet laajentamaan vientimarkkinoitaan ja niiden rahoitusmahdollisuudet ovat parantuneet.

AVAINSANAT: suorat sijoitukset, kilpailukyky, monikansalliset yritykset.

PAJARINEN, Mika & YLÄ-ANTTILA, Pekka. Foreign Owned Firms in Finland - Threat or New Possibility? Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1998, 123 p. (B, ISSN 0356-7443, No. 142). ISBN 951-628-277-6.

ABSTRACT: This study analyses influence of foreign direct investment inflows on development of the Finnish industry. Time horizon of the study is from the nineteenth century to the present day. We mainly focus, however, on trends in the 1990's. The results of the study suggest that foreign direct investment inflows have, on the whole, had a positive influence on development of the Finnish industry, although, in some mergers and acquisitions effects have been negative. Moreover, it seems that increased foreign direct investment inflows have had positive impact especially on knowledge intensive firms: foreign owner has in many cases helped to increase firm's foreign sales and improved firm's financial strength.

KEY WORDS: foreign direct investment, competitiveness, multinational companies.

ESIPUHE

Ulkomaalaisomistus on Suomessa lisääntynyt nopeasti 1990-luvun aikana sekä yritysostojen muodossa että pörssin osakesijoitusten kautta. Omistusmuutokset ovat aiheuttaneet merkittäviä muutoksia yritysten toiminnassa. Ne ovat herättäneet myös kysymyksiä omistuksen pitkän aikavälin vaikutuksista kansantaloudessa.

ETLAn yritysten kansainvälistymistä koskevassa tutkimusohjelmassa on viimeisten 10 - 15 vuoden aikana julkaistu useita tutkimuksia suomalaisten yritysten kansainvälistymisestä ja ulkomaaninvestoinneista. Käsillä oleva tutkimus on ensimmäinen, jossa tarkastellaan ulkomaalaisomisteisia yrityksiä Suomessa. Tutkimus on ensimmäinen systemaattinen selvitys ulkomaalaisomistuksesta ja suorista sijoituksista Suomeen ja niiden vaikutuksista talouteen. Sen toteuttaminen on edellyttänyt laajan yritystietokannan luomista. Kansainvälistymisen tutkimus edellyttää jatkossakin yritystietojen käyttöä. Keskuspankkien pääomavirtoja koskevat tiedot eivät enää ole riittäviä kuvaamaan yhä monimutkaisempaa kansainvälistymiskehitystä. Olisikin tärkeää, että Suomeen voitaisiin luoda tutkijoiden käytössä oleva riittävän laaja yritysten kansainvälistymisaineistoa sisältävä tietokanta.

Globalisaatiokehitys voimistuu edelleen lähivuosina. Osana tätä kehitystä myös ulkomaiset investoinnit Suomeen kasvavat edelleen. On tärkeää selvittää näiden investointien vaikutuksia talouden tehokkuuteen ja rakentamiseen jatkamalla tutkimustyötä sekä ylläpitämällä ja laajentamalla projekteissa koottua aineistoa.

Tutkimuksen ovat tehneet ETLAn tietopalvelu- ja projektitutkimusyksikössä Etlatieto Oy:ssä Mika Pajarinen ja Pekka Ylä-Anttila.

Helsingissä huhtikuussa 1998

Pentti Vartia

TEKIJÖIDEN ESIPUHE

Ulkomaiset suorat sijoitukset Suomeen ovat lisääntyneet huomattavasti viimeisen vuosikymmenen aikana. Sijoitusten lisääntyminen on liittynyt 1980-luvun lopulta voimistuneeseen globalisaatiokehitykseen. Tätä kehitystä monet tutkijat puolestaan pitävät luontevana jatkona viime vuosisadalla alkaneelle kansainvälisen talouden yhdentymiselle. Tässä kehityksessä toisen maailmansodan jälkeinen, kauppablokkien ja protektionismin sävyttämä aika on eräänlainen poikkeus.

Taloudellinen integraatio on tullut suurelta osin yritysvetoiseksi ja suoriin sijoituksiin perustuvaksi. Monikansallisten yritysten merkitys on lisääntynyt ja niistä on muotoutunut maailmantalouden muutoksen ydin.

Maailmassa, jossa pääomaliikkeet ovat vapaat eikä rahoitusmarkkinoita säännellä, menestyvät vain ne, jotka saavat pääoman tuottamaan. Kansallisella politiikalla ei voida enää suojata omia yrityksiä ja toimialoja. Yritykset ja teollisuuspolitiikan harjoittajat etsivät kiivaasti maailmantalouden nopeimmin kasvavia ja parhaiten tuottavia aloja. Nopein tie uusille aloille ja markkinoille on useimmiten yritysten hankkiminen yli kansallisten rajojen.

Tähän asetelmaan liittyen tutkimuksessamme pyrimme luomaan katsauksen ulkomaisten yritysten toimintaan Suomessa sekä arvioimaan niiden toimintaa teollisen rakenteen ja talouden tehokkuuden kannalta.

Kiitämme Invest in Finland Bureauta saamastamme avusta ja materiaalista Suomessa toimiviin ulkomaisiin yrityksiin liittyen sekä tutkimuksessa avustaneita yrityksiä. Edelleen kiitämme Jyrki Ali-Yrkköä ja Petri Rouvista tutkimusprojektin aikana saamastamme tutkimusavusta ja kommenteista. Lisäksi kiitämme Riitta Hjerppeä avusta ulkomaalaisomisteisen yritystoiminnan historiakatsaukseen liittyvän materiaalin kartoittamisessa.

Tekijät ovat yhdessä kirjoittaneet raportin luvut 1 ja 7. Muilta osin tekstin on kirjoittanut Mika Pajarinen.

Tutkimuksen on rahoittanut Teknologian kehittämiskeskus (TEKES), jolle lausumme parhaat kiitokset.

Helsingissä huhtikuussa 1998

Mika Pajarinen

Pekka Ylä-Anttila

SISÄLLYSLUETTELO

YHTEENVETO

1. JOHDANTO	1
1.1 ULKOMAISET SUORAT SJOITUKSET OVAT KASVANEET MAAILMANLAAJUISESTI	1
1.2 GLOBALISAATIO - TALOUDEN UUSI KEHITYSVAIHE.....	2
1.3 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA SISÄLTÖ.....	5
1.4 AINEISTO	6
2. ULKOMAISIIN SJOITUKSIIN LIITTYVIÄ KÄSITTEITÄ JA TEORIAA	9
2.1 SUORAT SJOITUKSET JA PORTFOLIOSJOITUKSET	9
2.2 TUOTANNON LAAJENTAMINEN ULKOMAILLE SUORIENTEN AVULLA	12
3. ULKOMAALAISOMISTEISEN YRITYSTOIMINNAN KEHITYS SUOMESSA - KATSAUS HISTORIAAN.....	17
3.1 AUTONOMIAN AIKA: ULKOMAINEN OSAAMINEN VAUHDITTI TEOLLISTUMISTA.....	18
3.2 ITSENÄISYYDEN NELJÄ ENSIMMÄISTÄ VUOSIKYMMENTÄ: ULKOMAISTEN YRITYSTEN MÄÄRÄ JA VAIKUTUS TEOLLISUUDESSA VÄHÄISTÄ	19
3.3 1960-1980-LUVUT: SUHTAUTUMINEN YRITYSTEN ULKOMAALAISOMISTUKSEEN MUUTTUU MYÖNTEISEMMÄKSI.....	21
4. ULKOMAALAISOMISTEISET YRITYKSET SUOMESSA 1990- LUVULLA	27
4.1 ULKOMAISET SUORIENTEN SJOITUSTEN VIRRRAT JA PÄÄOMAKANNAT 1990-LUVULLA	27
4.2 ULKOMAISEN OMISTUKSEN KEHITYS 1990-LUVULLA: YRITYSTASON TARKASTELU.....	32
4.2.1 Yleisiä piirteitä	32
4.2.2 Miten ulkomaalaisomisteiset yritykset sijoittuvat eri klustereihin Suomessa?.....	38
4.3 YHTEENVETO: MITÄ 1990-LUVULLA ON TAPAHTUNUT?	64

5. ULKOMAALAISOMISTEISTEN YRITYSTEN TALOUDELLINEN TULOS 1990-LUVULLA	67
5.1 YRITYSTEN TUNNUSLUKUJA VUOSINA 1990 JA 1996	69
5.2 YRITYKSET, JOIDEN OMISTUS ON PYSYNYT MUUTTUMATTOMANA ...	71
5.3 YRITYSKAUPOIN 1990-LUVULLA ULKOMAISEEN OMISTUKSEEN SIIRTYNEET YRITYKSET	78
5.4 YHTEENVETO: ONNISTUNEITA YRITYSOSTOJA JA TEHOKASTA TOIMINTAA	84
6. ULKOMAISEN OMISTUKSEN LISÄÄNTYMISEEN LIITTYVIÄ UHKAKUVIA JA MAHDOLLISUUKSIA	89
6.1 UHKAKUVIA	89
6.2 MAHDOLLISUUKSIA	91
6.3 OVATKO ULKOMAISTEN YRITYSTEN SUORAT SJOITUKSET UHKA SUOMEN TEOLLISEN RAKENTEN KEHITYKSELLE?	92
7. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	99
ENGLISH SUMMARY	107
KIRJALLISUUTTA.....	111
Liite: Ulkomaalaisomisteisia teollisuus- ja tietotekniikkayrityksiä .	115
Luettelot kuvioista, taulukoista ja laatikoista.....	121

YHTEENVETO

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan ulkomaisten yritysten Suomeen perustamien ja Suomesta ostamien yritysten toimintaa Suomen teollisen rakenteen ja talouden tehokkuuden kannalta. Tarkasteluajanjakso ulottuu teollistumisen alkua ajoilta nykypäivään. Pääpaino on kuitenkin 1990-luvun tilanteen analysoinnissa yritysaineiston avulla.

Yritysaineiston ensisijaisena lähteenä on Etlätiedon yritystietopankki. Sitä täydentävät Invest in Finland Bureau, Suomen Pankin, Talouselämä-lehden sekä Tilastokeskuksen aineistot.

Ulkomaiset yritykset ovat menneinä vuosikymmeninä perustaneet uusia yrityksiä Suomeen ja ostaneet toimivia yrityksiä Suomesta erittäin vähän. Suorat sijoitukset Suomeen alkoivat kuitenkin kasvaa 1980-luvulla ja kasvu on jatkunut 1990-luvulla. Kasvua selittää osittain maailmanlaajuisen suorien sijoitusten huomattava lisääntyminen 1980-luvun puolivälistä alkaen. Pieni osa tästä kasvusta on suuntautunut Suomeen. Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten kasvua edesauttoivat 1990-luvun alkupuolella tapahtuneet institutionaaliset ja yhteiskunnalliset muutokset, kuten ulkomaalaisomistusta koskevien rajoitusten poistaminen ja Suomen jäsenyys Euroopan unionissa. Lisäksi ulkomaisia yrityksiä kiinnostavien ostokohteiden määrä on kasvanut suomalaisten yritysten osaamistason nousun johdosta. Sen myötä etenkin teollisuudessa yrityskaupat ovat pitkälti syrjäyttäneet uusien yritysten perustamisen suorien sijoitusten teko-tapana.

Historian valossa ulkomaalaisomisteisten yritysten vaikutus Suomessa on sijoitusten vähäisyyden vuoksi jäänyt koko kansantalouden tasolla varsin pieneksi. Toisin joillakin teollisuuden toimialoilla, kuten sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa ulkomaisten yritysten vaikutus on ollut selvästi suurempi kuin kansantaloudessa keskimäärin.

Ulkomaisten yritysten vaikutus Suomen elinkeinoelämässä on lisääntynyt 1990-luvulla. Nykyisin Suomen 500 suurimmasta yrityksestä noin joka kolmas on vähintään puoliksi ulkomaisen yrityksen omistuksessa, kun osuus 1990-luvun alussa oli 15 prosenttia. 1990-luvun puolivälissä ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus teollisuustuotannosta, työllistetyistä henkilöstöstä ja teollisuuden viennistä oli runsas kymmenes. Sen jälkeen osuudet ovat olleet noususuunnassa lähinnä yritysostojen ja fuusioiden seurauksena. Teollisuuden päätoimialoista ulkomaalaisomisteisten yri-

tysten osuudet ovat nykyisin suurimmat kemian teollisuudessa sekä metalli- ja elektroniikkateollisuudessa. Metsäteollisuudessa ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat harvinaisia.

Ulkomaisten yritysten yritysostot Suomessa ovat suuntautuneet usein keskimääräistä teknologiaintensiivisimmille toimialoille. Esimerkiksi vuonna 1995 noin puolet ulkomaalaisomisteisista yrityksistä toimi kyseisillä toimialoilla. Viisi vuotta aiemmin osuus oli runsas kolmannes. Osittain toimialarakenteen eroista johtuen ulkomaalaisomisteiset teollisuusyritykset ovat suomalaisomisteisiin teollisuusyrityksiin verrattuna keskimäärin kannattavampia sekä vienti- ja tutkimusintensiivisempiä. Lisäksi ne maksavat keskimäärin hieman korkeampia palkkoja kuin suomalaisomisteiset teollisuusyritykset.

Koko 1990-luvun ulkomaisessa omistuksessa olleiden teollisuusyritysten tuotannon ja henkilöstömäärän kehitys on ollut parempi kuin suomalaisessa omistuksessa pysyneiden teollisuusyritysten. Tämä selittyy osittain ulkomaalaisomisteisten yritysten keskimääräistä suuremmalla vientiin suuntautuneisuudella. Ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten investoinnit kiinteään omaisuuteen ovat sen sijaan olleet suomalaisomisteisiä yrityksiä alhaisemmat.

1990-luvun aikana ulkomaiseen omistukseen siirtyneiden yritysten taloudellinen kehitys yrityskaupan jälkeen on ollut pääasiassa myönteistä. Näin on ollut etenkin kasvuvaiheessa olevissa osaamisintensiivisissä yrityksissä, joiden kasvu on monessa tapauksessa omistajan vaihdoksen jälkeen vauhdittunut rahoitusresurssien parantumisen ja lisääntyneiden ulkomaisien markkinakontaktien ansiosta. Sen sijaan muutamissa Suomen taantuvien teollisten klusterien osissa, kuten elintarvikkeiden ja nautintoaineiden valmistuksessa, yrityskaupan jälkeen tuotantolaitoksia on jopa suljettu ja valmistusta siirretty muualle.

Ulkomaisten yritysten suorien sijoitusten motiivit voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. Yhtenä motiivina on ollut se, että ulkomainen yritys sijoittuu Suomeen hyödyntääkseen omaa osaamistaan ja pyrkii näin valtaamaan markkinaosuuksia täkäläisillä markkinoilla. Tämä motiivi on havaittavissa selkeästi mm. tukkukaupan sekä palvelutoimialojen, kuten kuljetus- ja huoltatoimintojen, mainostoimistojen, vartioinnin ja siivouksen tilannetta tarkasteltaessa.

Toisentyyppisenä motiivina suorille sijoituksille Suomeen on ollut kiinnostus osaamisintensiivisiä yrityksiä kohtaan. Tässä ryhmässä ulkomaisten yritysten motiivina ei niinkään ole ollut hyödyntää omaa osaamistaan Suomen markkinoilla, vaan se, että ostettu suomalainen yritys täydentäisi omistajayrityksen osaamista. Tämä motiivi on ollut edelläesitettyä vahvempi mm. tietoteollisuusklusterin yrityksiin kohdistuneissa suorissa sijoituksissa.

Teknologisen kehityksen kannalta ulkomaiset suorat sijoitukset ovat olennainen uuden teknologian siirtokanava, joskin tämän seikan merkitys on nykyisin Suomen teollisuuden osaamistason kehittymisen myötä vähäisempi kuin mitä se olisi voinut olla aikaisempina vuosikymmeninä, jos suoriin sijoituksin olisi silloin suhtauduttu myöntämielisemmin. Nykyisin ulkomaisten suorien sijoitusten myönteisiin vaikutuksiin teknologisen kehityksen kannalta kuuluu se, että niiden kautta kasvavat teknologiayritykset Suomessa ovat pystyneet laajentamaan vientimarkkinoitaan ja toisaalta se, että omistajan vaihdoksen myötä yritysten rahoitusmahdollisuudet ovat usein lisääntyneet. Yritysten kasvuedellytykset ovat siis parantuneet.

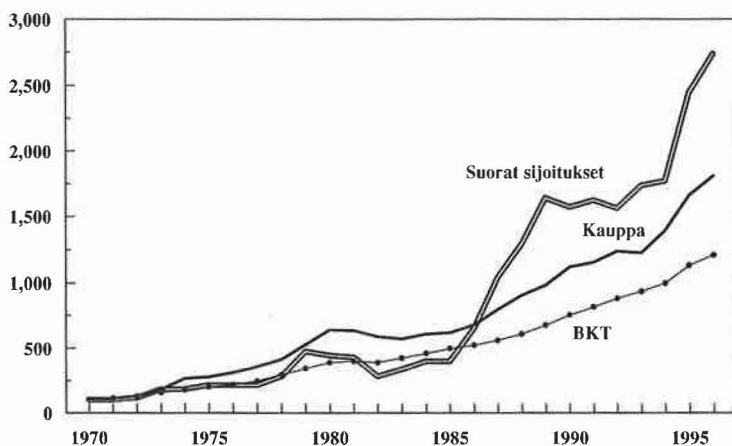
Kaiken kaikkiaan ulkomaisten yritysten suorilla sijoituksilla näyttäisi olevan Suomen teollisen rakenteen kehityksen kannalta enemmän myönteisiä kuin kielteisiä piirteitä. Ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat osoittautuneet kannattavammiksi ja tehokkaammiksi kuin suomalaisomisteiset yritykset keskimäärin, joten niillä on talouden tehokkuutta lisäävä vaikutus. Ulkomaiset suorat sijoitukset voidaankin ennemmin nähdä yhtenä luonnollisena osana Suomen teollisen rakenteen kehityksessä kuin kasvumahdollisuuksia uhkaavana riskinä.

1. JOHDANTO

1.1 Ulkomaiset suorat sijoitukset ovat kasvaneet maailmanlaajuisesti

Suomeen suuntautuneet ulkomaisten yritysten suorat sijoitukset, toisin sanoen uusien yritysten perustamiset ja yritysostot ovat kasvaneet merkittävästi viime vuosien aikana. Suomi ei kuitenkaan ole ollut tässä suhteessa poikkeustapaus. Tilastojen valossa ulkomaiset suorat sijoitukset ovat maailmanlaajuisesti kasvaneet 1980-luvun puolivälistä lähtien huomattavasti nopeammin kuin maailman tuotanto tai kansainvälisen kaupan, kuten kuviosta 1.1 havaitaan.

Kuvio 1.1 Suorat sijoitukset, tuotanto ja kansainvälinen kauppa maailmanlaajuisesti tarkasteltuna. (indeksi, 1970 = 100)

Lähde: YK (1997).

YK:n investointiraportin (YK, 1996, 96-) mukaan suorien sijoitusten kasvuun on vaikuttanut kolme tekijää. Yksi tekijä on teknologian kehittyminen: Informaatioteknologia on mahdollistanut suurten tietomäärien käsittelyn ja siirron sekä laajalle levittäytyneen yritysverkoston päivittäisten rutiinien hallinnan. Lisäksi kuljetusteknologian ja siihen liittyvien palvelujen kehittyminen on tehostanut tavaroiden ja ihmisten liikkumista.

Toinen ulkomaisia suoria sijoituksia lisännyt tekijä on ollut se, että useimmat valtiot ovat viimeistään 1990-luvulla purkaneet ulkomaista omistusta rajoittaneen lainsäädännön. Kolmantena tekijänä on vaikuttanut se, että kansainvälisestä tuotannosta on tullut kiinteä osa maailmantalo-

utta: uusia monikansallisia yrityksiä on syntynyt runsaasti ja tyypillisellä monikansallisella yrityksellä on nykyisin useampia ulkomaisia tytäryrityksiä kuin aiemmin.

1.2 Globalisaatio - talouden uusi kehitysvaihe

Ulkomaisten yritysten investoinnit Suomeen ovat siis osa 1980-luvun lopulla voimistunutta globalisaatiokehitystä. Tätä kehitystä monet tutkijat puolestaan pitävät luontevana jatkona viime vuosisadalla alkaneelle kansainvälisen talouden yhdentymiselle. Tässä kehityskulussa toisen maailmansodan jälkeinen, kauppablokkien ja protektionismin sävyttämä aika on eräänlainen poikkeus. Meneillään oleva globalisaatiokehitys poikkeaa kuitenkin aiemmasta yhdentymiskehityksestä kahdessa merkittävässä suhteessa. Ensiksikin, kun tämän vuosisadan alussa vain tärkeimmät teollistuneet maat vapauttivat talouttaan ja olivat mukana kansainvälisessä kaupassa ja investoinneissa, nyt globalisaatio koskettaa käytännöllisesti katsoen koko maailmaa. Toiseksi, teknologinen kehitys on tuonut yritystoimintaan uuden logiikan: tuotannon maailmanlaajuinen hajauttaminen on mahdollista ja tehokasta.

Kansainvälisten markkinoiden vapautuminen ja tietotekniikan kehitys ovat aiheuttaneet kansainvälisessä taloudessa ja yritystoiminnassa murroksen, jota voi verrata kahteen aiempaan teolliseen vallankumoukseen. Kansainvälistyminen ja teknologinen muutos kietoutuvat toisiinsa. Yhtäältä tieto- ja viestintätekniikka tekee globaalin yritystoiminnan mahdolliseksi. Toisaalta globaalien markkinoiden syntyminen ja kansainvälisen kilpailun lisääntyminen ajavat yrityksiä uusiin teknisiin innovaatioihin ja edistävät uuden teknologian leviämistä. Kansainvälistymiseen vie väistämättä myös erikoistumisen logiikka. Yritykset hakevat kilpailuetuja yhä kapeammista tuoteryhmistä. Näille voi syntyä riittävän laajat markkinat vain maailmanlaajuisella tasolla.

Monikansallisista yrityksistä on tullut maailmantalouden muutoksen ydin. Kansainvälisesti toimivat suuryritykset olivat integroimassa maailmantaloutta jo kauan ennen kuin Euroopan meneillään oleva integraatiokehitys alkoi tai poliittisella tasolla oli tehty päätöksiä Amerikan tai Aasian taloudellisista yhteenliittymistä. Monikansalliset yritykset vaikuttavat suoraan paitsi investointivirtojen kasvuun ja sitä kautta yritysrakenteisiin myös maailmankaupan lisääntymiseen ja teknologian siirtoon. On arvioitu, että jo noin 30 - 40 % maailmankaupasta on monikansallisten yritysten sisäistä kauppaa.

Suorat sijoitukset maasta toiseen sisältävät aina teknologian ja osaamisen siirtoa. Sen vuoksi useimmat maat pyrkivät houkuttelemaan monikansallisia yrityksiä sijoittamaan alueelleen. Kyse on myös työpaikoista - työpaikat lisääntyvät siellä minne yritykset investoivat. Ongelma yritysten houkuttelussa ovat keinot - monet maat pyrkivät houkuttelemaan yrityksiä subventioin ja verohelpotuksin. Edes Euroopan unionin sisällä ei ole päästy sopimukseen verotuksen ja tukipolitiikan yhdenmukaistamisesta.

On alettu puhua globaalista työpaikkakilpailusta. Maat ja alueet pyrkivät vahvistamaan yritysten sijainti- ja toimintaedellytyksiä varmistaakseen kansainvälisesti kilpailukykyisten yritysten kasvun ja "hyvien" työpaikkojen säilymisen tai lisääntymisen (Kasvio & Nieminen, 1998; Väyrynen, 1997; Reich, 1995).

Suorat sijoitukset ovat vain yksi muoto yritysten uudessa kansainvälistymisessä. Erilaiset sopimukset ja globaali verkostoituminen ovat tulossa ehkä yhtä tärkeäksi. Yritykset pyrkivät kansalliset rajat ylittävään yhteistyöhön esimerkiksi tuotekehityksessä, markkinoinnissa, ali- ja osahankinnassa, logistiikassa ja jakelussa. Yhteistoiminta ylittää myös toimialarajat: teollisuus- ja palveluyritykset toimivat yhdessä.

Raja palvelutuotannon ja tavaratuotannon väliltä onkin katoamassa. Modernien, kansainvälisesti toimivien teollisuusyritysten tuotanto ja vienti koostuvat yhä enemmän tiedosta ja palveluista ja yhä vähemmän perinteisistä teollisuustuotteista. Varsinaisen tavaroiden valmistuksen osuus suurten monikansallisten teollisuusyritysten arvonalisäyksestä on enää neljänneksen verran, valtaosa arvontuotannosta koostuu erilaisista palveluista: suunnittelusta, tutkimus- ja kehitystoiminnasta, rahoituksesta, huollosta, koulutuksesta, tietoliikenteestä, kuljetuksesta, markkinoinnista ja johtamisesta. Samaan aikaan, kun teollisuusyritykset ovat siirtäneet monia palveluita ulkopuolisten palveluyritysten hoidettaviksi, itse teollisuustuotteet ovat muuttuneet yhä palveluvaltaisemmiksi. Teollisuudesta on tullut palvelua ja palveluista teollisuutta.

Yritysten kansainvälistymisen meneillään aalto koskettaa kuitenkin eniten perinteistä palvelusektoria. Palvelusektorit ovat aiemmin olleet pitkälti kilpailulta suojattuja. Rajojen avautuminen ja tietotekniikan sovellukset ovat nopeassa tahdissa avanneet esimerkiksi rahoitus- ja vakuutustoiminnassa uusia mahdollisuuksia skaalaetujen hyödyntämiseen. Näiden alojen yritykset ovat myös alkaneet siirtää rutiinipalveluitaan, osittain tietotyötäkin, kustannuksiltaan edullisimpiin sijaintipaikkoihin.

Kansainvälinen työnjako perustuu tulevaisuudessa entistä vähemmän luonnonvaroihin ja muihin perittyihin tuotannontekijöihin. Kansallisilla

tai alueellisilla päätöksillä luodut kilpailuedut ratkaisevat: yritysten sijoittumispäätöksiin vaikuttavat koulutetun työvoiman saatavuus sekä teknologinen ja sosiaalinen infrastruktuuri. Tutkimukset osoittavat, että erityisesti tietointensiivisellä yritystoiminnalla on selkeä taipumus alueelliseen klusteroitumiseen. Klustereiden sisällä yrityskohtaiset kilpailuedut vahvistuvat tahattomien teknologiavirtojen (technological spillovers) ja positiivisten ulkoisvaikutusten kautta.

Maailmassa, jossa pääomaliikkeet ovat vapaat eikä rahoitusmarkkinoita säännellä, menestyvät vain ne, jotka saavat pääoman tuottamaan. Kansallisella politiikalla ei voida enää suojata omia yrityksiä ja toimialoja. Yritykset ja teollisuuspolitiikan harjoittajat etsivät kiivaasti maailmantalouden nopeimmin kasvavia ja parhaiten tuottavia aloja. Nopein tie uusille aloille ja markkinoille on useimmiten yritysten hankkiminen yli kansallisten rajojen.

Taloudellinen integraatio on tullut suurelta osin yritysvetoiseksi ja suoriin sijoituksiin perustuvaksi. Kauppapolitiikka on siirtymässä kansalliselta tasolta ylikansalliselle. Kauppapoliittisia ja pääomaliikkeitä koskevia päätöksiä tehdään kansainvälisissä järjestöissä tai suurten alueellisten yhteenliittymien tasolla ja kansallisvaltioiden rooli heikkenee.

Globalisaation uusi vaihe ja informaatioteknologian kehitys ovat synnyttäneet nykyisen kilpailukykykeskustelun ja -politiikan. Perinteisen suhteellisen edun ja yrityskohtaisen kilpailuedun keskinäinen suhde on muuttunut teknologisen muutoksen ja pääomaliikkeiden vapautumisen seurauksena. Yritysten kilpailumenestys ja tuotannon kansainvälinen sijainti riippuvat entistä vähemmän maakohtaisista, perustuotannontekijöihin perustuvista, suhteellisista eduista ja yhä enemmän yrityskohtaisista kilpailueduista.

Yrityskohtaiset kilpailuedut puolestaan pohjautuvat suurelta osin teknologiaan ja osaamiseen, toisin sanoen luotuihin tuotannontekijöihin, jotka eivät välttämättä liiku yritysten välillä, mutta liikkuvat kansainvälisesti (monikansallisten) yritysten sisällä. Suhteellisen edun ja kilpailuedun yhteisvaikutus määrittää tuotannon kansainvälisen sijainnin, mutta yrityskohtaisten kilpailuetujen merkitys on kasvanut voimakkaasti. Siksi suorat sijoitukset lisääntyvät maailmankauppaa ja kokonaistuotantoa nopeammin, globalisaatiokehitys voimistuu.

1.3 Tutkimuksen tavoitteet ja sisältö

Tämän raportin tavoitteena on luoda katsaus Suomessa olevien ulkomaalaisomisteisten yritysten toimintaan ja tarkastella niiden toiminnan vaikutuksia Suomen teollisen rakenteen ja talouden tehokkuuden kannalta. Raportissa käsitellään seuraavia kysymyksiä:

- Kuinka laajaa ulkomainen suoriin sijoituksin hankittu omistus Suomen elinkeinoelämässä on ja miten se on kehittynyt eri ajanjaksoina?
- Mitkä toimialat ovat kiinnostaneet ulkomaisia yrityksiä?
- Poikkeavatko ulkomaalaisomisteiset yritykset suomalaisomisteisista yrityksistä esimerkiksi kannattavuudeltaan tai tehokkuudeltaan?
- Miten ulkomaalaisomistus on vaikuttanut yritysten kehitykseen?
- Mitä motiiveja ulkomaisilla yrityksillä on ollut Suomeen sijoittumisen taustalla?

Raportissa keskitytään uusien yritysten perustamisten ja yrityskauppojen kautta Suomeen tulleisiin ulkomaisiin yrityksiin. Siten ulkomaiset portfoliosijoittajat rajataan tutkimuksen ulkopuolelle.¹ Pääasiallinen mielenkiinto on lisäksi valmistustoimintaa harjoittavissa yrityksissä, minkä vuoksi esimerkiksi sinänsä mielenkiintoinen rahoitustoimialan ulkomaisen omistus jää jatkotutkimusten aiheeksi.

Raportin sisältö on seuraava: Johdannon jälkeen luvussa 2 käsitellään ulkomaisiin suoriin sijoituksiin ja yritysten kansainväliseen integraatioon liittyvää teoreettista taustakehikkoa. Sen jälkeen luvussa 3 aloitetaan Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten tarkastelu Suomen teollistumisen alkua ajoilta lähtien. Luvuissa 4 ja 5 käsitellään lähemmin 1990-luvun kehitystä niin, että luvussa 4 mielenkiinnon kohteena ovat yleiset trendit Suomen suuntautuneiden suorien sijoitusten suhteen sekä ulkomaalaisomisteisten yritysten merkityksen arviointi eri teollisuustoimialoilla ja tärkeimmissä teollisissa klustereissa. Luvussa 5 puolestaan analysoidaan ulkomaalaisomisteisten yritysten taloudellista tulosta 1990-luvulla. Ennen kuin tutkimuksen johtopäätökset esitetään luvussa 7, niin luvussa 6 käsitellään vielä ulkomaisten suorien sijoitusten kasvuun liittyviä riskejä ja mahdollisuuksia sekä sitä, muodostavatko ulkomaiset suorat sijoitukset uhkan Suomen teollisen rakenteen kehitykselle.

¹ Portfoliosijoituksia käsitellään tosin lyhyesti luvussa 2.1.

1.4 Aineisto

Ulkomaisten yritysten toimintaa Suomessa käsittelevässä historiakatsauksessa aineistolähteinä ovat aihepiiriä sivunneet aiemmat tutkimukset sekä Tilastokeskuksen tilastot. Sijoitusvirtojen ja pääomakantojen tarkastelussa aineistolähteenä ovat Suomen Pankin julkaisemat tilastot. Yritystason tarkastelussa hyödynnetään Tilastokeskuksen tilastoja sekä Etlatiedon yritystietopankkia. Seuraavassa kerrotaan hieman ulkomaalaisomisteisten yritysten tilastoinnista sekä käyttämästämme yritysaineistosta.

Yleinen käytäntö niin Suomessa kuin muuallakin ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten virallisissa tilastoinnissa on ollut, että ulkomaalaisomisteiseksi yritykseksi luokitellaan ns. ensimmäisen sukupolven yritykset. Käsitteellä tarkoitetaan suoraan ulkomaisen yrityksen omistuksessa esimerkiksi Suomessa olevaa yritystä. Sen sijaan, jos tämä Suomessa toimiva yritys omistaa tai hankkii omistukseensa yrityksiä, ne luokitellaan suomalaisomisteisiksi.

Ulkomaisten yritysten ja niiden omistajien todellisen lukumäärän tilastointia vaikeuttaa se, että yritysten omistusta on voitu hajauttaa usealla tavalla. Esimerkiksi ABB ja Kvaerner käyttävät Suomessa holding-järjestelyä, jossa Suomen toimintojen emoyritys on holding-yritys, jonka tytäryrityksinä varsinaiset tuotantotoimintaa harjoittavat yritykset toimivat. Tällaisissa tapauksissa vallinneen tilastointikäytännön mukaan ulkomaalaisomisteiseksi yritykseksi on luokiteltu vain konsernin Suomen toimintojen emoyritys. Sen tytäryritykset on sen sijaan luokiteltu suomalaisomisteisiksi.

Toisaalta ulkomaisten omistajien todellista lukumäärää hämärtää se, että ulkomaisella yrityksellä saattaa olla Suomessa useita eri yrityksiä, jotka toimivat ilman virallisia konsernisuhteita. Esimerkiksi ruotsalainen Scancem-konserni omistaa Suomessa useita rakennustuoteteollisuuden yrityksiä, joilla ei ole Suomessa yhteistä emoyritystä. Samoin norjalaisella Orklalla on useita tytäryrityksiä Suomessa. Maakohtaisen emoyrityksen puuttuminen selittyy monesti sillä, että ulkomaisilla omistajayrityksillä on useita liiketoimintadivisioonia, jotka toimivat melko itsenäisesti; Suomessa toimivat yritykset voivat kuulua eri liiketoimintaryhmiin ja näin ollen niitä ei ole koottu maakohtaisen emoyrityksen alle. Jos tällaisia järjestelyjä ei oteta huomioon, niin yritysten lukumäärän avulla ulkomaisten omistajayritysten lukumäärän arviointi antaa todellista tilannetta suuremman estimaatin.

Yritysaineistosta

Ulkomaisten yritysten Suomen toiminnan tarkastelussa hyödynnetään ensisijaisesti Etlätiedon yritystietopankkia. Tietopankki sisältää mm. yritysten vuosikertomuksia ja tilinpäätöstietoja. Ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten selvittämisessä on avustanut mm. Invest in Finland Bureau.

Tilinpäätöstietojen osalta tietopankki perustuu Etlätiedon ja Talouselämä-lehden suuryritystietokantaan, johon on vuosittain vuodesta 1986 lähtien kerätty tilinpäätöstiedot noin 500 suurimmasta Suomessa toimivasta yrityksestä. Käsillä olevaa tutkimusta varten suuryritystietokannan pohjalta on muodostettu erillinen tilinpäätöstietopankki, jota on tutkimusprojektin kuluessa täydennetty usealla tavalla. Esimerkiksi tietopankissa olevien yritysten määrää on lisätty ulkomaalaisomisteisten yritysten osalta ottamalla aineistoon mukaan otos suuryritystietokantaan kuulumattomista yrityksistä.

Lisäksi suuryritystietokannassa olevien yritysten puuttuvia tilinpäätöstietoja on täydennetty niin, että aineiston yrityksistä olisi kattavat tilinpäätöstiedot vuosilta 1990-1996. Tilinpäätöstietojen täydentämisen lähteenä ovat olleet yritysten kaupparekisteriin lähettämät tiedot. Tilinpäätöstietojen keräämisen ja oikaisemisen vastaamaan yritystutkimusneuvottelukunnan ohjeita on suorittanut yritystutkimukseen erikoistunut Balance Consulting Oy.

Tietopankin tietosisällön täydentämisen yhteydessä on koodattu tieto yrityksen pääomistajan kotimaasta.² Omistajan kotimaa-tiedoksi on pyritty koodaamaan perimmäinen omistajataho aina kun se on ollut mahdollista. Sen lisäksi 1990-luvulla ulkomaiseen omistukseen siirtyneiden yritysten kohdalla tietopankkiin on lisätty tieto vuodesta, jolloin yritys on siirtynyt ulkomaiseen omistukseen.

² Yritysten omistusjärjestelyjen monimutkaisuus aiheuttaa joissakin tapauksissa luonnollisesti epätarkkuutta yritysten omistajien kotimaa-tietoon. Kotimaa-tiedon, samoin kuin muun yrityskohtaisen informaation ensisijaisena lähteenä on käytetty yritysten vuosikertomuksia.

2. ULKOMAISIIN SIOITUKSIIN LIITTYVIÄ KÄSITTEITÄ JA TEORIAA

Tässä luvussa luodaan katsaus ulkomaisiin sioituksiin liittyviin käsitteisiin. Ensin luvun alussa tarkastellaan suorien sioitusten ja portfoliosioitusten eroja. Sen jälkeen tarkastellaan niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat yrityksen päätökseen laajentaa toimintaansa ulkomaille. Samalla käsitellään ulkomaisten suorien sioitusten eri muotoja ja erilaisia yritystoiminnan integraatiovaihtoehtoja.

2.1 Suorat sioitukset ja portfoliosioitukset

Ulkomaisella suoralla sioituksella (*foreign direct investment, FDI*) tarkoitetaan investointia, joka tehdään investoivan yrityksen kotimaan ulkopuolelle *pysyvän taloudellisen suhteen luomiseksi ja määräysvallan hankkimiseksi*. Tyypillisiä suorien sioitusten muotoja ovat ulkomaisen yrityksen *ostaminen* tai kokonaan *uuden yrityksen perustaminen* kohdemaahan. Suora sioitus koostuu tavallisesti kokonaisuudesta, joka sisältää pääoman lisäksi esimerkiksi teknologian sekä johtamis- ja markkinointitaitojen siirtoa investointikohteeseen. Suorien sioitusten tilastoinnin omistusosuuden kriteerinä esimerkiksi Suomen Pankki käyttää kansainvälisen valuuttarahaston ohjetta, jonka mukaan muut suorien sioitusten kriteerit täyttävä pääomasioitus tilastoidaan suoraksi sioitukseksi, jos ulkomaisen sioittajan omistusosuus tai äänivalta on kohdeyrityksessä sioituksen jälkeen vähintään kymmenen prosenttia.³

Suora sioitus eroaa *epäsuorasta eli portfoliosioituksesta* pysyvyyden ja määräysvallan suhteen: portfoliosioitusten päätavoitteena on saada sioitukselle mahdollisimman hyvä tuotto joskus erittäin lyhyelläkin sioitusperspektiivillä esimerkiksi käyttämällä hyväksi kohdeyrityksen osakkeen hinnoitteluvirheitä paikallisessa pörssissä.⁴ Tavallisesti portfoliosioittaja ei ole kiinnostunut käyttämään aktiivisesti määräysvaltaa kohdeyrityksessä.⁵ Lisäksi ulkomaisia suoria sioituksia tekevät tyypillisesti tuotanto-

³ Tässä yhteydessä voidaan mainita, että käsillä olevan tutkimuksen yritysaineistossa käytetään hieman tiukempaa kriteeriä: ulkomaalaisomisteiseksi yritykseksi on määritelty yritys, jonka päätätavallasta vähintään puolet on ulkomaisella sioittajalla.

⁴ Kohdeyrityksen osakkeen hinta voi olla sen potentiaalisen hinnan alapuolella mm. osakkeen vähäisen vaihdon takia.

⁵ Tosin vaikka portfoliosioittaja ei ole normaalisti kiinnostunut käyttämään äänivaltaansa yhtiökokouksissa, niin hänellä on kuitenkin epäsuoraa vaikutusvaltaa yrityksen johtoon: portfoliosioittaja äänestää huonona pitämiänsä päätöksiä vastaan myymällä osuutensa yrityksestä. Tämä on var-

toimintaa harjoittavat yritykset, kun taas ulkomaisia portfoliosijoituksia tekevien joukossa on enemmän rahoituslaitoksia ja muita institutionaalisia sijoittajia, kuten eläke- ja sijoitusrahastoja. Erona voidaan vielä mainita, että portfoliosijoituksiin liittyy tavallisesti sijoitusten hajauttaminen useampaan kohteeseen, kun taas suora sijoitus kohdistuu tyypillisesti yhteen kohteeseen kerrallaan.

Raja suorien sijoitusten ja portfoliosijoitusten välillä ei ole täysin yksiselitteinen. Esimerkiksi osa portfoliosijoituksistakin on luonteeltaan pitkäaikaisia ja niiden avulla voidaan haluttaessa muuttaa sijoitusstrategiaa myös hallintavaltaa sisältäväksi. Suomessa ja joissakin muissa maissa käytössä olevien yritysten osakkeiden ns. hallintarekisterien kautta omistussuosuuden kasvattaminen ostamalla yrityksen osakkeita pörssissä ilman suurempaa julkisuutta on mahdollista, koska hallintarekistereissä ulkomaiset sijoittajat ovat tyypillisesti nimettöminä. Tällöin tiedetään ulkomaalaisten omistusosuus yrityksessä kokonaisuudessaan, mutta ei sitä, kuinka monta ulkomaista sijoittajatahoa sijoitusten takana on. Tarvittaessa ulkomainen sijoittaja voi tulla esiin hallintarekisterin kätköistä ja alkaa käyttää aktiivisesti omistajan valtaa yrityksessä.

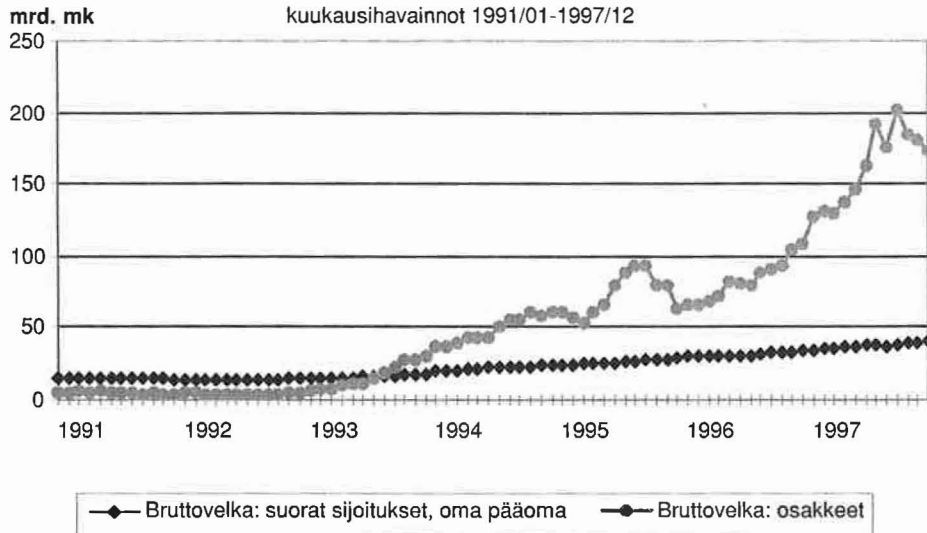
Laatikko 2.1 Ulkomaiset suorat sijoitukset ja portfoliosijoitukset Suomessa 1990-luvulla.

1990-luvulla sekä Suomeen suuntautuneet suorat sijoitukset että portfoliosijoitukset ovat kasvaneet huomattavasti. Seuraavan sivun kuviossa on kuvattu ulkomaisten sijoittajien tekemiä suoria sijoituksia yritysten omaan pääomaan sijoitusten avulla ja portfoliosijoituksia osakeostoin.

Kuviosta nähdään, että 1990-luvun alkupuolella aina vuoteen 1993 sijoitusvirrat olivat vaatimattomia. Vuonna 1993 ulkomaalaisten omistusta rajoittaneet lait kumottiin. Siitä lähtien etenkin ulkomaalaisten tekemien portfoliosijoitusten arvo on noussut huomasti. Tähän on vaikuttanut lisääntyneiden sijoitusvirtojen ohella osakemarkkinoiden suotuista hintakehitys, mikä on osaltaan kasvattanut ulkomaisten sijoittajien hallussa olleen osakepotin arvoa. Myös suorien sijoitusten pääomakanta on kasvanut, mutta kasvu on ollut huomattavasti maltillisempaa kuin portfoliosijoituksissa.

Helsingin arvopaperipörssi on 1990-luvun aikana kohonnut yhdeksi Euroopan kansainvälisimmistä pörseistä, kun mittarina käytetään ulkomaalaisten sijoitusten markkina-arvon osuutta koko pörssin markkina-arvosta. Vuoden 1997 syksyllä kyseinen osuus oli noin 45 prosenttia, kun vastaava osuus oli esimerkiksi Tukholman pörssissä noin 30 ja Frankfurtissa vain runsas kymmenen prosenttia.

Kuvio Ulkomaisten sijoittajien suorat sijoitukset osakepääomaan ja portfoliosijoitukset osakkeisiin Suomessa 1990-luvulla.

Lähde: Etla/Suomen Pankki.

Taulukko Ulkomainen omistusosuus eräissä pörssiyrityksissä lokakuussa 1997.

Yritys	Ulkomainen omistusosuus, %	Yritys	Ulkomainen omistusosuus, %
KCI Konecranes	87	Valmet	49
Nokia	76	TT Tieto	49
Rocla	61	Nokian Renkaat	48
Amer	61	UPM-Kymmene	48
Raisio Yhtymä	56	Pohjola	47
Tamro	56	Metsä-Serla	45
Silja	53	Rauma	40
Aamulehti	52	Sampo	38
Nordic Aluminium	50	Outokumpu	29
Cultor	50	Enso	23

Ulkomaisten sijoittajien yhteenlaskettu omistusosuus yrityksissä, jotka olivat arvo-osuusjärjestelmässä: 31 prosenttia.

Lähde: Arvopaperikeskus.

Ulkomaisten sijoittajien yhteenlaskettu omistus on monissa pörssiyrityksissä verrattain korkea, kuten edellä olevasta taulukosta voidaan havaita. On kuitenkin hyvä huomata, että kyseinen osuus on ulkomaalaisten yhteenlaskettu omistusosuus kussakin yrityksessä ja lähes kaikissa tapauksissa mikään yksittäinen ulkomainen sijoittajataho ei omista hallitsevaa osuutta kohdeyrityksen äänivallasta.

Ulkomaisten portfoliosijoittajien kiinnostus suomalaisia pörssiyrityksiä kohtaan on hyödyttänyt myös suomalaisia sijoittajia ja kohdeyrityksiä: lisääntynyt kysyntä on nostanut osakkeiden hintoja ja sitä kautta pörssiyritysten markkina-arvoa. Lisäksi suomalaisten osakkeenomistajien suora vaikutusvalta yritysten asioihin yhtiökokouksissa on kasvanut, koska ulkomaiset, hallintarekistereissä olevat omistajat

eivät yleensä ole kiinnostuneet rekisteröimään omistustaan ja osallistumaan yhtiökokouksiin. Kohdeyritykset voivat hyötyä lisääntyneestä kysynnästä tarjoamalla osakkeitaan myyntiin. Siten ne saavat tuloja, jotka voidaan käyttää esimerkiksi tutkimus- ja tuotekehitykseen tai kannattavuuden parantamiseen ja näin lisätä yrityksen kiinnostavuutta sijoituskohteena edelleen.

Ulkomaisten sijoittajien portfoliosijoitukset ovat siis sijoitettuja pääomia tarkasteltaessa kasvaneet 1990-luvulla huomattavasti suuremmiksi kuin suorat sijoitukset. Tässä raportissa keskitytään kuitenkin tutkimustavoitteiden mukaisesti tarkastelemaan nimenomaan suorien sijoitusten, toisin sanoen uusien yritysten perustamisen ja yrityskauppojen kautta ulkomaisten yritysten päättäväisyydessä olevaa yritystoimintaa.

2.2 Tuotannon laajentaminen ulkomaille suorien sijoitusten avulla

Yrityksen kannalta katsottuna tuotannon aloittaminen jossakin vieraassa maassa ja kotimaassa tuotetun tuotteen vienti sinne ovat vaihtoehtoisia strategioita. Tuotannon aloittamiseen myötävaikuttavia tekijöitä ovat suuret potentiaaliset markkinat, korkeat kuljetuskustannukset ja erilaiset keinoitekoiset kaupan esteet, kuten korkeat tullit ja tuontimaksut valmiille tuotteille.⁶ Lisäksi kohdemaan ammattitaitoisella työvoimalla ja muiden tuotannontekijöiden hyvällä saatavuudella ja kilpailukykyisellä hinnalla on varmasti myönteinen vaikutus tuotannon sijaintipäätöstyhteydestä tehtäessä.

Aineettomien oikeuksien, kuten patenttien ja tavaramerkkien suojalla on myös todettu olevan vaikutusta suorien sijoitusten tekemisen kannalta (mm. Mansfield, 1995): Investoivalla yrityksellä on tavallisesti jotain sellaista yrityskehitystä osaamista, jota kohdemaan yrityksillä ei välttämättä ole. Jos aineettomat oikeudet on huonosti suojattu kohdemaassa, yritys saattaa haluta perustaa sinne täysin omistamansa tytäryrityksen hyödyntämään tätä yrityksen osaamisaluetta sen sijaan, että se esimerkiksi solmisi epävarmoja lisenssisopimuksia paikallisten yritysten kanssa.

Yksi syy yritysten investointeihin ulkomaille on yrityksen koko. Kun yritys kasvaa riittävän suureksi, sen on vaikea enää kasvaa kotimarkkinoilla luontevasti, koska tuotannontekijöiden, kuten osaavan ja kilpailukykyisen työvoiman saatavuus vaikeutuu, jolloin varteenotettavaksi vaihtoehdoksi tulee tuotantotoiminnan laajentaminen ulkomaille.

⁶ Jos valmiille tuotteille on asetettu korkeat tuontimaksut ja toisaalta puolivalmisteille ja raaka-aineille pienemmät maksut, niin yrityksen kannalta voi olla optimaalista tuoda maahan puolivalmisteita ja valmistaa niistä lopputuotteita kohdemaassa.

Yritystason näkökulma hallitseva suorien sijoitusten selittäjänä

Yritysten toiminnan tavoitteena on saada aikaan mahdollisimman hyvä tulos toiminnastaan. Tätä taustaa vasten kansainvälisen talouden kirjallisuudessa on esitetty, että ulkomaisten sijoitusten kautta yritykset tekisivät suoria sijoituksia maihin, joissa pääoman reaalin tuotto on suuri, toisin sanoen maihin, joissa on vähän pääomavarantoja. Suoria sijoituksia tekevät yritykset sijaitsisivat puolestaan maissa, joissa on runsaasti pääomavarantoja ja siten alhainen pääoman reaalin tuotto. Tällöin suorien sijoitusten avulla pääoman reaalin tuotto eri maissa tasoittuisi. Tällainen pääoma-arbitraasin näkökulma on kuitenkin osoittautunut yksinään riittämättömäksi ja osittain harhaanjohtavaksikin suorien sijoitusten selittäjänä: jos pääoman tuottoerot olisivat ainoa suoria sijoituksia selittävä tekijä, pääomavirrat kulkisivat vain yhteen suuntaan. Käytännössä on kuitenkin havaittu, että moniin maihin tehdään sijoituksia samoille toimialoille kuin niistä samaan aikaan tehdään sijoituksia ulkomaille.

Nykyisin yleisimmät suorien sijoitusten selitykset perustuvat yritystason näkökulmaan.⁷ Niissä pyritään etsimään syitä yritysten tuotannon kansainvälistymiseen ja toimintojen jakamiseen useampaan maahan. Yritystä käsitellään organisaationa, joka korvaa markkinoilla tapahtuvia liiketoimia yrityksen sisäisillä toiminnoilla.⁸ Yrityksen kannattaa periaatteessa sisäistää liiketoimintojaan niin kauan kuin siitä koituvat kustannussäästöt riittävät kattamaan kasvavan organisaation valvonta- ja koossapitämis-kustannukset.

Yrityksen mahdollisuus laajentua perustuu siihen, että sillä on jokin yritys-kohtainen voimavara, joka antaa sille edun kilpailijoihin nähden. Kilpailuetu voi olla esimerkiksi yrityksen kehittämä uusi tuote tai tuotantomenetelmä, hyvä markkinointiosaaminen, yrityskulttuuri tai jokin muu yrityksen organisaatioon liittyvä tekijä. Tällainen kilpailuetu on tavallisesti luonteeltaan aineetonta, henkistä pääomaa.

Henkiseen pääomaan ja yleisemmin tietoon liittyy julkishyödykkeen ominaisuuksia, esimerkiksi kaikki voivat kuluttaa tietoa ilman että sen saatavuus vähenee. Tiedon alkuperäiseen tuottamiseen voi liittyä huomattavia-kin kustannuksia, mutta sen levittäminen ei vaadi paljoa lisäkustannuksia ja toisaalta tiedon levittäminen ei vähennä alkuperäisen tiedon tuottajan mahdollisuuksia kuluttaa sitä. Jos yrityksen tuotteisiin tai valmistusme-

⁷ Katsauksia esim. Caves (1996) ja Dunning (1993).

⁸ Toisena vaihtoehtona olisi puhdas markkinajärjestelmä, jossa kunkin työvaiheen tekisi yksittäinen, muista riippumaton talousyksikkö. Coasen (1937) artikkeli on klassinen analyysi siitä, miksi yrityksiä perustetaan kontrolloimaan tuotantotoimintaa puhtaan markkinajärjestelmän sijaan.

netelmiin liittyy paljon yrityksen omaa osaamista, valmistuksen siirtäminen yrityksen ulkopuolelle saattaa levittää yrityksen kehittämää osaamista ilman, että yritys saa siitä täyttä korvausta. Paljon henkisiä voimavaroja omaavien yritysten kannattaakin useimmiten pyrkiä käyttämään niitä itse, mikä tarjoaa yhden selityksen yritysten laajentumiselle.

Laajentuako horisontaalisesti, vertikaalisesti vai diversifioiden?

Yritys voi kansainvälistää tuotantoaan periaatteessa kolmella tavalla: se voi alkaa tuottaa samaa tuotetta useassa eri maassa, toisin sanoen laajentua horisontaalisesti. Toiseksi yritys saattaa haluta laajentua vertikaalisesti, eli sisäistää tuotteiden tuotantoketjua niin, että yhdessä maassa tuotetut tuotteet jatkojalostetaan samassa tai jossakin toisessa maassa toimivassa tuotantolaitoksessa. Kolmanneksi yritys voi diversifioida, eli hajauttaa toimintaansa toisistaan riippumattomille toimialoille ja eri maihin pyrkimyksenä vähentää vaihteluita yrityksen tuloksessa.

Yrityksen päätökseen laajentua horisontaalisesti vaikuttavat useat tekijät.⁹ Ensiksikin kuljetuskustannukset ja kauppapolitiikan luomat kaupanesteet, kuten korkeat valmiiden tuotteiden tullit myötävaikuttavat siihen, että yrityksen kannattaa perustaa tuotantolaitos kohdemaahan viennin sijasta. Toiseksi monien palvelujen, kuten majoitus- ja ravintolapalvelujen tuotantoa ja kulutusta ei voi erottaa toisistaan. Näillä toimialoilla yrityksen laajentuminen uusille markkinoille vaatii yrityksen läsnäoloa jossakin muodossa. Kolmas tärkeä tekijä ovat puhtaasti yritysstrategiset tekijät. Ulkomaisella investoinnilla voidaan ostaa kilpailija pois markkinoilta tai ehkäistä sen laajentumispyrkimyksiä. Näin yritys pyrkii kasvattamaan globaalisesti markkinavoimaansa toimialallaan ja lisäämään tuottoja toiminnastaan.

Horisontaalista laajentumista selittävät myös maakohtaiset erot tuotantokustannuksissa, kuten työvoiman ja raaka-aineiden suhteellisten hintojen erot. Kun yrityksellä on tuotantolaitoksia useassa maassa, se voi vaihdella tuotantomääriä kussakin maassa kulloistenkin kustannuserojen mukaisesti. Lisäksi verotuksellisilla ja muilla institutionaalisilla tekijöillä, kuten yhteiskunnallisella vakaudella ja omistusoikeuksia koskevalla lainsäädännöllä voi olla vaikutusta tuotannon sijoittamiseen. Monikansallinen yritys voi esimerkiksi hyödyntää verojärjestelmien erilaisuuksia käyttämällä hyväkseen yrityksen tuotannon sisäistä siirtohinnoittelua ja näyttää suurinta voittoa siellä, missä verotus on kulloinkin alhaisin.

⁹ Kts. tarkemmin esimerkiksi Dunning (1993) ja Haaparanta (1990).

Yrityksen horisontaaliseen laajentumiseen myötävaikuttavat siis, että yrityksellä on jokin yritysکوhtainen voimavara, jota kannattaa hyödyntää yrityksen toiminnassa useammassa maassa ja että toimintojen jakaminen useampaan maahan on tehokkaampaa hoitaa yrityksen sisältä käsin kuin toimintojen ulkoistamisen kautta. Lisäksi valmistuksen kohdealueella täytyy olla kannattavampaa kuin valmistus nykyisessä paikassa yhdistettynä tuotteen vientiin kohdemarkkinoille. Tämä viitekehys tunnetaan kirjallisuudessa OLI-teorian (Ownership - Location - Internalization), jonka kehittäjä on ollut pääasiassa John Dunning.¹⁰

Vertikaalisesti laajentunutta monikansallisten yrityksen syntyä selittävät osin samat tekijät kuin horisontaalistakin laajentumista. Vertikaalisesti laajentunut monikansallinen yritys pyrkii horisontaalisesti laajentuneesta yrityksestä poiketen kuitenkin sisäistämään osan tuotantoketjusta tai koko tuotantoketjun etsien mahdollisimman edullista tuotantoprosessin jakamista eri paikkoihin. Syynä tuotantoketjun sisäistämiseen voi olla pyrkimys vähentää tuotantopanosten saatavuuteen ja hintoihin liittyvää epävarmuutta. Esimerkiksi monien raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnat vaihtelevat runsaasti ja näiltä vaihteluilta on pitkällä aikavälillä vaikea suojautua.¹¹ Lisäksi vertikaalisesti laajentuva monikansallinen yritys voi sijoittaa työvoimavaltaisimmat tuotannon osat alhaisten työvoimakustannusten maihin, tutkimus- ja tuotekehitystoiminta alueille, joissa on runsaasti hyvin koulutettua työvoimaa jne. Yritys voi myös tarvita tuotannossaan pitkälle erikoistuneita välituotteita, joiden valmistuksen teettäminen yrityksen ulkopuolella voisi vaatia yrityksen osaamiseen liittyvän tiedon luovuttamista ulkopuolisille.

Diversifioituneen monikansallisen yrityksen taustalla on liiketoimintaan liittyvien riskien hajauttaminen. Se pyrkii siten vähentämään voittojensa vaihteluita. Diversifioituminen voi tapahtua joko täysin toisistaan riippumattomille toimialoille tai edellä esitetyn mukaisesti yrityksen päätoimintaan liittyen horisontaalisesti ja/tai vertikaalisesti. Toisistaan riippumattomille toimialoille liiketoimintaansa hajauttaneen monikansallisen yrityksen yhtenä motiivina voi olla ulkomaalaisten portfoliosijoittamista koskevien rajoitusten kiertäminen. Jos rajoituksia ei olisi, tuntuisi luonnolliselta, että yrityksen osakkeenomistajat hajauttaisivat omistustaan itse ostamalla eri maissa sijaitsevien yritysten osakkeita. Liiketoiminnan hajauttamisen taustalla voi olla myös yrityksen johdon tulossidonnainen

¹⁰ OLI-teoriasta tarkemmin on kerrottu esimerkiksi teoksessa Dunning (1993).

¹¹ Lyhyellä aikavälillä yritys voi suojautua hintavaihteluilta osallistumalla hyödykkeen futuuri- tai optiomarkkinoille.

palkkaus, jolloin johdon intressinä on vähentää yrityksen tuottojen vaihteluita vähentämättä keskimääräistä tuottoa.

Greenfield-investointi vai toimivan yrityksen ostaminen?

Yrityksen tehtyä päätöksen laajentaa toimintaansa ulkomaille sen täytyy harkita vielä laajentumisen toimintatapa. Suorien sijoitusten kautta laajentumisessa on karkeasti kaksi linjaa: yritys voi joko ostaa kohdemaassa jo toimivan yrityksen tai perustaa sinne uuden yhtiön eli tehdä ns. greenfield-investoinnin. Tyypillinen greenfield-investointi on myyntiyhtiön perustaminen edistämään emoyhtiön tuotteiden myyntiä kohdemarkkinoilla. Uuden yrityksen perustaminen tulee kysymykseen teollisuusmaissa lähinnä silloin, kun kohdemarkkinoilla ei ole sopivaa yritysostokohdetta tarjolla.

Yritysostot ovat viime aikoina olleet teollisuusmaissa pääasiallinen suorien sijoitusten tekotapa. Yritysoston kautta suoraa sijoitusta harkitsevan yrityksen kannattaa tulla kohdemarkkinoille, jos kohdemarkkinoilla on ennestään yrityksiä, joiden osaamistaso ja yrityskulttuuri ovat riittävän hyviä. Paikallisilla yrityksillä on niiden kotimarkkinoiden tuntemus tavallisesti parempi kuin ulkopuolisella tulokkaalla ja lisäksi pitempään toimineilla yrityksillä on jo vakiintunutta asiakaskuntaa, jolloin markkinoille tulevan yrityksen ei tarvitse lähteä asiakassuhteiden luomisessa nollatilanteesta liikkeelle.

Yritysostojen yhtenä keskeisenä motiivina on yrityksen kannattavuuden parantaminen. Tähän tavoitteeseen voidaan päästä esimerkiksi ostamalla sellaisia yrityksiä, jotka täydentävät yrityksen teknologista osaamista ja/tai kohdemarkkinoiden tuntemusta. Toisaalta yritysostojen kautta voidaan parantaa omaa kilpailuasemaa ja kannattavuutta ostamalla kilpailevia yrityksiä tai tuotantoyksiköitä pois markkinoilta.

3. ULKOMAALAISOMISTEISEN YRITYSTOIMINNAN KEHITYS SUOMESSA - KATSAUS HISTORIAAN

Suomen talouspolitiikassa ulkomaankaupalla, etenkin viennillä ja sen edistämällä on ollut tärkeä asema. Ulkomaista pääomaa suorien sijoitusten muodossa tänne ei sen sijaan viime vuosia lukuunottamatta ole kovinkaan voimakkaasti houkuteltu. Toisaalta ulkomaiset yrityksetkään eivät ole osoittaneet suurta mielenkiintoa Pohjolan syrjäistä maata kohtaan. Syitä mielenkiinnon vähäisyyteen ovat olleet pieni potentiaalinen markkina-alue, omalaatuinen kieli ja kulttuuri sekä suomalaisten varauksellinen ja jopa kielteinen asenne yritysten ulkomaalaisomistusta kohtaan.

Viime vuosikymmenien aikana varsin jyrkästi kohonneet työvoimakustannukset ovat vähentäneet täällä toimineiden työvoimavaltaiten yritysten määrää. Kohonneet työvoimakustannukset ovat varmastikin toimineet lisäksi negatiivisena kannustimena potentiaalisten uusien investoijien kohdalla. Työvoiman osaaminenkaan ei ole aina ollut sellaisella tasolla, että se olisi ollut erityinen houkutin sijoittua Suomeen. Suurin osa Suomessa toimineista ulkomaisista yrityksistä on ollut jakelu- ja myyntiyhtiöitä, jotka toimivat vähäisellä pääomalla.

1990-luvun alkupuolella poistuneet rajoitukset yritysten ulkomailta tulevaa omistusta kohtaan sekä Suomen EU-jäsenyys ovat osaltaan lisänneet ulkomaisten yritysten kiinnostusta investoida Suomeen. Investointeja on tehty entistä enemmän myös tuotantotoimintaan perinteisten tukkukaupan, rakentamisen ja palvelutoimialojen lisäksi. Tiedotusvälineissä julkisuutta ovat saaneet erityisesti korkean teknologian yritysten myynnit ulkomaisien yritysten omistukseen. Suomalaisen osaamisen on pelätty valuvan ulkomaille.¹² Seuraavassa käydään lyhyesti läpi ulkomaalaisomisteisen yritystoiminnan kehitystä ja suomalaisten asenteita sitä kohtaan alkaen 1800-luvun teollistumisen alkua ajoilta aina 1990-luvun taitteeseen saakka.¹³ Luvuissa 4 ja 5 tarkastellaan lähemmin 1990-luvun tilannetta.

¹² Esim. Kauppalehti 30.4.1997: "Ohjelmistovienti valuu ulkomaille", Suomen Kuvalehti 15/1997: "Suomi valuu vieraille maille" ja Kauppalehti 21.10.1997: "Yritysjohdajat haluavat eläkeyhtiöiden varoja pörssiyrityksiin - suuryrityksiä pitää jäädä suomalaiseen omistukseen".

¹³ Historiakatsaus ulkomaalaisomisteisen yritystoiminnan kehityksestä 1800-luvulta 1980-luvulle pohjautuu Ahosen (1984), Hjerpe & Ahvenaisen (1986), Lovion (1992) sekä Myllyntauksen (1992) tutkimuksiin sekä Etlan, Tilastokeskuksen ja Suomen Pankin tilastomateriaaliin.

3.1 Autonomian aika: ulkomainen osaaminen vauhditti teollistumista

1800-luvulla suomalaisten talouspoliittisessa ajattelussa valitsi vielä merkantilistinen linja, joka muualla Euroopassa oli alkanut väistyä liberaalimpien talouspoliittisten suuntausten tieltä. Merkantilistisen ajattelun mukaisesti Suomeen pidettiin tervetulleina ulkomaalaisia yrityksiä ja yrittäjiä, joilla oli kansallisvarallisuutta kasvattavia avuja, kuten pääomaa, teknistä tietämystä jne. Sen sijaan väliaikaisesti maahantulevia ja tuontikauppaa harjoittavia yrittäjiä karsastettiin, koska heidän toimintansa heikensi kauppasetta ja siten vähensi kansallisvarallisuutta. Lisäksi suomalaisessa talouspoliittisessa ajattelussa oli teollistumisen alkua ajoista lähtien taipumus pitää metsäteollisuuden kaltaiset avaintoimialat ja keskeiset luonnonvarat suomalaisomistuksessa.

Autonomian aikana suuri osa ulkomaisista yrityksistä tuli Suomeen välittämään tuotteitaan, mm. tekstiilejä ja metalleja edelleen Venäjälle tai puutavaraa Eurooppaan. Suomella oli etuna Venäjälle suuntautuvassa kaupassa 1800-luvun jälkipuoliskolle saakka alhaiset tullimaksut, jotka houkuttelivat ulkomaisia yrityksiä perustamaan tuotantolaitoksiakin Suomeen. Esimerkiksi ruotsalainen Rörstrand perusti posliinitehtaan Helsinkiin myydäkseen tuotannon edelleen Venäjän markkinoille. Venäläisten liikemiesten omistuksessa oli itäisessä Suomessa useita järvimalmia hyödyntäviä tuotantolaitoksia, joiden tuotanto meni pääosin Venäjälle, lähinnä Pietarin alueelle. Suomen pienistä markkinoista ulkomaiset yritykset eivät sen sijaan pääsääntöisesti olleet kiinnostuneita.

Suomessa teollistuminen alkoi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Teollistumisen alkuaikoina ulkomaisten asiantuntijoiden ja yrittäjien merkitys oli varsin suuri. Heidän asiantuntemustaan ja uutta teknologiaa tarvittiin tuotantotoiminnan kehittämiseen ja monipuolistamiseen. Tyypillistä ulkomaisille yrittäjille tuohon aikaan oli, että he toimivat yksittäisinä yrittäjinä ilman taustalla olevaa ulkomaista yritystä tai pääomaa: yrittäjät toivat maahan vain omaa osaamistaan. Esimerkiksi James Finlayson oli lähes pennitön skottilainen tekniikko, joka tuli Venäjältä ja sai Suomen senaatin myöntämään lainan puuvillatehtaan perustamiseen. Yleinen piirre ulkomaisten yrittäjien perustamille tehtaille oli, että ne siirtyivät ennemmin tai myöhemmin joko toisen ulkomaisen omistajan tai suomalaisten omistukseen.

Norjalaisten toiminta poikkesi edellä kuvatusta linjasta, sillä he keräsivät Suomen toimintaansa varten kansainvälistä pääomaa muun muassa Iso-Britanniasta, Saksasta ja Ranskasta. Tällä tavoin tulleista yrityksistä mer-

kittävimpiä ja pisimpään toimineita olivat Gutzeit & Co., Halla Ab ja T&J Salvesen Ab. Näillä yrityksillä oli varsin vahva pääomatuki takanaan ja ne hankkivat suuria maa-alueita omistukseensa, esimerkiksi Gutzeit oli vuosisadan vaihteessa suurin yksityinen maanomistaja Suomessa.

Ulkomaisten yritysten vaikutus Suomen teollistumisessa autonomian aikana oli ajanjaksoa käsittelevien tutkimusten¹⁴ mukaan suurin tekstiili- ja sahateollisuudessa sekä uusilla toimialoilla, kuten sähkö- ja kemianteollisuudessa. Sahateollisuudessa ulkomaalaiset toivat joitakin uusia menetelmiä, esimerkiksi norjalaiset toivat mukanaan puutavaran nippu-uitot. Sen sijaan ulkomaalaisten omistus metsäteollisuuden yrityksistä jäi kokonaisuudessaan melko pieneksi, yksittäisinä poikkeuksena Gutzeitin ja Hallan kaltaiset suuryritykset. Sähkön alkaessa korvata höyryvoimaa 1800-luvun lopulla joitakin ulkomaisia yrityksiä tuli rakentamaan sähkön tuotantolaitoksia ja osallistumaan maan sähköverkon kehittämiseen. Näitä yrityksiä olivat mm. yhdysvaltalainen Thomas Houston Electric Company. Lisäksi puhelinverkoston luomiseen osallistuivat ruotsalainen Ericsson ja yhdysvaltalainen Bell.

3.2 Itsenäisyyden neljä ensimmäistä vuosikymmentä: ulkomais- ten yritysten määrä ja vaikutus teollisuudessa vähäistä

Suomen itsenäistymisen jälkimainingeissa monet ulkomaiset omistajat myivät yrityksensä suomalaisille tai muuten lopettivat toimintansa täällä. Suurimpien suomalaisomistukseen siirtyneiden yritysten joukossa olivat norjalaiset Gutzeit, Halla ja Salvesen. Ulkomaisten yritysten poistumisen syinä olivat mm. ensimmäisen maailmansodan aikana katkenneet liikesuhteet, poliittinen epävakaus sekä suomalaisten kielteinen asenne ulkomaalaisia kohtaan. Osa yrityksistä siirtyi yksityisille, osan valtio osti itselleen.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että valtiolla oli ollut keskeinen asema talouselämässä autonomiankin aikana mm. rautateiden ja kanavien rakentajana sekä yksityisen liiketoiminnan rahoittajana, mutta vasta itsenäistymisen jälkeen se osallistui suoraan yritysten omistukseen. Suoran valtion omistuksen kautta oli tarkoitus turvata avainalojen, metsä- ja metalliteollisuuden säilyminen kotimaisina. Hieman paradoksaalista oli, että valtio rahoitti yritysostoja varsin paljon ottamalla velkaa ulkomailta, joten riippuvuus ulkomaisesta pääomasta säilyi, vain riippuvuuden muoto vaihtui.

¹⁴ Ahonen (1984), Hjerpe & Ahvenainen (1986).

Ulkomaisten yritysten osuus teollisuudessa maailmansotien välisenä aikana oli tutkimusten mukaan jopa vähäisempi kuin autonomian aikana. Toimialoittain katsottuna puunjalostusteollisuus siirtyi käytännössä valtaosin suomalaisomistukseen norjalaisten yritysten poistuessa maasta. Norjalaisista vain Diesen Wood oli ainoa merkittävä metsäyhtiö, joka jäi sodan jälkeen Suomeen. Sekin siirtyi 1930-luvun alussa suomalaisille.

Metsäteollisuuden ulkopuolella monet ulkomaisista yrityksistä toimivat kehittyneemmän uuden teknologian toimialoilla, kuten sähkö- ja kemianteollisuudessa. Sähkö- ja elektroniikkateollisuuden synnyssä ja kehittämisessä vaikuttivat mm. Siemens, LM Ericsson ja Philips (Lovio, 1992). Ne monipuolistivatkin osaltaan Suomen tuotantorakennetta painottuen aloille, joilla kotimainen osaaminen oli heikompaa. Tyypillistä tulokkaille (edellisten lisäksi mm. Unilever ja AGA) oli, että ne olivat monikansallisten yritysten tytäryrityksiä, joten niillä oli takanaan vahva rahoitus-, tuotanto- ja markkinointituki. Näiden yritysten toimintastrategiana oli pääosin tuottaa ja myydä tuotteitaan Suomen markkinoille. Tytäryrityksen perustamiseen vaikutti mm. Unileverin kohdalla se, että sen oli tullien takia edullisempaa tuoda maahan raaka-aineita ja tuotteita puolivalmisteina ja tehdä loppuosa valmistuksesta täällä kuin tuoda valmiita lopputuotteita.

1930-luvulla asenteet ulkomaisia yrityksiä kohtaan kääntyivät yhä kielteisemmiksi. Tähän vaikuttivat kiristynyt maailmanpoliittinen tilanne ja ulkomaalaisten kasvanut kiinnostus Suomen raaka-ainevaroihin, kuten nikkeliin ja muihin kaivannaisiin. Toisen maailmansodan alla vuonna 1939 säädettiin laki, joka rajoitti ulkomaalaisten oikeutta omistaa yrityksiä ja kiinteää omaisuutta. Ulkomaiset yritykset eivät esimerkiksi saaneet hankkia kiinteää omaisuutta ilman valtion lupaa. Rajoituslaki jäi voimaan toisen maailmansodan jälkeen. Se kumottiin lopullisesti vasta 1990-luvun alkupuolella.

Ulkomaalaisomisteisten yritysten määrä ei kasvanut toista maailmansotaa seuraavan vuosikymmenen aikana, vaikka muualla maailmassa oli voimakas yritysten kansainvälistymiskausi. Sodan jälkeen ulkomaalaiset pitivät Suomea poliittisesti epävakana. Länsimaissa Suomen katsottiin kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin itsenäisyyden säilymisestä huolimatta. Lisäksi tiukat valuutta- ja tuontisäännökset eivät lisänneet investointien houkuttelevuutta. 1950-luvun lopulla ulkomaalaisten investointien taso olikin yhtä alhaista luokkaa kuin kaksi vuosikymmentä aikaisemmin (Hjerppe & Ahvenainen mt. 292).

3.3 1960-1980-luvut: suhtautuminen yritysten ulkomaalaisomistukseen muuttuu myönteisemmäksi

1960-luvulla suomalaisten asenteet ulkomaisia yrityksiä kohtaan alkoivat muuttua myönteisemmiksi ja toisaalta Suomen yhteiskunnalliset olot stabiloituivat, mikä näkyi mm. ulkomaan valuutassa otettujen lainojen riskipreemion pienentymisenä (Hjerpe & Ahvenainen mt. 292). Osaltaan valtiovallan asenteiden muuttumiseen vaikutti 1960-luvun loppupuolelta alkaen voimistunut muuttoliike Ruotsiin (Myllyntaus, 1992, 33). Ulkomaisten suorien sijoitusten avulla pyrittiin saamaan Suomeen lisää yritystoimintaa. Ulkomaalaisten omistusoikeuksia rajoittanut laki jäi kuitenkin edelleen voimaan.

Taulukko 3.1 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten lukumäärä Suomessa 1960-1990.

	1960		1972		1980		1990	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Teollisuus	45	39	105	23	157	25	168	17
Kauppa ja palvelut	69	61	349	77	471	75	839	83
Yhteensä	114	100	454	100	628	100	1007	100

Lähteet: Myllyntaus (1992) vuodet 1960 ja 1972; Tilastokeskuksen yritysrekisteri vuodet 1980 ja 1990.

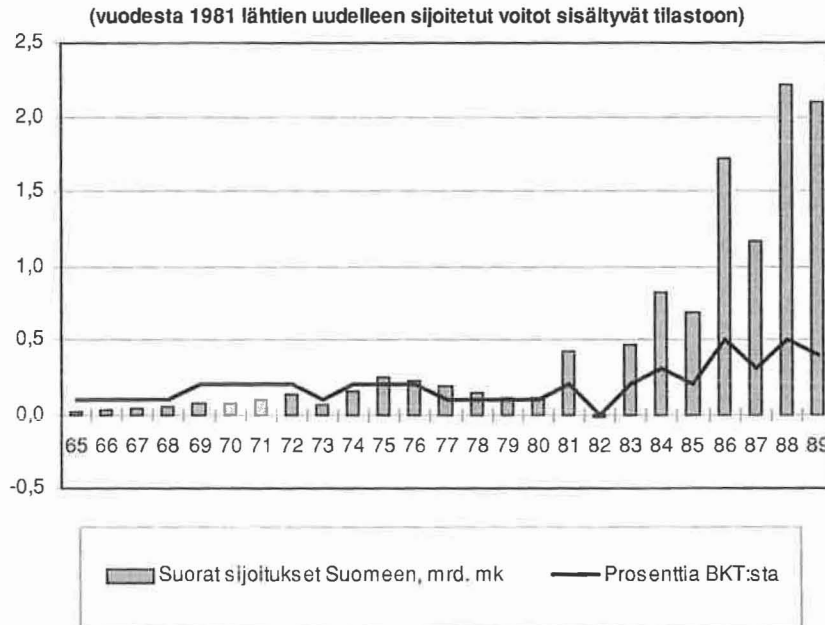
Ulkomaisten yritysten määrä alkoi 1960-luvulta alkaen kasvaa, kuten taulukosta 3.1 on havaittavissa. Taulukossa on esitetty Suomessa toimivien ensimmäisen sukupolven¹⁵ ulkomaalaisomisteisten yritysten lukumäärän kehitys kolmen vuosikymmenen aikana. Vuodesta 1960 vuoteen 1990 teollisuusyritysten lukumäärä lähes nelinkertaistui, kaupan ja palvelualojen yritysten määrä kasvoi vieläkin enemmän, yli kaksitoistakertaiseksi. Kaupan alalla, jossa ulkomaalaisomisteisia yrityksiä perustettiin lukumääräisesti eniten, suuri osa oli tukkukaupan yrityksiä, jotka toivat maahan emoyhtiön tuotteita. Investoijaryhmänä suurimpia olivat ruotsalaiset yritykset. Muista merkittävimmistä maista voidaan mainita USA, Saksa, Tanska ja Sveitsi.

Ulkomaalaisomisteisten yritysten lukumäärän kasvu 1960-luvulta alkaen ei heijastunut tänne sijoitettuihin nettomääräisiin pääomavirtoihin, kuten kuviosta 3.1 nähdään. Suomeen suorina sijoituksina tehdyt nettomääräiset sijoitusvirrat pysyivät vaatimattomina aina 1980-luvulle saakka sekä

¹⁵ Tilastossa on siten yritykset, jotka ovat perustaneet Suomeen uuden yrityksen tai ostaneet täällä toimivan yrityksen. Sen sijaan näiden yritysten omistamia yrityksiä ei ole tilastoitu ulkomaalaisomisteiseksi.

markkamääräisesti että suhteessa bruttokansantuotteeseen. Esimerkiksi 1960-luvulla sijoitusvirrat olivat nettomääräisesti tyypillisesti alle 0,2 prosenttia bkt:sta. Sijoitusvirtojen pienuuteen vaikutti jo edellä mainittu seikka: suurin osa tänne perustetuista ulkomaisista yrityksistä oli myynti- ja markkinointiyhtiöitä, jotka toimivat vähäisellä pääomalla. Useat yritykset olivat esimerkiksi vuokranneet itselleen yhtiön toimitilat. 1980-luvulla sijoitusvirrat alkoivat kasvaa mm. teollisuusyritysten lukumäärän kasvun myötä. Sijoitusvirtojen kasvuun vaikutti myös yrityskauppojen suosion lisääntyminen suorien sijoitusten tekotapana.

Kuvio 3.1 Suorat sijoitukset Suomeen 1965-1989. Nettomääräiset pääomavirrat.

Lähteet: Suomen Pankki; Heikkilä (1994, liite 2).

Tyypillistä 1960-luvulta lähtien perustetuille yrityksille oli, että ulkomainen, usein monikansallinen emoyhtiö omisti Suomessa toimivan tytäryhtiön kokonaan. Yhteisyritykset, joissa omistajina oli myös suomalainen osapuoli, olivat harvinaisempia. Niitä perustettiin lähinnä silloin, kun ulkomaalaisomistusta koskeva laki rajoitti toimintamahdollisuuksia. Valtaosalla yrityksistä oli strategiana tulla kilpailemaan tšekäläisillä kasvavilla markkinoilla. Osa yrityksistä tosin vei tuotteitaan edelleen mm. Neuvos-

toliiton markkinoille. Tuotantotoimintaa harjoittavista yrityksistä suuri osa toi ulkomailta tarvitsemansa raaka-aineet tai puolivalmisteet.

1960- ja 1970-luvuilla ulkomaisia yrityksiä houkuttelivat Suomeen esimerkiksi Ruotsia alhaisemmat työvoimakustannukset. 1960-luvulla Suomeen asettuikin ruotsalaisia vaatetusalan yrityksiä sekä metalli- ja elektroniikkateollisuuden kokoonpanotehtaita. Pelkästään alhaisten työvoimakustannusten takia Suomeen tulleet yritykset poistuivat varsin nopeasti jo 1970-luvun lopulla ja 1980-luvun alussa, kun työvoimakustannukset alkoivat nousta.

Taulukossa 3.2 on esitetty ensimmäisen sukupolven ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakauman ja lukumäärien kehitystä 1960-luvulta eteenpäin. Taulukosta nähdään, että kokonaisuudessaan ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten lukumäärä lisääntyi 1960-luvulta lähtien varsin huomattavasti.

Vuosien 1960 ja 1980 välillä yritysten lukumäärä kasvoi kaikilla toimialoilla lukuunottamatta elintarviketeollisuuden yrityksiä. Vuosien 1980 ja 1990 välillä elintarviketeollisuuden yritysten lisäksi myös tevanake-yritysten määrä väheni. Tevanake-yritysten määrän vähenemistä selittää pitkälti edellä mainittu työvoimakustannusten nousu, mistä seurasi tehtaiden siirtäminen alhaisemman kustannustason maihin. Muilla toimialoilla yritysten lukumäärä jatkoi kasvuaan.

Taulukko 3.2 Ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakauma vuosina 1960-1990.

Päätoimiala:	1960		1980		1990	
	lkm	%	lkm	%	lkm	%
Elintarvike	11	24	8	5	6	3
Tevanake	0	0	36	23	18	11
Kemia	8	18	29	18	34	20
Metalli- ja elektroniikka	14	31	59	38	74	44
Metsä	-	-	17	11	18	11
Muut	12	27	8	5	18	11
Yhteensä	45	100	157	100	168	100

Lähteet: Hjerppe & Ahvenainen (1986) vuoden 1960 osalta, Tilastokeskuksen yritysrekisteri, vuodet 1980 ja 1990.

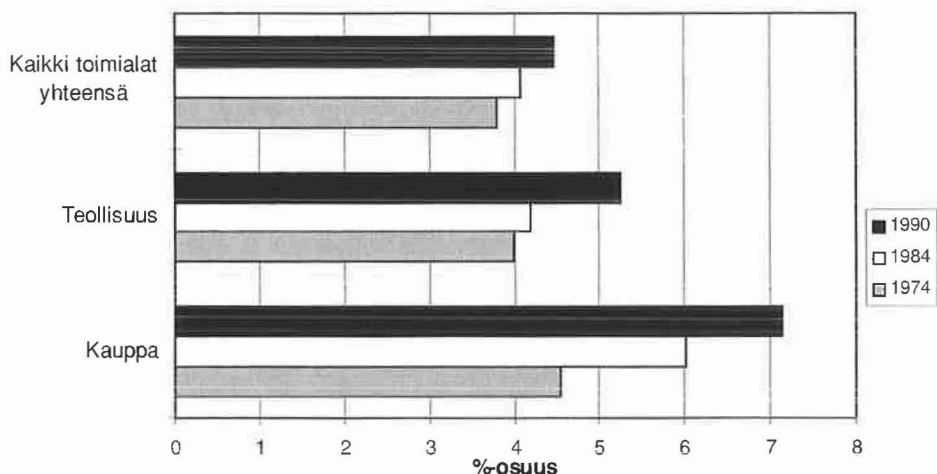
Toimialojen suhdetta tarkastellessa huomataan, että metalli- ja elektroniikka-alan yrityksiä oli kaikkina tarkasteluvuosina suhteellisesti eniten. Toinen tärkeä ala oli kemian teollisuus. Yksi mielenkiintoinen yksityiskohta on, että vuonna 1960 elintarviketeollisuuden yritysten suhteellinen osuus kaikista ulkomaisessa omistuksessa olleista yrityksistä oli lähes

neljännes. Alan yritysten lukumäärä kääntyi kuitenkin tarkasteluajanjakson aikana laskuun.

Ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys jäi 1960-luvulta 1980-luvun loppuun ulottuvalla ajanjaksolla edelleen vähäiseksi, kun niiden merkitystä mitataan työllistetyllä henkilöstöllä tai yritysten liikevaihdolla. Kuvioissa 3.2 ja 3.3 on kuvattu ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten suhteellisia osuuksia koko yksityisen sektorin henkilöstöstä ja liikevaihdosta vuosina 1974, 1984 ja 1990.

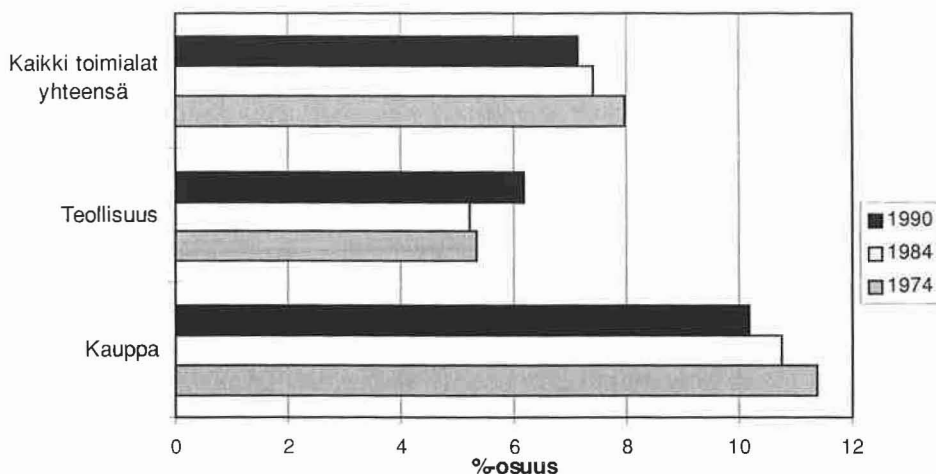
Kuviosta 3.2 nähdään, että ensimmäisen sukupolven ulkomaalaisomisteisten yritysten työllistämän henkilöstön osuus koko yksityisen sektorin henkilöstöstä oli tarkasteluvuosina vaatimatonta, vain muutamien prosenttisen luokkaa. Henkilömäärän osuuden kehitys oli kuitenkin nousujohteista. Sitä vastoin kuvioista 3.3 havaitaan, että vuosien 1974 ja 1984 välillä ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten liikevaihdon prosentuaalinen osuus suhteessa suomalaisomisteisiin yksityisen sektorin yrityksiin pieneni sekä kaupan, teollisuuden että kaikkien toimialojen tarkastelussa. Teollisuudessa osuus kääntyi nousuun seuraavana havaintojaksona, kaupan osalta pieneneminen jatkui vielä vuoden 1990 kohdalla.

Kuvio 3.2 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten henkilöstön määrän osuus koko yksityisen sektorin yritysten henkilöstöstä.

Lähde: Tilastokeskus.

Kuvio 3.3 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten liikevaihdon osuus yksityisen sektorin yritysten liikevaihdosta.

Lähde: Tilastokeskus.

Edellä olleesta voidaan päätellä, että ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys koko kansantalouden tasolla ei ollut kovin suuri vielä 1980-luvullakaan. Joillakin toimialoilla ulkomaalaisten yritysten merkitys kuitenkin oli varsin huomattava: esimerkiksi ruotsalainen AGA oli pitkään lähes monopoli teollisuuskaasujen valmistajana, samoin Unileverin osuus mm. margariinien valmistuksessa on huomionarvoinen. Lisäksi 1960-luvulta 1980-luvun loppuun ulottuvalla ajanjaksolla on yksittäisiä tapauksia, joissa ulkomainen yritys on voinut tarjota suomalaiselle yritykselle markkinointikanavia tai teknistä osaamista.¹⁶ Koko kansantalouden tasolla ulkomaisten yritysten merkitys innovaatiotoiminnalle jäi 1960-1980-lukuja sivuavien tutkimusten mukaan (mm. Hjerpe & Ahvenainen, 1986) lähinnä siihen, että ne tarjosivat esimerkin ja impulssin siihen, miten yritys voi menestyä.

¹⁶ Yksi esimerkki, jossa suomalaisen yrityksen myynti ulkomaiselle yritykselle edesauttoi yrityksen kasvua on Wallacin tapaus: ruotsalaisen LKB osti vuonna 1969 Wallacin. Osto auttoi suomalaista innovatiivista yritystä sen ponnisteluissa muuntaa innovaatiot markkinakelpoisiksi tuotteiksi. (Myllyntaus, 1992)

4. ULKOMAALAISOMISTEISET YRITYKSET SUOMESSA 1990-LUVULLA

1990-luvulla ulkomaisten yritysten kiinnostus Suomea kohtaan on lisääntynyt useasta syystä. Yksi tekijä oli ulkomaalaisomistusta koskevien rajoitusten poistaminen vuonna 1993. Suomalaisten yritysten osaaminen on myös kohonnut sellaiselle tasolle, että yritysostot ovat suorien sijoitusten muotona lisänneet suosiotaan. Vuosikymmenen alkupuolen lama edesauttoi yritysostojen suosion kasvua: useiden sinänsä osaamiseltaan hyvien yritysten taloudellinen tilanne vaikeutui. Tällöin ulkomaiset sijoittajat pystyivät hankkimaan omistukseensa kasvupotentiaalia omaavia yrityksiä kilpailukykyiseen hintaan. Markan heikkeneminen vielä lisäsi suomalaisten yritysten ostamisen houkuttelevuutta ulkomaisten sijoittajien silmissä.¹⁷ Suorien sijoitusten kasvuun ovat osaltaan myötävaikuttaneet myös Suomen liittyminen Euroopan unioniin sekä Suomen lähialueiden kasvavat markkinat.

Tässä luvussa tarkastellaan ulkomaisten yritysten toimintaa Suomessa 1990-luvulla. Luvun alussa tarkastellaan ensin lyhyesti ulkomaalaisomistuksen kehitystrendejä Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten pääomavirtojen kautta, minkä jälkeen siirrytään yritysaineiston käsittelyyn. Yritystason aineistossa pääpaino on valmistustoimintaa harjoittavissa yrityksissä. Yritystasolla analysoidaan ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten merkitystä eri toimialoilla ja tärkeimmissä teollisissa klustereissa. Yritysaineiston käsittelyä jatketaan luvussa 5 tarkastelemalla ulkomaalaisomisteisten yritysten kasvua ja kannattavuutta 1990-luvun aikana.

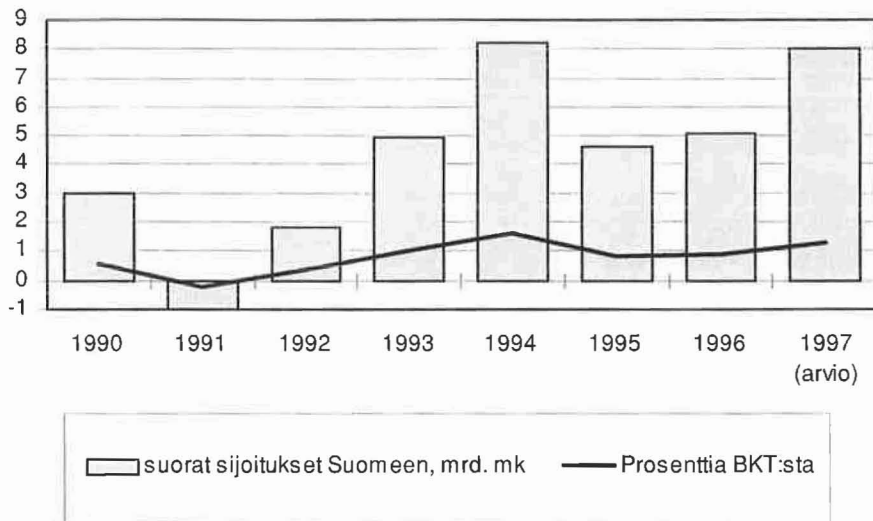
4.1 Ulkomaiset suorien sijoitusten virrat ja pääomakannat 1990-luvulla

Suorat sijoitukset Suomeen ovat nettomääräisiä pääomavirtoja tarkasteltaessa olleet 1990-luvulla positiivisia vuotta 1991 lukuunottamatta (Kuvio 4.1). Vuosi 1994 on ollut tähänastinen ennätysvuosi: nettomääräiset pääomavirrat kohosivat yli kahdeksaan miljardiin markkaan ja olivat lähes kaksi prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta. Osittain tähän vaikuttivat

¹⁷ Useiden menestyvien suomalaisten yritysten edullinen hinta heijastui suoria sijoituksia voimakkaammin ulkomaisten sijoittajien portfoliosijoituksissa, joissa ensisijaisena motiivina on ollut hyvä tuoton saavuttaminen sijoitukselle yrityksen osakkeiden arvonnousun kautta ilman puuttumista varsinaiseen yrityksen liiketoimintaan (kts. tämän kirjan luku 2.1).

varmastikin institutionaaliset tekijät, kuten ulkomaalaisomistusta koskevien rajoitusten purkaminen vuonna 1993 ja Suomen toteutumassa ollut Euroopan unionin jäsenyys.

Kuvio 4.1 Suorat sijoitukset Suomeen 1990-luvulla: nettomääräiset pääomavirrat.

Lähde: Etla/Suomen Pankki.

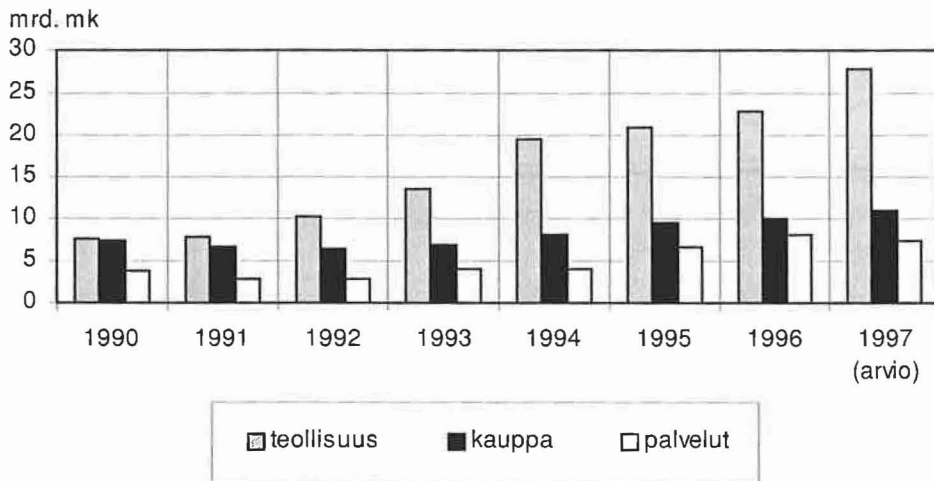
Etenkin teollisuuteen tehdyt suorat sijoitukset kasvoivat vuosien 1993 ja 1994 aikana runsaasti: vuonna 1993 nettomääräiset suorat sijoitukset teollisuuteen olivat noin 2,5 miljardia markkaa. Vuonna 1994 luku oli 4,6 miljardia, toisin sanoen yli puolet nettomääräisistä suorista sijoituksista tehtiin teollisuusyrityksiin. Vuosien 1995 ja 1996 alhaisempien sijoitusvirtojen jälkeen nettomääräiset suorat sijoitukset kasvoivat vuonna 1997 lähes vuoden 1994 tasolle. Myös vuonna 1997 selvästi yli puolet nettomääräisistä suorista sijoituksista kulkeutui teollisuusyrityksiin.

Ulkomaisten yritysten suorien sijoitusten suuntautuminen teollisuuteen havaitaan myös kuviosta 4.2. Siinä on esitetty toimialoittain Suomeen sijoitettuja pääomakantoja ja niiden kehitystä. Kuviosta nähdään, että sijoitettu pääomakanta on kasvanut eniten teollisuudessa: vuonna 1990 sijoitettu pääomakanta teollisuudessa oli alle kahdeksan miljardia markkaa, vuonna 1997 jo lähes 30 miljardia markkaa.

Kuviosta 4.3 puolestaan havaitaan, että pääomakannoilla mitattuna suurin osa teollisuuden suorista sijoituksista on tehty metalliteollisuuteen. Metalliteollisuudessa merkittäviä sijoituskohteita ovat olleet yritykset, jotka ovat erikoistuneet sähköteknisten tuotteiden valmistukseen. Metalliteolli-

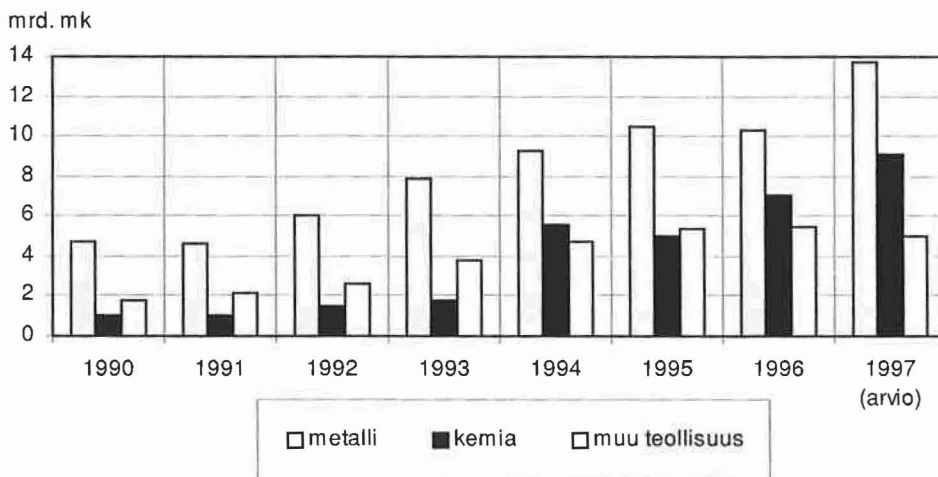
suuden sijoitetun pääomakannan suhteellinen osuus koko teollisuuteen sijoitetusta pääomakannasta on kuitenkin 1990-luvulla pienentynyt: vuonna 1990 osuus oli yli 60 prosenttia, vuonna 1997 noin puolet.

Kuvio 4.2 Suorat sijoitukset Suomeen: pääomakanta sektoreittain 1990-luvulla.

Lähde: Etla/Suomen Pankki.

Kuvio 4.3 Suorat sijoitukset Suomeen: teollisuuden sijoitettu pääomakanta 1990-luvulla.

Lähde: Etla/Suomen Pankki.

Toinen merkittävä sijoituskohde teollisuuteen sijoitettuja pääomakantoja tarkasteltaessa on ollut kemian teollisuus, jonka suorilla sijoituksilla sijoitettu pääomakanta kasvoi etenkin vuonna 1994. Vuonna 1997 ulkomaiset yritykset olivat sijoittaneet kemian teollisuuteen runsaat 30 prosenttia koko teollisuuteen kohdistuneesta suorien sijoitusten pääomakannasta.

Sijoitetun pääoman kulkeutuminen 1990-luvulla suuressa määrin metalliteollisuuteen, etenkin sähkötekniikalle ja kemian teollisuuteen tukee sitä näkemystä, että merkittävä osa ulkomaalaisten omistamista yrityksistä toimii korkeahkon teknologian toimiloilla. Tehdyt sijoitukset ovat varmasti edesauttaneet teknologiayritysten kasvua Suomessa varsinkin talouslaman aikana, jolloin kotimaisen rahoituksen ja yhteistyökumppanien saaminen oli etenkin pienten kasvuvaiheessa olevien yritysten kohdalla vaikeaa. Ulkomaalaisten tekemien suorien sijoitusten kulkeutuminen teollisuudessa teknologiatoimialoille on linjassa myös Suomen omien talous- ja teknologiapoliittisten pyrkimysten kanssa, joihin kuuluu mm. markkinoida Suomea tiedon ja osaamisen yhteiskuntana.

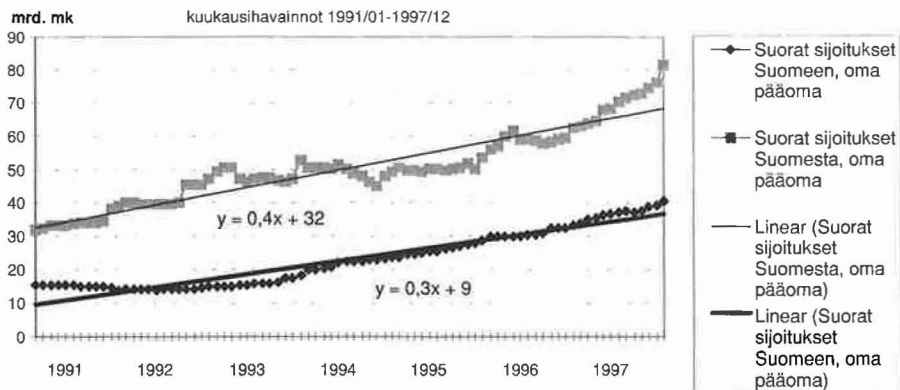
Laatikko 4.1 Suomeen ja Suomesta suuntautuneiden suorien sijoitusten pääomakannat ja niiden tuotot.

Suomalaiset yritykset ovat olleet suorien sijoitusten pääomakantojen kautta tarkasteltuna huomattavasti aktiivisempia sijoittajia ulkomaille kuin päinvastoin. Seuraavan sivun kuviossa on kuvattu Suomesta ulospäin suuntautuneiden ja toisaalta Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten pääomakannan kehitystä 1990-luvulla yritysten omaan pääomaan tehtyjen sijoitusten avulla. Kuten kuvioista nähdään, niin ulospäin suuntautunut pääomakanta on ollut koko 1990-luvun merkittävästi suurempi kuin Suomeen tullut pääomakanta. Lisäksi Suomesta ulkomaille suuntautunut pääomakanta on kasvanut keskimäärin nopeammin kuin Suomeen tullut sijoituskanta. Yksi sijoituskantojen eroa selittävä tekijä on, että suomalaiset ovat investoineet ulkomaille pääasiassa teollisuuteen, kun taas ulkomaisten yritysten investoinneissa Suomeen kaupan ja palvelualan yritysten osuus on ollut suurempi.¹⁸

Ulkomaisten yritysten saama tuotto Suomeen tehdyille suorille sijoituksille on ollut Suomen Pankin tilastojen mukaan merkittävästi parempi kuin suomalaisten yritysten saama tuotto ulkomaille suuntautuneista suorista sijoituksista.¹⁹ Esimerkiksi vuonna 1996 ulkomaiset suorat sijoittajat saivat keskimäärin vajaan 15 prosentin tuoton omalle pääomalle, kun suomalaiset joutuivat tyytymään vajaan seitsemän prosentin tuottoon.

¹⁸ Teollisuusyrityksen ostaminen tai perustaminen vaatii yleensä suuremman pääomasijoituksen kuin esimerkiksi myyntikonttorin perustaminen.

¹⁹ Kts. esimerkiksi Suomen Pankin tilastotiedote: Suorat sijoitukset Suomen maksutaseessa 1996.

Kuvio**Suomeen ja Suomesta suuntautunut suorien sijoitusten oman pääoman kanta 1990-luvulla.**

Lähde: Etla/Suomen Pankki.

Laatikko 4.2 Suorien sijoitusten rahoitusvirrat antavat osin harhaisen kuvan ulkomaisten sijoitusten laajuudesta ja suuntautumisesta.

Ulkomaisten yritysten toiminnan määrän ja laajuuden arvioinnissa käytetään usein apuna suorien sijoitusten pääomavirtaa. Tähän liittyvänä ongelmana on, että pääomavirtoihin voi liittyä muitakin transaktioita kuin uuden yrityksen perustamiseen ja yrityskauppoihin liittyvät rahoitusvirrat. Ulkomainen emoyritys voi esimerkiksi antaa Suomessa toimivalle tytäryritykselleen lainan tai tytäryritys saattaa maksaa osinkoja tai muuten palauttaa pääomaa ulkomaiselle emoyritykselle.

Lisäksi rahoitusvirrat antavat harhaista kuvaa eri toimialoille suuntautuneista yritysten perustamisista ja yrityskaupoista, koska esimerkiksi teollisuusyrityksen ostaminen vaatii useimmiten suurempia pääomia kuin palveluyrityksen ostaminen. Tämän vuoksi sijoitusvirtojen käyttö ulkomaisten yritysten toiminnan suuntautumisen arvioinnissa yliarvioi runsaasti pääomia vaativien toimialojen osuutta.

4.2 Ulkomaisten omistuksen kehitys 1990-luvulla: Yritystason tarkastelu

4.2.1 Yleisiä piirteitä

Ruotsalaisomisteisia yrityksiä edelleen eniten

Suomessa toimivien ulkomaisten yritysten omistajien maajakauma on varsin laaja: omistajia on yli 30 maasta. Valtaosa yrityksistä on kuitenkin tullut Euroopan unionin alueelta ja Pohjois-Amerikasta. Ruotsalaisomisteiset yritykset ovat olleet 1990-luvulla edellisten vuosikymmenten tapaan suurin ulkomaalaisomisteisten yritysten ryhmä. Kuten kuviosta 4.4 havaitaan, niiden osuus kaikista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä on noin kolmannes. Osuus on samaa suuruusluokkaa myös ulkomaalaisomisteisten yritysten palveluksessa työskentelevästä henkilöstöstä ja Suomeen suorilla sijoituksilla sijoitetusta pääomakannasta. Ulkomaalaisomisteisista yrityksistä ruotsalaisten omistamia yrityksiä toimii lähes jokaisella toimialalla eniten. Teollisuudessa ruotsalaisomisteisia yrityksistä on lukumääräisesti eniten metalliteollisuudessa, kuten koneiden ja laitteiden valmistuksessa. Teollisuuden ulkopuolelta ruotsalaisia on kiinnostanut eniten tukkukauppa, rakentaminen sekä kuljetus- ja huolintatoiminnot.

Ruotsalaisyritysten ohella Suomessa toimivan ulkomaalaisomisteisen yrityksen omistaja on useimmiten USA:sta, Tanskasta tai Alankomaista. Pohjoismaat ovat kaiken kaikkiaan hyvin edustettuina, sillä myös norjalaisomisteisten yritysten lukumäärä on 1990-luvulla ollut kasvusuunnassa.

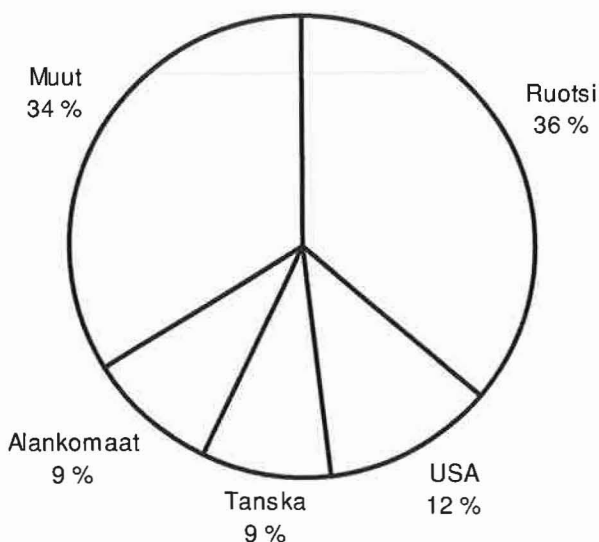
Ulkomaisten yritysten suosiossa edelleen tukkukauppa, teollisuudessa metalli ja elektroniikka sekä kemia

Ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten lukumäärä on kasvanut 1990-luvulla nopeasti aikaisempiin vuosikymmeniin verrattuna.²⁰ Koko yrityskantaan suhteutettuna niiden määrä on kuitenkin yhä erittäin pieni, kuten taulukosta 4.3 havaitaan: vain noin puoli prosenttia kaikista Suomessa toimivista yrityksistä oli 1990-luvun puolivälissä ulkomaisessa omistuksessa. Huomionarvoista kuitenkin on, että ulkomaisten yritysten osuus kasvaa voimakkaasti yritysten koon kasvaessa. Yli 100 henkilöä työllistävien yritysten joukossa jo joka kuudes yritys oli ulkomaisessa

²⁰ Yritystason tarkastelussa ulkomaalaisomisteiseksi on määritelty yritys, jonka päättävävallasta vähintään puolet on ulkomaisella yrityksellä. Edellisessä luvussa käsiteltyjen suorien sijoitusten pääomavirtojen tilastoinnissa omistusosuuden raja on alhaisempi, 10 prosenttia. Ulkomaisilla yrityksillä ei ole juurikaan suorien sijoitusten kautta hankittuja vähemmistöosuuksia suomalaisissa yrityksissä, joten omistusosuuden määrittelyerolla ei ole tarkastelun kannalta suurta vaikutusta.

omistuksessa. Lisäksi voidaan mainita, että Suomen 500 suurimmasta yrityksestä ulkomaaisessa omistuksessa oli vuonna 1996 lähes kolmannes. Vuonna 1990 osuus oli 15 prosenttia.

Kuvio 4.4 Suomessa toimivien ulkomaisten yritysten maaja-kauma 1990-luvun puolivälissä.

Taulukko 4.3 Ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus kaikista Suomessa toimivista yrityksistä suuruusluokittain vuonna 1995.

Henkilöstön lukumäärä	Ulkomaalaisomisteisten yritysten %-osuus	
	yritysten lukumäärästä	henkilöstöstä
0-9	0,3	1
10-19	4	4
20-49	8	8
50-99	11	11
100-	16	11
Koko yritystyskanta	0,5	8

Lähde: Tilastokeskus.

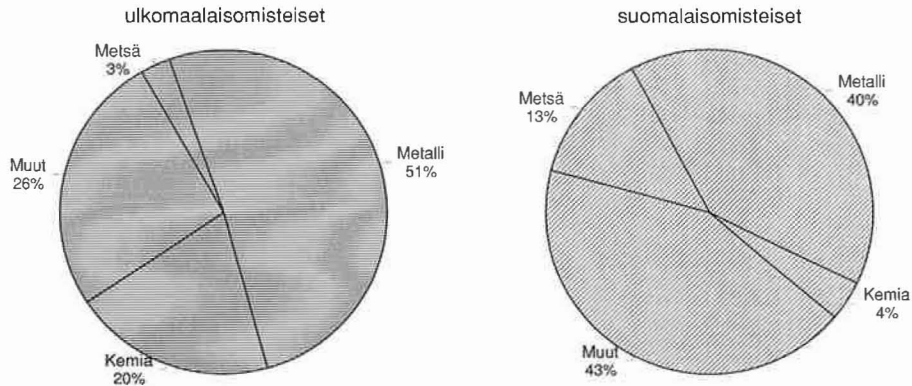
Ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten merkittävin toimiala on 1990-luvulla ollut aikaisempien vuosikymmenten tapaan kauppa, etenkin tukkukauppa. Kaupan alalla toimii selvästi yli puolet kaikista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä. Toimialajakaumassa on 1990-luvun edetessä kuitenkin tapahtunut liikehdintää: Kaupan alan yritysten osuus kaikista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä on alkanut pienentyä ja toisaalta teollisuusyritysten ja eräiden teollisuutta palvelevien alojen, kuten kuljetus- ja huolinta-alan yritysten, osuus on kasvanut sekä absoluuttisesti että suhteessa muihin ulkomaalaisomisteisiin yrityksiin. Valmistustoimintaa harjoittavat yritykset työllistivät 1990-luvun puolivälissä lähes puolet ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä työskentelevistä henkilöistä.

Valmistustoimintaa harjoittavista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä noin puolet on metalli- ja elektroniikkateollisuuden yrityksiä. Vuoden 1998 alkupuolella niiden osuus ulkomaisten teollisuusyritysten yhteenlasketusta liikevaihdosta ja henkilöstöstä oli alustavien arvioiden mukaan noin 60 prosenttia. Ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten viennistä metalliteollisuusyritysten osuus on samaa suuruusluokkaa. Metalliteollisuuden alatoimialoista ulkomaisten yritysten painopiste on ollut metallituotteiden ja koneiden valmistuksessa sekä sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa. Sen sijaan metallin perusteollisuudessa ulkomaisia yrityksiä ei juurikaan ole.

Kuviossa 4.5 on kuvattu ulkomaalaisomisteisten ja toisaalta suomalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakaumaa käyttäen kriteerinä yritysten lukumääriä kullakin toimialalla. Kuvioista nähdään, että ulkomaalaisomisteisten yritysten kohdalla metalliteollisuus ja kemian teollisuus ovat painottuneet voimakkaammin kuin suomalaisomisteisissa yrityksissä. Sen sijaan ulkomaalaisomisteisissä yrityksissä metsäteollisuuden yritysten osuus oli huomattavasti pienempi kuin suomalaisessa omistuksessa olleissa yrityksissä.

Mikä on sitten ulkomaisten yritysten merkitys eri teollisuustoimialoilla? Taulukko 4.4 sivulla 35 antaa osittain vastauksen tähän kysymykseen. Siinä on arvioitu ulkomaalaisomisteisten yritysten suhteellisia osuuksia henkilöstöstä ja liikevaihdosta teollisuuden päätoimialoilla vuonna 1995 ja vuoden 1998 alkupuolella. Taulukosta nähdään, että ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus koko tehdasteollisuuden liikevaihdosta ja henkilöstöstä oli vuonna 1995 noin kymmenes. Osuus oli samaa suuruusluokkaa myös teollisuuden viennistä.

Kuvio 4.5 Ulkomaalaisomisteisten ja suomalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakaumat.²¹

Taulukko 4.4 Ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys eräillä teollisuustoimialoilla.²²

Toimiala	ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus (%)			
	henkilöstöstä		liikevaihdosta	
	1995	1998 (arvio)	1995	1998 (arvio)
Koko tehdasteollisuus	10	15	12	16
Elintarvike	7	9	8	9
Tevanake	2	7	4	11
Metsä	2	3	2	3
Kemia	14	22	17	23
Metalli	16	21	18	23

²¹ Ulkomaisten yritysten toimialajakauma vuoden 1998 alkupuolella (arvio), suomalaisomisteisten jakauma raportin kirjoitushetkellä uusimmasta Tilastokeskuksen käytettävissä olevasta yritysrekisterin tilastosta (vuodelta 1995).

²² Vuoden 1995 osuuksien arvion pohjana on käytetty Tilastokeskuksen yritysrekisterin aineistoa, vuoden 1998 alkupuolen tilanteen osalta osuudet ovat tutkimuksen tekijöiden arvioita.

Vuoden 1995 jälkeen ulkomaisten yritysten osuudet ovat kasvaneet yritystösostojen myötä: vuosien 1996 ja 1997 aikana ulkomaiseen omistukseen siirtyi noin 60 teollisuusyritystä. Niissä työskenteli omistajan vaihdoshetkellä yhteensä yli 21 000 henkilöä ja niiden yhteenlaskettu liikevaihto oli noin 21 miljardia markkaa. Vuoden 1998 alkupuolella ulkomaisten yritysten osuus teollisuuden liikevaihdosta ja työllisyydestä oli alustavien arvioiden mukaan kasvanut noin kuudennekseen.

Päätoimialoittain tarkasteltuna ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys on vähäinen metsäteollisuudessa.²³ Elintarviketeollisuudessa ja tevanake-teollisuudessa niiden osuudet henkilöstöstä ja liikevaihdosta ovat myös alle koko teollisuuden osuuksien. Ulkomaalaisomisteisten yritysten osuudet henkilöstöstä ja liikevaihdosta ovat merkittävimmit kemian teollisuudessa sekä metalli- ja elektroniikkateollisuudessa. Taulukon 4.4 osuuksien lisäksi voidaan mainita, että esimerkiksi vuonna 1995 metalliteollisuuden viennistä ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus oli noin viidennes.

Kemian teollisuudessa ja metalliteollisuudessa ulkomaisten yritysten vaikutus on suuri monilla keskimääräistä korkeamman teknologian toimialoilla, kuten kemikaalien valmistuksessa ja sähkötekniisillä aloilla. Esimerkiksi sähkötekniisten tuotteiden valmistuksessa ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus alan henkilöstöstä on hieman vajaa neljännes. Toisaalta etenkin metalliteollisuudessa ulkomaisten yritysten vaikutus on merkittävä myös joillakin alhaisemman teknologiatason toimialoilla. Esimerkiksi laivanrakennusteollisuus on nykyisin lähes kokonaan ulkomaisten yritysten omistuksessa.

Ulkomaalaisomisteiset teollisuusyritykset toimivat tyypillisesti korkean osaamistason toimialoilla

Kaiken kaikkiaan ulkomaisten yritysten kiinnostus näyttäisi kohdistuvan keskimääräistä enemmän teknologiaintensiivisille toimialoille, joilla koulutetun työvoiman osuus on usein myös suurempi kuin alhaisemman teknologiatason toimialoilla. Tätä käsitystä vahvistaa se, että ulkomaalaisomisteisissa teollisuusyrityksissä palkkakustannukset työntekijää kohden olivat 1990-luvun puolivälissä keskimäärin noin kymmenen prosenttia korkeammat kuin yksityisissä suomalaisomisteisissa teollisuusyrityksissä.

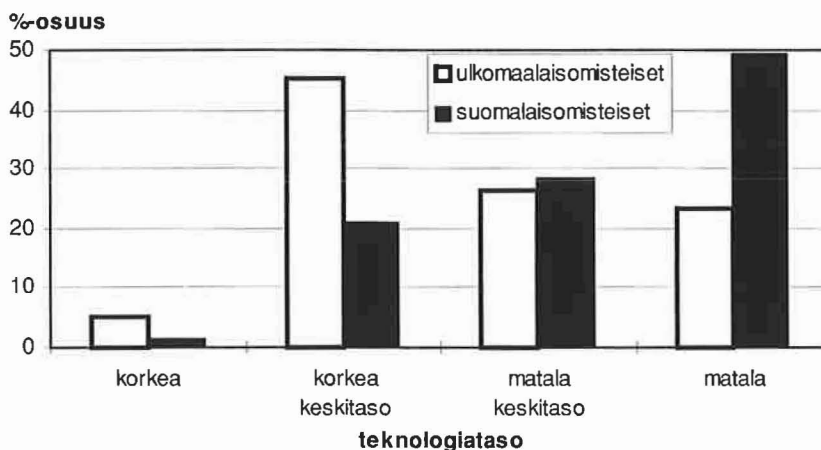
²³ Tosin metsäklusterissa, etenkin metsäkemiaan liittyvillä aloilla ulkomaisten yritysten vaikutus on hieman suurempi, kuten klusteritarkastelun yhteydessä voidaan havaita. Toimialatarkastelussa metsäklusteriin sidoksissa oleva kemian teollisuus lukeutuu kemian teollisuuteen.

Kuvio 4.6 tukee käsitystä suomalaisomisteisten ja ulkomaalaisomisteisten yritysten eroista eri toimialoille jakautumisen suhteen. Siinä on jaoteltu ulkomaalaisomisteisia ja suomalaisomisteisia teollisuusyrityksiä teknologiatason mukaan.²⁴ Kuten kuviosta nähdään, ulkomaisessa omistuksessa olevat yritykset ovat painottuneet selvästi suomalaisomisteisia yrityksiä voimakkaammin korkean ja korkean keskitason teknologian toimialoille.

Ulkomaalaisomisteisista yrityksistä puolet toimi 1990-luvun puolivälissä korkean tai korkean keskitason teknologian toimialoilla, kun suomalaisomisteisista yrityksistä kyseisillä toimialoilla toimi vain noin joka viides. Ulkomaalaisomisteisten yritysten yhteenlasketusta liikevaihdesta noin 60 prosenttia kertyi keskimääräistä korkeamman teknologiatason toimialoilta, kun vastaava osuus suomalaisomisteisissa yrityksissä oli alle kolmannes.

Korkean ja korkean keskitason teknologian toimialat työllistivät 1990-luvun puolivälissä yhteensä vajaat 130 000 henkilöä. Heistä ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä työskenteli noin joka kuudes. Ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten osuus näiden toimialojen yritysten tuottamasta liikevaihdesta oli runsas viidennes.

Kuvio 4.6 Teollisuusyritysten toimialajakauma vuonna 1995 teknologiatason mukaan jaoteltuna.

Lähteet: Etla, Tilastokeskus.

²⁴ Toimialojen ryhmittely teknologiaintensiteetin mukaan perustuu OECD:n suositukseen. Ryhmitteilyä on selvitetty mm. Tilastokeskuksen julkaisussa Korkean teknologian tuotteiden tuotanto ja ulkomaankauppa 1995, liite 2 (Tiede ja teknologia 1996:4).

Ulkomaalaisomisteisten korkean ja korkean keskitason teknologian yritysten osuus kaikista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä on yritysostojen seurauksena kasvanut 1990-luvulla: 1990-luvun alussa kyseisillä toimialoilla toimi runsas kolmannes kaikista ulkomaalaisomisteisista teollisuusyrityksistä. Ulkomaisten yritysten kiinnostus suomalaisten yritysten teknologiaosaamista kohtaan jatkunee myös tulevaisuudessa. Mitään erityisiä muutoksia ylläolevan kuvion jakaumaan ei kuitenkaan ainakaan vuosien 1996 ja 1997 aikana ole ollut havaittavissa, vaan yritysostot ovat suuntautuneet myös keskimääräistä matalamman teknologian toimialoille.

Kun otetaan huomioon toimialajakauman erot ulkomaalaisomisteisten ja suomalaisomisteisten yritysten välillä, ei ole kovinkaan yllättävää, että ulkomaisessa omistuksessa olevat teollisuusyritykset investoivat tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan keskimäärin enemmän kuin suomalaisomisteiset yritykset. Luukkasen (1994, 45) mukaan ulkomaalaisomisteiset yritykset panostivat tutkimukseen ja tuotekehitykseen vuonna 1991 keskimäärin 3.5 prosenttia liikevaihdosta, kun vastaavasti osuus koko teollisuudessa oli tuolloin noin 1.6 prosenttia liikevaihdosta.

Ero tutkimukseen ja tuotekehitykseen panostuksen suhteen näyttäisi 1990-luvulla säilyneen ennallaan, vaikkakin sekä suomalaisomisteisten että ulkomaalaisomisteisten yritysten panostukset tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan ovat lisääntyneet: esimerkiksi vuonna 1996 suurimmat ulkomaisessa omistuksessa olleet teollisuusyritykset käyttivät arvioidemme mukaan tutkimukseen ja tuotekehitykseen keskimäärin noin neljä prosenttia liikevaihdosta, kun kyseinen osuus suomalaisessa omistuksessa olleilla suuryrityksillä oli noin kaksi prosenttia liikevaihdosta.

4.2.2 Miten ulkomaalaisomisteiset yritykset sijoittuvat eri klustereihin Suomessa?

Jotta saisimme täydellisemmän kuvan siitä, mille sektoreille ulkomaiset yritykset ovat Suomessa tehneet suoria sijoituksia, niin jaottelemme seuraavassa ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä eri klustereihin. Klusterilla tarkoitamme toisiinsa erilaisilla vuorovaikutussuhteilla sidoksissa olevien yritysten ja toimialojen muodostamaa verkostoa. Vuorovaikutussuhteet voivat olla esimerkiksi panos-tuotossuhteita, tietovirtoja ja kilpailusuhteita. Klusteritarkastelua varten luokittelimme aineistomme yrityksiä kahdeksaan klusteriin. Klusteriryhmittely pohjautuu Hernesniemen, ym.(1995) Suomea koskevaan teollisten klusterien peruskartoitukseen.

Klusterit, joihin luokittelimme ulkomaalaisomisteisia yrityksiä, olivat elintarvike, energia, hyvinvointi, tietoteollisuus, kuljetus, metsä, perus-

metalli ja rakentaminen.²⁵ Hernesniemen, ym. (1995) tutkimuksessa olleen telekommunikaatioklusterin tilalla tarkastelimme tietoteollisuusklusteria, johon suoraan telekommunikaatioalaan liittyvien yritysten lisäksi otimme mukaan laajemmin tietoteollisuuden tuotteiden valmistajia sekä palvelu- ja sisältötuottajia. Samoin kuljetusklusterissa kuljetusvälinevalmistajien lisäksi oli mukana kuljetus- ja huolintapalvelujen tuottajia. Kemian teollisuutta emme luokitelleet omaksi klusteriksi, koska kemian teollisuus lähinnä palvelee muita klustereita. Lisäksi suuri osa ulkomaisessa omistuksessa olevasta kemian teollisuudesta voidaan luokitella metsäklusteriin kuuluvaksi.

Klusterianalyysissa oli noin 260 ulkomaisessa omistuksessa olevaa yritystä, jotka pystyttiin luokittelemaan johonkin edellämainituista klustereista. Suurin osa yrityksistä oli tuotannollisia yrityksiä. Aineistomme heikkoutena oli se, että yritystiedot olivat suurimmassa osassa konsernitasona. Tämän vuoksi monialayritykset, joilla on useita tytäryrityksiä, voivat kuulua useaan klusteriin.

Lukumääräisesti katsottuna eniten yrityksiä sijoittui otoksessa tietoteollisuuteen, noin joka viides. Metsä- ja kuljetusklustereihin sijoittui noin joka kuudes, rakennusklusteriin joka seitsemäs ja elintarvikeklusteriin noin joka kymmenes yritys. Energiaklusteri on myös kansainvälistymässä nopeaa tahtia, samoin hyvinvointiklusterin pienet teknologiayritykset. Perusmetalliklusterissa sen sijaan ulkomaisten yritysten merkitys on pientä. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin, millaisia ulkomaalaisomisteisia yrityksiä kuhunkin klusteriin on sijoittunut.

Metsäklusterin ydin on vankasti suomalaisessa hallinnassa

Metsäklusteri on Suomen merkittävin teollinen klusteri. Metsäklusteri perustuu metsäteollisuuden avaintuotteiden, sellun, paperin, kartongin ja sahateollisuuden valmistamiseen. Näiden tuotteiden valmistamisen ympärille on syntynyt tuki- ja liitännäisaloja, kuten metsäteollisuuden koneita valmistavat konepajat, kemikaaleja ja jatkojalosteita valmistava kemian teollisuus sekä erilaisia palveluja metsäteollisuudelle tarjoavat yritykset.²⁶ Kuvio 4.7 havainnollistaa metsäklusterin rakennetta.

²⁵ Klustereita tarkastellaan melko yleisellä tasolla. Klustereista muun muassa energia-, hyvinvointi- ja metsäklustereista on tekeillä perusteellisempia tutkimuksia, joihin liittyy yhtenä osana klusterien kansainvälistymisen arviointia.

²⁶ Metsäklusterin kilpailukykyä on käsitelty tarkemmin mm. teoksissa Hernesniemi, ym. (1995) ja Lammi (1994).

Kuvio 4.7 Metsäklusterin rakenne.**Erityispanokset**

- Puunkorjuujärjestelmä
- Kemikaalit, pigmentit
- Viirat, huovat, hylsy

Koneet

- Massanvalmistuskoneet
- Massankäsittelykoneet
- Paperi- ja kartonkikoneet
- Sahateollisuuden koneet

Liitännäispalvelut

- Metsänhoito
- Projektien suunnittelu ja toteutus
- Tutkimuslaitokset
- Logistiikka
- Markkinointi

Avaintuotteet

- Sellu
- Paperi
- Kartonki
- Sahatavara
- Vaneri, levyt
- Puusepänteollisuus

Lähi- ja tukialat

- Metsäkoneet
- Automaatiojärjestelmät
- Sähköntuotanto
- Sellun jatkojalosteet ja sivutuotteet

Asiakkaat

- Painotalot
- Pakkausteollisuus
- Paperitukkurit
- Rakentaminen

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 98).

Ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat avaintuotteiden tuotannossa melko harvinaisia, valtaosa yrityksistä on sijoittunut lähi- ja tukialoille sekä metsäkemialliseen teollisuuteen. Taulukossa 4.5 on esitetty metsäklusteriin sijoittuvia ulkomaalaisomisteisiä yrityksiä. Ydinalojen yrityksistä voi todeta, että ne ovat keskittyneet etupäässä erikoistuotteiden valmistukseen. Sahateollisuuden osalta yksi erityispiirre 1990-luvulla on, että japanilaiset yritykset ovat perustaneet Suomeen muutamia tuotantolaitoksia, jotka tekevät lähinnä liimapuuta Japanin rakennusteollisuudelle. Suomeen sijoittumiseen vaikuttavina tekijöinä japanilaiset ovat maininneet mm. raaka-aineen hyvän saatavuuden ja kilpailukykyisen hinnan Japanin markkinoihin verrattuna.

Klusterin avaintuotteita valmistavien alojen ulkopuolisista yrityksistä 1990-luvulla etenkin metsäteollisuuteen liittyvä kemian teollisuus on saanut ulkomaisia isäntiä, toinen ulkomaisten yritysten painopiste on ollut metsäteollisuuden järjestelmä- ja laitetoimitukset sekä automaatiopalve-

lut. Kemian yritysten omistusvaihdoksiin on vaikuttanut osaltaan se, että suuret suomalaiset yritykset ovat 1990-luvulla myyneet kemiaan liittyviä liiketoimintojaan: esimerkiksi Enson omistama Paperikemia Oy on siirtynyt ruotsalais-hollantilaiselle EKA:lle, Metsä-Serla on luopunut Chemicals-liiketoiminnastaan ja Nokia sekä UPM-Kymmene osuuksistaan valkaisu- ja kemikaaleja valmistavasta Finnish Chemicalsista.

Taulukko 4.5 Metsäklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.

<i>Klusterin ydinalojen yrityksiä</i>				
Nimi	tuotteet metsäklusterissa	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj.mk	henkilöstö* lkm
Aureskoski	sahaus ja sahatavaran jalostus	Ruotsi	256	169
Jujo Thermal	lämpöherkkä paperi	Japani	208	83
Fort James Suomi	pehmopaperi	USA	811	527
Tetra Pak	kartonkituotteet ja pakkausmateriaalit	Ruotsi	1085**	512**
Metsä Specialty Chemicals	erikoisselluloosa	Ruotsi	700	350
<i>Muita klusterin yrityksiä</i>				
Nimi	tuotteet metsäklusterissa	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj.mk	henkilöstö* lkm
ABB	sähkökäyttöjen ja -laitteiden toimittaja	Ruotsi	7813**	9175**
Andritz Kone Wood	laite- ja prosessitoimittaja	Itävalta	289	235
Arizona Chemicals	mäntytölly ja tärpähti	USA	285	231
BMH Wood Technology	puunjalostusteollisuuden materiaalinkäsittelyjärjestelmät	Iso-Britannia	191	116
Dow Suomi	lateksit	USA	316	47
EKA Chemicals	paperikemikaalit	Hollanti/Ruotsi	400	130
Finnish Chemicals	sellun valkaisu- ja paperikemikaalit	Iso-Britannia	814	365
Finnminerals	paperikemikaalit	Australia/Sveitsi	344	261
Honeywell	automaatiopalvelut	USA	297	479
Kemira Fibres	viskoosikuidut liukoselluloosasta	Indonesia	493	490
Kvaerner Pulping	sooda- ja voimakattilat	Norja	1594	866
Measurex Roibox	vianilmaisnlaitteet metsäteollisuuteen	USA	115	113
Siemens	automaatiopalvelut	Saksa	1148**	788**
Safematic	paperi- ja selluteollisuuden voitelu- ja tiivistejärjestelmät	Iso-Britannia	130	200
Zeofinn	metsäteollisuuden kemikaalit	USA	127	114

** Liikevaihto ja henkilöstö konsernitason tasolla

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Ulkomaisten yritysten merkitys metsäteollisuuden kehitykseen on ollut varsin vähäistä johtuen ulkomaisten yritysten vähäisestä määrästä: klusterin ydinalat suomalaistuivat lähes kokonaan Suomen itsenäistymistä seu-

raavina vuosikymmeninä.²⁷ 1980-luvun lopulta alkaen ulkomaisten yritysten määrä on alkanut hieman kasvaa lähinnä yritysostojen kautta. Yritysostot ovat kohdistuneet etupäässä klusterin keskisuuriin yrityksiin. Näiden yritysten kehitykseen ulkomaisen emoyrityksen vaikutus on ollut myönteistä, esimerkiksi yritysten tuotteiden kansainvälinen markkinointi on helpottunut. Klusterin suuret yritykset ovat sen sijaan kansainvälistyneet ostamalla itse ulkomailta tuotantoyksiköitä ja markkinointiverkostoa.

Myös perusmetalliklusterin ydin on säilynyt suomalaisessa omistuksessa

Perusmetalliklusteri on ollut yksi Suomen tärkeimmistä teollisista klustereista.²⁸ Klusterin ytimen muodostavat metallien valmistaminen ja niiden jatkojalostaminen. Klusteriin kuuluvat olennaisesti myös metallien tuotantomenetelmiä ja koneita sekä metallurgista teknologiaa tarjoavat yritykset. Tärkeimpiä liitännäisaloja ovat konsultointi ja kuljetukset. Kotimaisista asiakasaloista suurin on rakentaminen. Kuviossa 4.8 on kuvattu tarkemmin perusmetalliklusterin rakennetta.

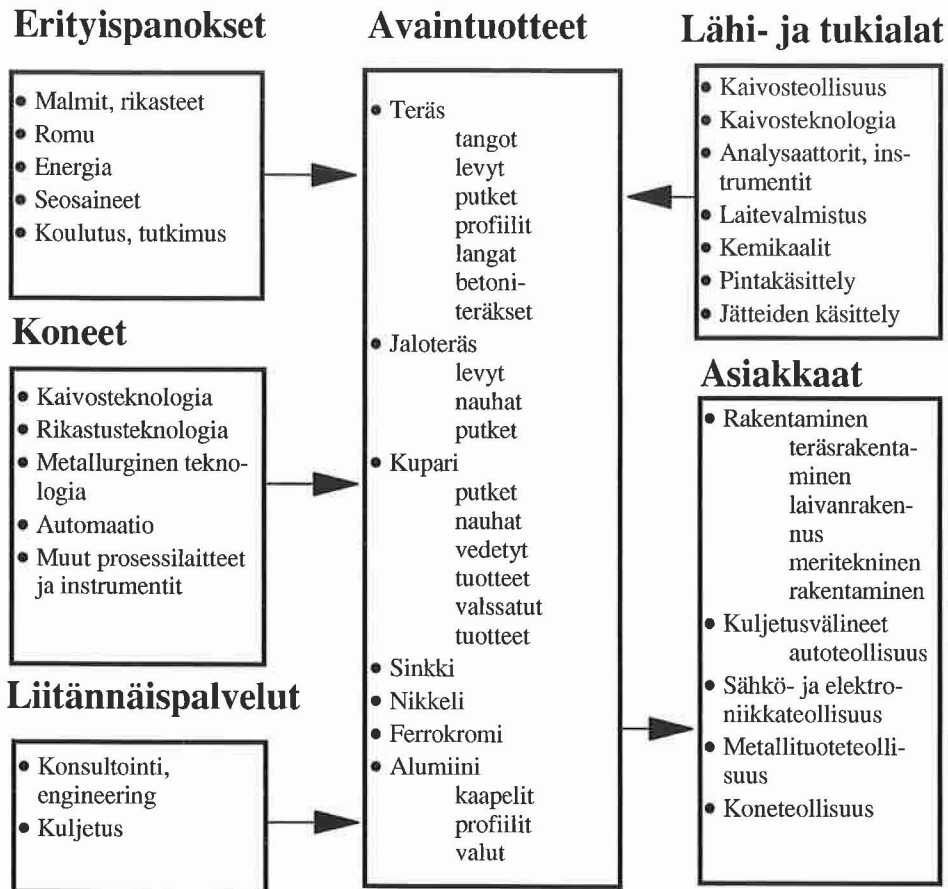
Kansallinen näkökulma on klusterissa ollut voimakas. Viimeisten vuosikymmenten aikana klusterin avainalat ovat kansainvälistyneet ulkomaille päin. Ulkomaiset valmistustoimintaa harjoittavat yritykset Suomessa ovat sen sijaan olleet harvinaisempia. Osaltaan tämä johtuu siitä, että klusterin avainaloja hallitsevat suuret kansalliset yritykset. Esimerkiksi metallien valmistus on keskittynyt viiteen yritykseen.

Merkittävimmät klusterin ulkomaisessa omistuksessa olevat tuotannolliset yritykset ovat koboltti- ja nikkelituotteita valmistava OMG Kokkola Chemicals ja kaivosteollisuuden laitteita valmistava Tamrock. OMG Kokkola Chemicals on osa USA:laista OM Groupia. Kokkola Chemicalsin aikaisempi omistaja oli Outokumpu. Yritys on kasvanut uuden omistajan omistuksessa liikevaihdoltaan parinsadan miljoonan markan yrityksestä reilusti yli miljardin markan liikevaihtoa tekeväksi yritykseksi. Tamrockista puolestaan tuli vuonna 1997 ruotsalaisen Sandvikin tytäryhtiö. Sandvik oli jo muutaman vuoden ollut Tamrockin merkittävä omistaja ja yhteistyökumppani.

²⁷ Itsenäistymistä edeltävänä aikana suuria ulkomaalaisomisteisia metsäyrityksiä olivat mm. norjalaiset Gutzeit, Halla ja Salvesen (Pajarinen, 1997, 15-16). Näistä Gutzeit oli lisäksi vuosisadan vaihteessa Suomen suurimpia yksityisiä metsänomistajia.

²⁸ Perusmetalliklusterin kilpailukykyä analysoidaan tarkemmin mm. teoksissa Hernesniemi, ym. (1995) ja Leiponen (1994).

Kuvio 4.8 Perusmetalliklusterin rakenne.

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 131).

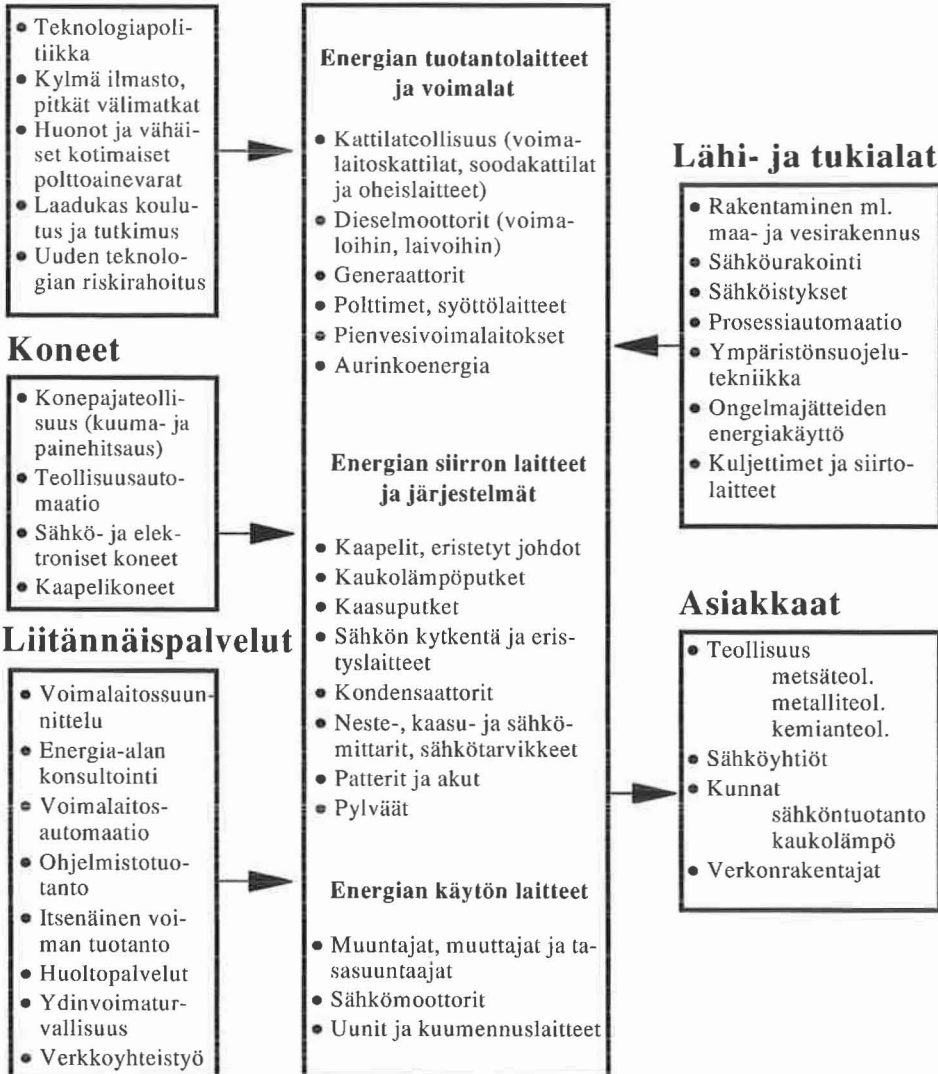
Energiaklusterin ulkomainen omistus on kasvanut 1990-luvulla voimakkaasti

Energiaklusterin avaintuotteita ovat energian tuottamisessa ja siirrossa käytettävät koneet ja laitteet, kuten voimalaitoskattilat, generaattorit, muuntajat ja kaapelit. Valmistuksen ohella tärkeäksi klusterin osaksi on muodostunut voimalaitosprojektien vienti oheispalveluineen sekä tukitoimintona energia-alan konsultointi.²⁹ Kuviossa 4.9 on kuvattu tarkemmin energiaklusterin rakennetta.

²⁹ Energiaklusterin kilpailukykyä on käsitelty laajemmin mm. teoksissa Hernesniemi, ym. (1995) ja Rouvinen (1994).

Kuvio 4.9 Energiaklusterin rakenne.

Erityispanokset Avaintuotteet

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 155).

Ulkomaalaisomisteiset yritykset olivat energiaklusterissa 1980-luvun puoliväliin saakka melko vähälukuisia. Polttoaineiden välitystoiminta on ollut yksi poikkeus, sikäli kun se voidaan luokitella energiaklusterin osaksi.³⁰ Suomen teollisuuden sähköistämisen alkumetreillä 1800-luvun lopulla Suomessa toimi joitakin ulkomaisia yrityksiä, jotka rakensivat sähköön tuotantolaitoksia ja osallistuivat sähköverkon kehittämiseen. Yksityiskohtana voidaan mainita, että skottilaisen Finlaysonin perustamalla puuvillatehtaalla Tampereella kokeiltiin vuonna 1822 ensimmäisenä Pohjoismaissa sähkövaloja tehdasympäristössä. Valtaosa yrityksistä kuitenkin joko poistui Suomesta tai siirtyi suomalaiseen omistukseen Suomen itsenäisyyden alkumetreillä. Siemensin Suomen tytäryhtiö lukeutuu niihin harvoihin jo 1800-luvulla toimintansa aloittaneisiin ulkomaisiin yrityksiin, jotka harjoittavat liiketoimintaa ulkomaisessa omistuksessa pysyneinä vielä tänä päivänäkin.

Taulukossa 4.6 on esitetty energiaklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä. Vuonna 1986 tapahtui energiaklusterin teknologiayrityksissä ensimmäinen suuri ulkomaiseen omistukseen siirtymä, kun silloisen Kymi-Strömbergin sähköteollinen osa siirtyi ruotsalaisen Asean, sittemmin ABB:n omistukseen.³¹ 1990-luvulla klusterin ulkomainen omistus on lisääntynyt voimakkaasti: esimerkiksi voimalaitoskattiloiden valmistuksessa Ahlströmin voimakattilaliiketoiminta myytiin vuonna 1995 amerikkalaiselle Foster Wheelerille ja Tampella Power siirtyi vuonna 1996 norjalaisen Kvaernerin omistukseen vaihtaen samalla nimekseen Kvaerner Pulping.

Suomen energiateknologian kuudesta merkittävästä yrityksestä puolet onkin nykyisin ulkomaisessa omistuksessa. Lisäksi energian siirron laitteita valmistavista kahdesta isosta yrityksestä toinen, nimittäin Nokiasta irtautunut Nokia Kaapeli³² siirtyi vuonna 1996 hollantilaiseen omistukseen. Sähköön tuotannossa ja jakelussa ruotsalainen Vattenfall on tunkeutunut Suomen markkinoille varsin voimakkaasti. Tämä johtuu osittain siitä, että joillekin kuntien omistamille sähköyhtiöille on etsitty uusia omistajia. Toinen selitys on sähkömarkkinoiden vapauttaminen Pohjoismaissa, mikä on lisännyt energia-alan yritysten liikehdintää Pohjoismaiden sisällä.

³⁰ Ulkomaisten öljy-yhtiöiden markkinaosuus on säilynyt varsin vahvana 1990-luvullakin, esimerkiksi vuonna 1996 Teboilin, Esson ja Shellin yhteenlaskettu markkinaosuus öljykaupassa oli yli 50 prosenttia. Suurin markkinaosuus oli kuitenkin valtion omistamalla Nesteellä.

³¹ Kts. Laatikko 4.3 sivulla 47.

³² Nykyisin NK Cables.

Ulkomainen omistus on siis energiaklusterissa lisääntynyt merkittävästi 1990-luvun aikana. Tämä johtuu suurimmaksi osaksi siitä, että suomalaiset omistajat ovat luopuneet energiaklusterin yritysten omistuksesta. Ulkomaiset ostajat ovat näin pystyneet hankkimaan Suomesta energiantuotannon laitteiden valmistukseen liittyviä teknologialtaan edistyksellisiä yrityksiä. ABB:n esimerkki kuitenkin antaa viitteitä siitä, että ulkomainen omistaja voi olla askel, jonka avulla yrityksen kehitys voimistuu entisestään.

Taulukko 4.6 Energiaklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.

Tuotantotoimintaa harjoittavia yrityksiä				
Nimi	tuotteet	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
ABB	mm. energian tuotannon laitteistot	Ruotsi	7813**	9175**
Aker Rauma Offshore	öljynporauslautat	Norja	336	67
Foster Wheeler	höyrykattilat	USA	1130	906
Glamox	sähkölämmittimet	Norja	105	158
Idman	valaistuslaitteet	Hollanti	217	356
NK Cables	kaapelit	Hollanti	1419	1129
Siemens	mm.energian tuotannon laitteistot	Saksa	1148	788
Vattenfall	sähkön tuotanto ja välitys	Ruotsi	913	486
Kvaerner Pulping	sooda- ja voimakattilat	Norja	1594	866
Palveluiden tuottaja				
Nimi	tuotteet	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Honeywell	automaatiopalvelut	USA	297	479
Landis&Staefa Suomi	automaatiotoimittaja	Sveitsi	187	166
Esso	polttoaineiden välitys	USA	1580	319
Shell	polttoaineiden välitys	Hollanti	2850	688
Teboil	polttoaineiden välitys	Venäjä	4093	337
Suomen Petrooli	polttoaineiden välitys	Venäjä	1708	165
** Liikevaihto ja henkilöstö konsernitasona				

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Laatikko 4.3 Strömberg Oy:stä Suomen ABB:ksi.³³

Sähkökoneita 1800-luvun loppupuolelta saakka valmistaneen Strömberg Oy:n historia kuvaa hyvin suomalaisten keskuudessa vallinnutta varauksellista asennetta ulkomaisia omistajia kohtaan. Strömberg Oy on ollut keskeinen Suomessa toiminut sähkö- ja elektroniikkateollisuuden yritys. Ulkomaiset yritykset, etupäässä ruotsalainen ASEA, olivat kiinnostuneet Strömbergin ostamisesta jo 1900-luvun alkupuolelta lähtien. Suomalaiset kuitenkin torpedoivat eri tavoin kolme ensimmäistä yritystä. Varhaisin ostoyritys tapahtui Suomen itsenäistymisen jälkimainingeissa, kun ASEA, Siemens ja eräät muut suuret ulkomaiset sähköteollisuusyritykset neuvottelivat kukin erikseen omistus- ja yhteistyöjärjestelyistä taloudellisen kriisin partaalla olleen Strömbergin kanssa. Näistä Siemensin kiinnostus lopahti, kun Strömbergin taloudellinen tilanne osoittautui odotettua huonommaksi ja toisaalta neuvotteluissa ei päästy molempia osapuolia tyydyttäviin ratkaisuihin mm. tuotekehityksen ja valmistuksen koordinoinnin osalta.

ASEA sen sijaan pyrki 1920-luvulla jatkamaan omistussuutensa kasvattamista ja vuonna 1929 se oli jo vähällä saavuttaa päämääränsä. Omistusmuutosta vastustaneet tahot kuitenkin onnistuivat estämään ASEA:n enemmistöomistuksen toteutumisen Suomen puolustusministeriön ja ASEA:n sveitsiläisen kilpailijan, Brown, Boveri & Cien (BBC), myötävaikutuksella. Episodin seurauksena ASEA ja BBC saivat kumpikin vajaan 30 prosentin omistussuuden Strömbergissä. Ulkomaisten kilpailijoiden omistus yrityksessä ei rajoittanut suomalaisen johdon toimintavapauksia, koska ulkomaiset omistajat eivät juurikaan tehneet yhteistyötä. Kahden ensimmäisen valtausyhtymisen päämääränä oli lähinnä ulkomaisten yritysten pyrkimys kasvattaa markkinaosuuttaan Suomen kasvavilla sähköteollisuuden markkinoilla.

Toisen maailmansodan aikana enemmistöomistus siirtyi poikkeuslakien suomien mahdollisuuksien myötä takaisin suomalaisille. 1960-luvulle tultaessa Euroopan yhdentymiskehitys EEC:n ja Eftan kautta lisääntyi, samoin kilpailurajoituksia vähennettiin. Kilpailu kiristyi yhdentymiskehityksen piirissä olleissa maissa. Tähän liittyen ASEA teki jälleen kerran yhteistyötarjouksen Strömbergille vuonna 1962. Vaikka kyse oli lähinnä yhteistyön tiivistämisestä, asia sai tiedotusvälineissä osakseen suurta vastustusta. Erityisesti suomenkielinen lehdistö suhtautui torjuvasti yhteistyön mahdollisiin hyötyihin. Tapausta pidettiin kansallisesti niin tärkeänä, että jopa eduskunta velvoitti Suomen hallituksen seuraamaan huolellisesti hankkeen kehitystä ja estämään suomalaisen teollisuuden joutumisen ulkomaisten kartellien vaikutuspiiriin.

Ulkomaisten omistuksen torpedoinnin seurauksena Strömbergistä muodostui vähitellen sen asiakkaiden omistama yritys. Nämä eivät kuitenkaan pystyneet täysipainoisesti tarjoamaan pääomatukea liiketoiminnan ja tuotekehityksen tueksi. Strömbergin muuttuminen kotimarkkinayrityksestä vientihakuisemmaksi osoittautui myös kivuliaaksi operaatioksi: vaikka vuosikertomuksissa viennin merkitystä 1970-luvulta lähtien korostettiin, käytännön tasolla kotimarkkinoiden toimintatapoihin tottuneilla myyntimiehillä oli vaikeuksia löytää oikeaa asennetta ja keinoja uusien markkina-alueiden avaamiseen. Riittävän laajaa myyntiverkostoa

³³ Historiakatsauksen lähde: Hoffman (1989).

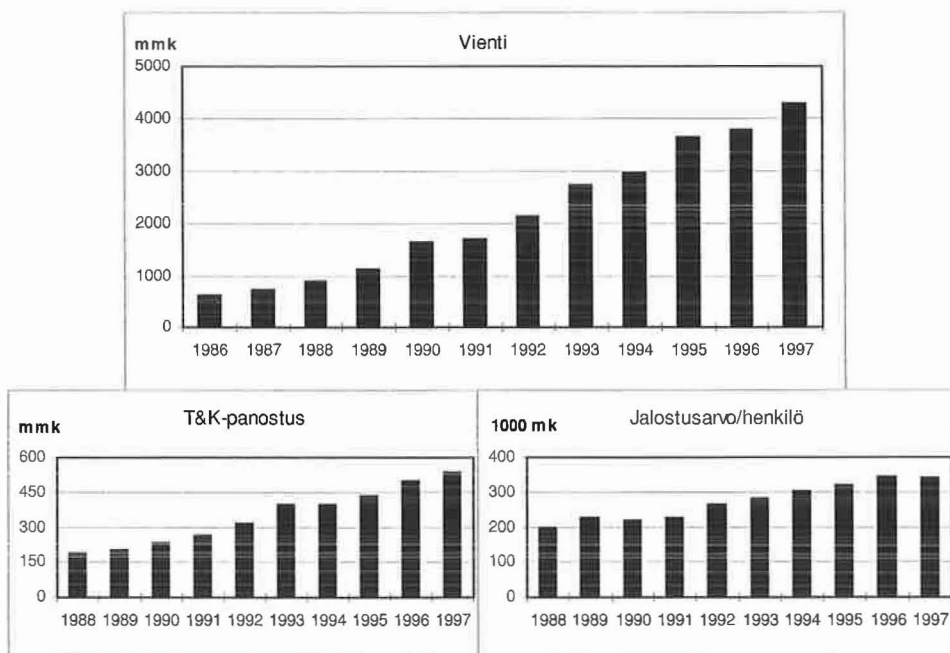
ei kyetty luomaan tai ylläpitämään ja viennin kannattavuus oli kotimarkkinatuotantoon verrattuna selvästi heikompaa. Viennin volyymi ei myöskään riittänyt kompensoimaan supistuvaa kotimarkkinakysyntää.

Kotimaisten omistajien kiinnostus Strömbergiä kohtaan hiipui ja 1980-luvun alussa se fuusioitui osana laajempia yritysjärjestelyjä Kymi-Kymmenen kanssa. Uusi konserni päätti kuitenkin vähän fuusion jälkeen keskittyä metsäteollisuuteen ja Strömbergin osille alettiin etsiä ostajaa. Lopulta vuonna 1986 ASEA osti Kymi-Strömbergin sähköteollisuuden, käytännössä entisen Strömberg-yhtiön. Valtiolta asetti vielä tuolloinkin lukuisia ehtoja kaupan toteutumiselle. Vain vähän yli vuoden Strömbergin oston jälkeen ASEA ja sen pitkäaikainen sveitsiläinen kilpailija Brown, Boveri & Cie fuusioituivat ABB-yhtymäksi. Strömbergistä muodostui ABB:n Suomen tytäryhtiö.

ABB:n omistuksessa entisen Strömbergin osat ovat menestyneet hyvin. Vaikka osa tuotannosta on siirretty Suomen ulkopuolelle, niin vastaavasti Suomen yksiköt ovat saaneet konsernissa merkittäviä tuotekehityksen vastuualueita osaamisensa painopistealueilla. Suomen yksiköt voivat toisaalta hyödyntää konsernin muissa yksiköissä tehtyä tutkimusta, joten täällä voidaan keskittää voimavaroja selkeästi omiin vahvuusalueisiin. Tuotekehityksen ohella tuotteiden markkinointi ja myynti on tehostunut, kun käytettävissä on maailmanlaajuisen konsernin myyntiorganisaatio. Tämä on mahdollistanut myös uusille markkinoille pääsyn kohtuullisin kustannuksin.

Kuvio

Suomen ABB:n tunnuslukuja.

Tietoteollisuusklusterin kansainvälistyminen jatkuu

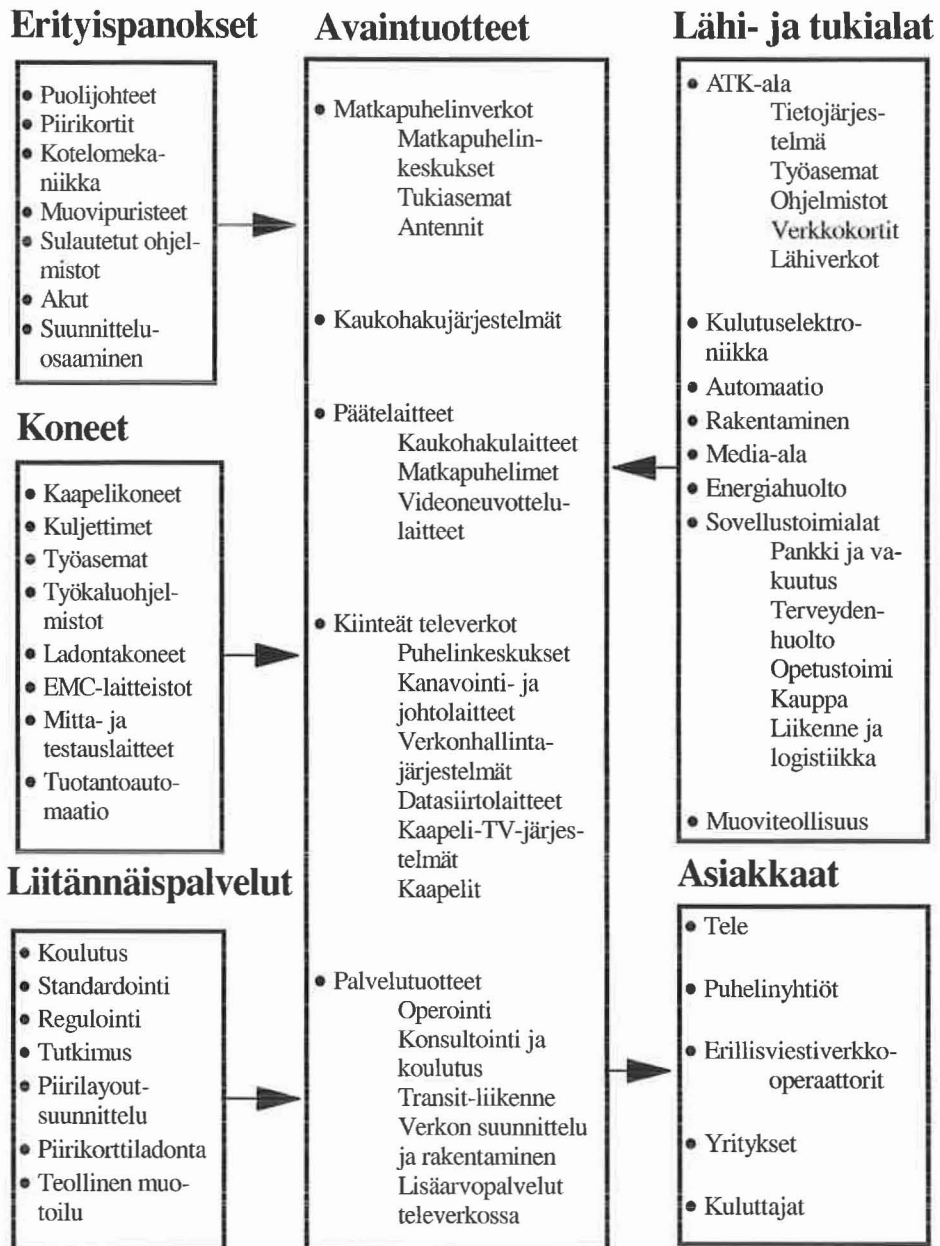
Tietoteollisuusklusteri on nopeasti kasvava klusteri. Se koostuu karkeasti jaotellen kolmesta lohkosta: klusterin tuotteiden valmistajista, operaattoreista ja lisäarvon tuottajista. Valmistajiin luokittelimme radio-, tv-, tietokone- ja tietoliikennevälineiden ja niiden komponenttien valmistajat ja välittäjät. Operaattorit koostuvat tietoverkkojen ylläpitäjistä ja informaation välittäjistä. Lisäarvon tuottajat puolestaan käyttävät valmistajien ja operaattorien tuotteita tuotantopanoksina omassa toiminnassaan. Kuvio 4.10 sivulla 50 havainnollistaa tietoteollisuusklusterin yhden merkittävän osan, teleklusterin rakennetta.

Ulkomaalaisomisteiset yritykset sijoittuvat tietoteollisuusklusterissa melko tasaisesti tietoteollisuuden laitteiden valmistukseen liittyvään portaaseen sekä palveluja tarjoavaan portaaseen. Suuri osa tietoteollisuuden laitteista ja niiden komponenteista, kuten puolijohteista valmistetaan Suomen ulkopuolella. Osittain tämän johdosta tietoteollisuusklusterin ulkomaisista yrityksistä noin viidennes on tietokoneiden, tietoliikennevälineiden tai niiden komponenttien maahantuojia ja tukkukauppiaita, joilla ei ole tuotannollista toimintaa Suomessa. Ne voitaneen kuitenkin laskea klusteriin kuuluviksi kilpailijasuhteiden ja tietovirtojen takia.

Taulukossa 4.7 sivulla 51 on esitetty eräitä tietoteollisuusklusterissa toimivia ulkomaisten omistajien omistamia yrityksiä. Ericssonin ja Siemensin kaltaiset greenfield-investoinnein aikanaan Suomeen tulleet ulkomaiset yritykset ovat olleet tietoteollisuusklusterissa viime vuosikymmenen aikana harvinaisuuksia. Lähes kaikki 1990-luvulla klusteriin tulleet ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat yritysostoin ulkomaiseen omistukseen siirtyneitä yrityksiä.

Osassa yritysostoja myyjänä on ollut suurehko suomalainen konserni, joka on karsinut liiketoiminta-alueitaan. Esimerkiksi Nokia on luopunut kaapeleiden, televisioiden sekä tietokoneiden valmistuksesta ja Fiskars virransyöttöjärjestelmistään. Osa yrityskauppojen kohteina olleista yrityksistä on puolestaan ollut pienehköjä erikoisosaamisen hyödyntämiseen perustuvia yrityksiä, joille yrityskauppa on tuonut lisää voimavaroja mm. tuotteiden kansainväliseen markkinointiin ja toiminnan rahoitukseen. Hyviä esimerkkejä näistä yrityksistä ovat mm. suurtaajuusmuuntajia valmistava ADC Solitra sekä tietoliikennetekniikkaan erikoistunut Martis (nykyinen Tellabs). Esimerkiksi amerikkalainen Tellabs on kasvattanut Martiksen ulkomaisten asiakkaiden maajakaumaa viidestä yli viiteenkymmeneen. Lisäksi yrityskaupan jälkeen yrityksen henkilöstö Suomessa on kasvanut nelinkertaiseksi kolmen vuoden aikana. Kasvun rahoittamista on helpottanut vakavarainen emoyritys.

Kuvio 4.10 Teleklusterin rakenne.

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 186).

Taulukko 4.7 Tietoteollisuusklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.

<i>Teollisuutta:</i>				
Nimi	toimiala/tuotteet	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj.mk	henkilöstö* lkm
ADC Solitra	suurtaajuusmuuntajat	USA	147	334
Ascom	virransyötön järjestelmät	Sveitsi	106	-
Bitfield	videoneuvottelulaitteet ja -ohjelmistot	USA	13**	14**
Exide/Fps Power System	virransyöttölaitteet	USA	219	257
Euroshield	sähkömagneettisilta häiriöiltä suojatut testaukset	USA	35	50
Fujitsu ICL Computers	tietokoneet	Japani	1730	700
L M Ericsson	tietoliikennetekniikka	Ruotsi	949	989
Micronas	integroidut piirit, mikroanturit, yms.	Sveitsi	176	205
NK Cables	mm. tietoverkkokaapelit	Hollanti	1419	1129
Planar International	elektroluminenssinäytöt	USA	178	270
Chemitalic/Printeq-piirilevyt	piirilevyt	Tanska	70	160
Semitech	televisiot	Hong Kong	223	606
Siemens	mm. automaatio- ja tietoliikennetekniikka	Saksa	1148	788
Tellabs	tietoliikennetekniikka	USA	925	465
<i>Operaattoreita ja palvelujen tuottajia:</i>				
Nimi	toimiala/tuotteet	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj.mk	henkilöstö* lkm
Atmel/Fincitec Components	mikropiirin suunnittelu	USA	5	14
Broadcasters	tv-ohjelmien tuotanto	Ruotsi	7**	12**
Dow Jones Telerate	sähköiset informaatiopalvelut	USA	-	-
Kirjakanava	kirjankustannustoiminta	Ruotsi	79**	46**
Tampereen tietotyö	tietoverkkojen ylläpito	Ruotsi	7	19
Teamware	ohjelmistot	Japani	-	-
Telia	teleoperaattori	Ruotsi	139	47
TN-systems	terveydenhuollon tietojärjestelmät	Ruotsi	10	30
Trantex	ohjelmistojen lokalisointi, tekniikan käännöstyöt	Belgia	50	130
Vipvision	tv-ohjelmien tuotanto	Tanska	20	10
Warner Music Finland	musiikkikustantamo	USA	267	206
** vuodelta 1995				

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Tietoteollisuusklusterin operaattorit etenkin telekommunikaatiopuolella ovat vielä pääosin suomalaisomisteisia. Ruotsalainen Telia on kuitenkin jo tehnyt aluevaltauksen tälle alueelle hankkimalla Imatran Voimalta Teli-von. Telian lisäksi Suomessa toimii myös muutamia pienempiä ulkomai-sia teleoperaattoreja, jotka ovat keskittyneet lähinnä ulkomaanpuhelujen välittämiseen. Radio- ja tv-toiminnassa ulkomaiseen omistukseen on siir-tynyt pienehköjä tuotantoyrityksiä ja kaupallisia radioasemia. Kirjojen kustannustoiminta sai huomionarvoisen ulkomaisen kilpailijan vuonna 1996, kun Kirjakanava-konserni siirtyi ruotsalaiseen omistukseen. Tieto-koneohjelmistojen suurimmista tuottajista valtaosa on nykyisin ulkomai- sessa omistuksessa. Yrityskauppojen taustalla on ollut mm. tarve saada kasvavan yrityksen tuotteille kansainvälisiä jakelukanavia.

Hyvinvointiklusterissakin ulkomainen omistaja on yleistynyt

Hyvinvointiklusterin perustana on terveydenhuoltojärjestelmämme, johon yritykset tarjoavat erilaisia tuotteita ja palveluja. Klusterin keskeisiä tuot-teita ovat lääkevalmisteet ja farmaseuttiset tuotteet, lääketieteelliset labo-ratorio- ja diagnostiikkalaitteet, tietojärjestelmät, kuvantamislaitteet, hammashoitolaitteet, erilaiset terveydenhuollossa käytettävät kulutustava-rat sekä kuntoiluvälineet. Pääosa hyvinvointiklusterin tuotteista on kor-kean teknologian tuotteita.

Klusterin teollisuusyritykset ovat pieniä ja iältään nuoria. Niitä on kuiten-kin maan kokoon nähden paljon. Lisäksi ne toimivat tyypillisesti erittäin kapeilla markkinalohkoilla, mistä johtuen pienehkö yritysikin voi olla glo-baaleilla markkinoilla merkittävässä asemassa. Hyvinvointiklusterin arvi-oidaan olevan yksi nopeimmin kasvavia teollisia klustereitamme.³⁴ Kuvio 4.11 havainnollistaa tarkemmin klusterin rakennetta.

Taulukossa 4.8 puolestaan on esitetty hyvinvointiklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä. Ulkomaisten yritysten markkinaosuus on eräissä tuoteryhmissä varsin suuri. Esimerkiksi Suomen lääkemarkkinoi-den viidestä suurimmasta yrityksestä vain suurin, Orion, on suomalaisessa omistuksessa, kun toinen suuri kotimainen lääkevalmistaja, Leiras, siirtyi vuonna 1996 saksalaiseen omistukseen.

³⁴ Hernesniemi, ym. (1995) ja Rouvinen, ym. (1995) ovat käsitelleet laajemmin hyvinvointiklusterin kilpailukykyä.

Kuvio 4.11 Hyvinvointiklusterin rakenne.

Erityispanokset

- Aktiivinen lääketieteellinen tutkimus
- Teknologiaosaaminen
Bioteknologia
Materiaalitieteet
Mikroelektro-niikka
Tietoliikenne-tekniikka
Tietotekniikka
Telematiikka
- Korkeatasoinen peruskoulutus
- Puolijohteet

Koneet

- Normaaleja kone- ja laitteellisuuden, elektroniikkateollisuuden ja muoviteollisuuden koneita ja laitteita

Liitännäispalvelut

- Tutkimuspalvelut
- Lääkkeiden ja laitteiden testaus
- Patentoimispalvelut
- Designpalvelut
- Uuden teknologian riskirahoitus
- Teknologia- ja osaamiskeskukset
- Kuntoilu- ja terveyslehdet

Avaintuotteet

- Terveysthuollon tekniikka
Laboratoriolaitteet, -järjestelmät ja testit
Potilasvalvontaja -mittalaitteet
Kuvantamislaitteet
Implantaatit
Hammashoitolaitteet
- Terveysthuollon ohjelmistot
- Lääkkeet ja farmakologiset tuotteet
- Luontaislääkkeet
- Vanhusten ja vammaisten apuvälineet
- Silmälasit ja kuulolaitteet
- Ergonomiset työvälineet
- Kuntoiluvälineet ja -tekstiilit
- Dieetti- ja terveysruoat

Lähi- ja tukialat

- Erikoisvarustetut ajoneuvot ja ajoneuvojen varustelu
Ambulanssit
Kotipalveluautot
Invataksit
Autojen vammaisvarustelu
- Teleteknologian sovellutukset
- Tietotekniikan sovellutukset
- Kemianteollisuus
- Paperiteollisuus
- Rakennusala

Asiakkaat

- Erikoissairaanhoito
- Sairaalat
- Lääkäri- ja terveyskeskukset
- Laboratoriot
- Hammashoito
- Lääketieteen opetus ja tutkimus
- Hoivalaitokset
- Kuntoutuskeskukset
- Kuntosalit, opistot
- Itsenäiset suorittajat
- Kuntoilijat ja muut hyvinvoivat

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 246).

Taulukko 4.8 Hyvinvointiklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.

Nimi	tuotteet	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Glaxo Wellcome	lääkkeet	Iso-Britannia	278	76
Kolmi-Set	leikkaustekstiilit	Ruotsi	260	350
Labsystems	analysaattorit, pipetit ja reagenssit	USA	188	261
Leiras	lääkkeet	Saksa	846	926
Pharmacia-Upjohn	lääkkeet	Ruotsi/USA	235	64
Picker Nordstar	magneettikuvauslaitteet	USA	119	96
Santen	silmälääkkeet	Japani	-	319
Steris Finn-Aqua	mm. vesijärjestelmät lääketieteellisiin sovelluksiin	USA	109**	160**
Suomen Astra	lääkkeet	Ruotsi	285	111
TN-systems	terveydenhuollon automaatiojärjestelmät	Ruotsi	10	30
Wallac	analysaattorit ja reagenssit	USA	291	430
** vuodelta 1995				

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Terveysthuollon laitevalmistuksessa ulkomaisten yritysten omistuksessa on muutamia merkittäviä yrityksiä. Esimerkiksi laboratoriolaitteiden valmistuksessa ulkomaisten yritysten omistuksessa on kaksi suurehkoa valmistajaa, nimittäin Labsystems ja Wallac. Kuvantamislaitteita valmistava Picker Nordstar on ripeästi kasvava yritys.³⁵ Terveysthuollon ohjelmistotoimittajina ovat taulukossa mainitun TN-Systemsin lisäksi mm. japanilainen ICL, saksalainen Siemens-Nixdorf ja USA:laiset Digital ja IBM.

Hyvinvointiklusterin tyypilliset teolliset tuotteet ovat korkean teknologian tuotteita, jotka vaativat useimmiten suurta ja pitkäaikaista panostusta tutkimukseen ja tuotekehittelyyn. Kun suuri osa klusterin yrityksistä on kooltaan pienehköjä, niin on ymmärrettävää, ettei niillä välttämättä ole esimerkiksi rahoitusrajoitteiden vuoksi yksin mahdollista kasvaa niin nopeasti kuin niillä olisi siihen muuten edellytyksiä. Kotimaisen yhteistyön rinnalle on 1990-luvulla noussut entistä enemmän taipumus kehittää yrityksen toimintaa osana ulkomaista, usein monikansallista yritystä.

³⁵ Kts. Laatikko 4.4.

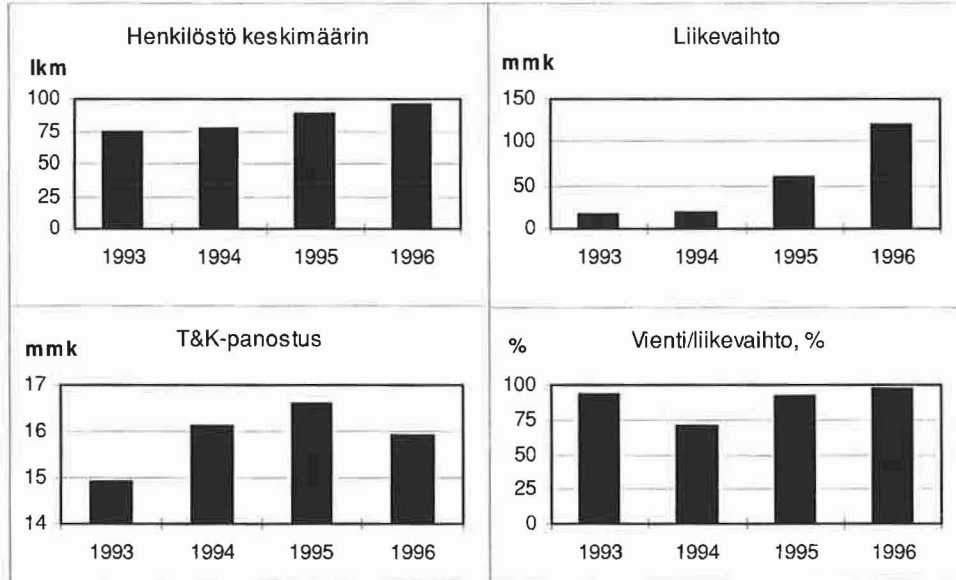
Laatikko 4.4 Tuotekehittelyllä menestykseen: Picker Nordstar

Picker Nordstar kehittää ja valmistaa Suomessa magneettikuvauslaitteita lääketieteellisiin tarkoituksiin. Yrityksen toiminta alkoi Suomessa vuonna 1993, kun Instrumentarium luopui omasta magneettikuvauslaitteisiin liittyvästä liiketoiminnasta ja perusti tätä toimintaa jatkamaan yhteisyrityksen USA:laisen Picker Internationalin kanssa. Vuonna 1996 Picker Nordstar siirtyi kokonaan Pickerin omistukseen.³⁶

Picker Nordstar on panostanut toiminta-aikanaan erittäin voimakkaasti tuotekehitykseen. Toiminnan ensimmäisinä vuosina t&k-toimintaan panostettiin yli 80 prosenttia liikevaihdosta. Liikevaihdon kasvaessa osuus on pienentynyt, mutta säilynyt kuitenkin korkeana. Esimerkiksi vuonna 1996 t&k-panostuksen nettokulut olivat yli 13 prosenttia liikevaihdosta. Voimakkaan tuotekehityspanostuksen yksi seuraus oli, että yrityksen kolme ensimmäistä tilikautta olivat tappiollisia.

Picker Nordstarin panostus tuotekehitykseen ei ole mennyt hukkaan. Yrityksen kehittämä laite on tehnyt läpimurtoja usealla markkina-alueella ympäri maailmaa ja vuonna 1996 taloudellinen tulos olikin jo selvästi voitollinen. Yritys on ollut toiminnan alkumetreiltä saakka erittäin vientisuuntautunut, esimerkiksi vuonna 1996 myynti suuntautui lähes kokonaisuudessaan Suomen ulkopuolelle.

Kuvio Picker Nordstarin tunnuslukuja.

³⁶ Picker International on puolestaan vuodesta 1981 lähtien ollut osa monikansallista General Electric Company (GEC).

Rakennusklusterissa ulkomaisten yritysten ote on tukeva

Rakennusklusteri on ollut yksi Suomen merkittävimpiä klustereita. Rakennusalan vahvuutena on pitkälle tuotteistettuihin järjestelmä- ja projektinhallintaratkaisuihin perustuva esivalmistusteknologia. Suomalaiset hallitsevat kylmässä rakentamisen ja etuna kansainvälisessä kilpailussa on myös kokemus idän kaupassa. Toiminnan taustalla on moniin muihin maihin nähden varsin pitkäjänteinen kehitystyö. Klusterin potentiaalisena kilpailuetuna on jatkojalosteina vielä lähes hyödyntämätön hidaskasvui- nen puuraaka-aine. Klusterin heikkouksina ovat mm. alan konservatiivisuus, kilpailun vääristyminen yhteiskunnan holhouksen takia, heikko kannattavuus sekä rakennushankkeiden osapuolien eriytyminen toisistaan.

Rakennusklusterin pääosat muodostuvat rakennustoiminnasta ja rakennustuoteteollisuudesta (Kuvio 4.12). 1990-luvulla molempien osien ulkomainen omistus, lähinnä ruotsalaisomisteisten yritysten osuus on kasvanut oleellisesti. Rakennustoiminnassa suomalaiset rakennusfirmat ovat saaneet merkittäviä ruotsalaisia kilpailijoita, kun Skanska ja NCC tulivat yritysostoin Suomeen. Lukumääräisesti suurin osa ulkomaalaisomisteisista yrityksistä toimii kuitenkin rakennustuoteteollisuudessa, etenkin runko- ja vaippatuotteiden, kuten betonielementtien ja eristeiden valmistuksessa.

Tilastokeskuksen tietojen mukaan 1990-luvun puolivälissä rakennusosalalla ulkomaisten yritysten osuus alan liikevaihdosta oli vajaa kymmenen prosenttia ja osuus henkilöstöstä noin kuusi prosenttia. Mineraalipohjaisia tuotteita valmistavassa teollisuudessa ulkomaisten yritysten vaikutus oli huomattavasti suurempi: niiden osuus toimialan liikevaihdosta oli lähes 30 prosenttia ja osuus työllistetystä henkilöstöstä viidennes. Vuoden 1995 jälkeen ulkomaisten yritysten merkitys on kasvanut huomattavasti etenkin rakennustuotteiden valmistuksessa.

Rakennusklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä on lueteltu taulukossa 4.9. Rakennustuoteteollisuudessa merkittävä ulkomainen yritysrypäs on ruotsalaisen Scancem-konsernin yritykset. Näistä suurimpia ovat Lohja Rudus, Finnsementti, Partek Betonila, Optiroc ja Lohja Abetoni. Näiden yritysten juuret johtavat kahteen suomalaiseen suuryritykseen, Metraan ja Partekiin, jotka 1990-luvun alkupuolella saneerasivat rakennusaineliiketoimintojaan. Rakennusteollisuuden koneiden valmistuksessa merkittävä ulkomaiseen omistukseen siirtynyt yritys on Tampellan perillinen Tamrock, joka valmistaa mm. maanrakennuskoneita ja rakennusten purkulaitteita.

Kuvio 4.12 Rakennusklusterin rakenne.

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 273).

Taulukko 4.9 Rakennusklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.

Nimi	tuotteet rakennusklusterissa	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Allaway	keskuspölynimurit, ilmanpuhdistimet ja ilmastokostuttimet	Ranska	36	43
Finnsementti	sementti, julkisivuruuheet	Ruotsi	421	200
Gyproc	kipsipohjaiset rakennuslevyt	Ruotsi	90	69
Honeywell	automaatiopalvelut	USA	297	479
Icopal	rakennustarvikkeet(katteet)	Tanska	143	206
Idman	valaisimet	Hollanti	217	356
Isover-Ahlström	rakennuseristeet	Ranska	315	334
Kaefer Eristystekniikka	rakennuseristeet	Saksa	221	205
Landis&Staefa Suomi	automaatiotoimittaja	Sveitsi	187	166
Lohja Rudus	valmisbetoni, kiviainekset, sideaineet	Ruotsi	737	695
LVI-Dahl	LVI-tukku	Ruotsi	502	174
Minerit	rakennustarvikkeet	Tanska	58	73
Munters	vesi- ja kosteusvahinkojen korjaus	Ruotsi	56**	98**
NCC Puolimatka	rakentaminen	Ruotsi	1577	1456
Primo Finland	muovi- ja elastomeeriset profiilit	Tanska	56	69
Perstorp IKI	laminaattipäällysteet	Ruotsi	242	239
Skanska	rakentaminen	Ruotsi	1512	1459
Tamrock	maanrakennus- ja louhintakoneet, rakennusten purkulaitteet	Ruotsi	4520	4768
Terramare	rakentaminen	Hollanti	235	332
** vuodelta 1995				

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Kuljetusklusterin eräissä toiminnoissa ulkomaisessa omistuksessa olevilla yrityksillä on huomattava merkitys

Kuljetusklusterin eroaa muista vahvoista ja potentiaalisista klustereista hajanaisuutensa takia. Klusterin osaset eivät juurikaan saa tukea ja kilpailuetua toisistaan. Klusterin pääosat muodostuvat kuljetusvälineitä ja niiden osia tuottavasta teollisuudesta sekä kuljetus- ja huolinta-alan palveluista. Kuljetusklusterilla on Suomessa tärkeä merkitys mm. vientiteollisuuden tukitoimintona. Sekä kuljetusvälineiteollisuudessa että kuljetus- ja huolinta-alalla ulkomaalaisomisteisten yritysten vaikutus on lisääntynyt merkittävästi viimeisen kymmenen vuoden aikana. Eräitä kuljetusklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä on listattu taulukkoon 4.10.

Taulukko 4.10 Kuljetusklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä.

kuljetusvälineteollisuutta:

Nimi	tuotteet kuljetusklusterissa	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Aker Rauma Offshore	laivat, öljynporauslautat	Norja	336	67
Aquamaster-Rauma	laivojen potkurit ja koneet	Iso-Britannia	382	264
Bronto Skylift	liikkuvat nostotasot	USA	322	257
Carrus	linja-autokorit	Ruotsi	464	836
Constructor	logistiikkajärjestelmät	Norja	133	116
Finnyards	laivat	Norja	1302	1992
Kvaerner Masa-Yards	laivat	Norja	6398	4843
M-filter	ajoneuvosuodattimet	USA	35	90
MacGregor Suomi	laivojen lastiluukut, lastinkäsittelylaitteistot	Ruotsi	605	153
Nordtrack-Bombardier	moottorikelkat	Kanada	411	263
Peek Traffic	liikenteen tietokonepohjaiset ohjaus- ja infojärjestelmät	Hollanti	29	24
Pilkington Lamino	mm. ajoneuvojen tuulilasit	Iso-Britannia	802	1245
VTI Hamlin	kiikkyvyysanturit mm. autoteollisuudelle	USA	-	170

kuljetus- ja huolintayrityksiä:

Nimi	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Air Botnia	Ruotsi	50	50
ASG	Ruotsi	900	516
BTL	Ruotsi	2595	2223
Merikiito	Tanska	158	145
Nielsen Global	USA	400	192
TNT Suomi	Hollanti	126	125

*liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Kuljetusvälineteollisuudessa laivanrakennusteollisuus on 1990-luvulla siirtynyt lähes kokonaan ulkomaiseen, lähinnä norjalaiseen omistukseen. Ulkomaiset omistajat ovat olleet laivanrakennusteollisuudelle pelastava enkeli, sillä ilman niitä laivanrakennusteollisuus olisi Suomessa todennäköisesti tullut tiensä päähän. Osaamista suomalaisilla laivanrakentajilla on ollut, mutta mm. toimialan kireästä kilpailusta, muutamista virhearviosta toimintastrategioissa ja useiden maiden telakoilleen myöntämistä korkeista tukiaisista johtuen suomalaisten laivanrakentajien asema on ajan mittaan heikentynyt. Uusien omistajien kansainväliset yhteydet ja rahoitusresurssit ovat edesauttaneet mittavien tilausten saamisessa ja toimialan elpymisessä.

Kuljetus- ja huolinta-alalla ulkomaisten yritysten osuus maantiekuljetusten liikevaihdosta on noin 80 prosenttia. Maantiekuljetuksissa ulkomaisen omistuksen lisääntymiseen on vaikuttanut aikaisemmin Suomessa voimassa ollut kuljetusten lupajärjestelmä: avoimen kilpailun puuttuessa kotimaisten yritysten kilpailukyky suhteessa ulkomaisiin kuljetusliikkeisiin

pääsi rapistumaan. Hallinnollisten esteiden poistuttua kilpailussa karais-tuneet ulkomaiset yritykset pystyivät helpohkosti valtaamaan markkina-osuuksia. Yhtenä syynä ulkomaisten yritysten kiinnostuksen lisääntymi-seen kuljetus- ja huolinta-alalla on ollut transitioliikenteen kasvu Keski-Euroopasta Suomen kautta Venäjälle. Vaikka Suomen kautta kulkeva reitti onkin pidempi ja kalliimpi kuin Itä-Euroopan kautta kulkevat reitit, sitä pidetään kuitenkin muita reittejä nopeampana ja turvallisempänä.

Laatikko 4.5 Kuljetusklusterin korkean teknologian yritys: VTI Hamlin

VTI Hamlin on erikoistunut kiihtyvyyssantureiden suunnitteluun ja valmistukseen. Sen asiakkaisiin kuuluvat mm. autojen valmistajat, jotka käyttävät VTI Hamlinin tuotteita esimerkiksi turvatyynyissä.

VTI Hamlinin liiketoiminnan perusta on Vaisala-konsernissa, josta se erotettiin omaksi yhtiökseen vuonna 1991. Yhtiön omistajiksi tulivat tuolloin SITRA, Vaisala Oy sekä USA:lainen United Technologies Corporation. Vuonna 1995 VTI Hamlinin omistus siirtyi USA:laiselle Breed Technologiesille.

Asiakaskunta huomioonottaen ei ole kovinkaan yllättävää, että VTI Hamlin on erittäin vientivetoinen: yrityksen tuotanto menee lähes kokonaan Suomen ulko-puolelle. Yrityksen amerikkalainen omistaja on katsonut VTI:n toiminnan Suo-messa niin tuloksekkaaksi, että se on hiljattain tehnyt laajan investoinnin uusiin tuotantotiloihin Suomessa.

Laatikko 4.6 BTL-konsernin omistusmuutokset

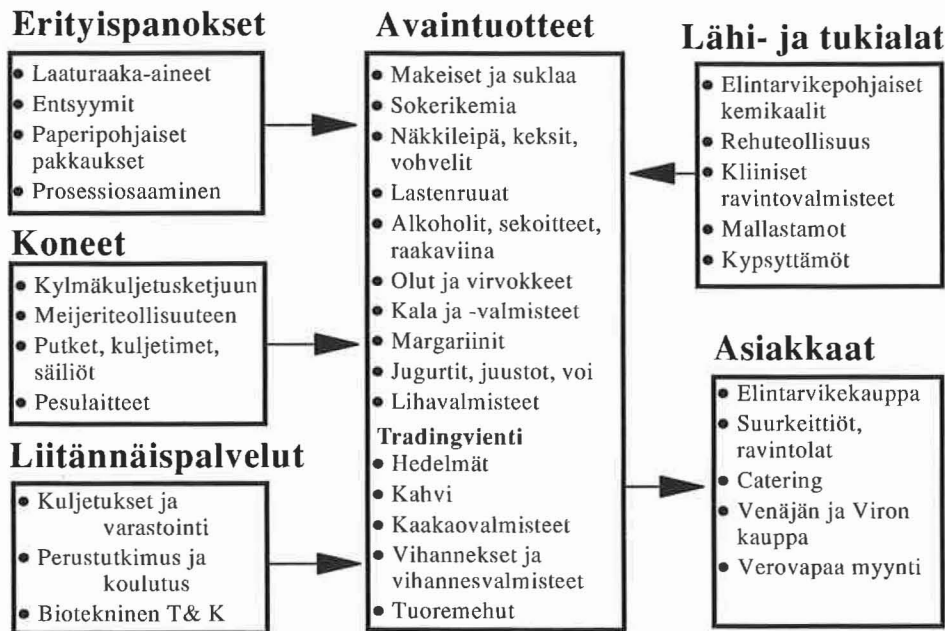
Suomen hallitseviin kuljetus- ja huolinta-alan yrityksiin kuuluva ruotsalainen BTL-konserni (Bilspedition Transport & Logistics) on hyvä esimerkki joskus hyvinkin kiemuraisista omistusjärjestelyistä yrityskauppoja tehtäessä: Finnlines myi huhti-kuussa 1996 Huolintakeskuksen Scansped Groupille, joka kuului BTL-konser-niin. Kaupassa yhdistyivät Suomen kaksi suurinta yksityistä kuljetus- ja huolinta-liikettä.

Yrityskaupan seurauksena Finnlinesistä tuli BTL-konsernin merkittävä vähem-mistöosakas, jolla oli mahdollisuus lisätä omistusosuuttaan lähelle enemmistöä. BTL voitiinkin luokitella vähän aikaa melkein suomalaisomisteiseksi konserniksi. Finnlinesin omistus BTL:ssä jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä vuoden 1997 syk-syllä se myi omistusosuutensa saksalaiselle Stinnesille osana isompaa yritysjär-jestelyä.

Elintarvikeklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevat yritykset ovat kooltaan pääasiassa keskisuuria

Elintarvikeklusterin ydin on elintarviketeollisuus, jolle maatalouden tuottamat raaka-aineet ovat välttämätön panos. Kuviossa 4.13 on esitetty klusterin rakennetta. Vaikka elintarvikeklusteri on suhteellisen kattava, sen eri osat eivät kuitenkaan luo merkittäviä kilpailuetuja toisilleen. Klusteri onkin niin sanottu latentti klusteri, jolla on kuitenkin mahdollisuuksia kehittyä kilpailukykyiseksi itäviennin lisääntymisen ja kotimaisten kilpailuolosuhteiden tervehtymisen myötävaikutuksella.

Kuvio 4.13 Elintarvikeklusterin rakenne.

Lähde: Hernesniemi, ym.(1995, 313).

Elintarviketeollisuuden ensimmäiset yksityisyritykset tulivat Suomeen Keski-Euroopasta, esimerkiksi Fazerin suku on lähtöisin Sveitsistä ja Gustav Paulig oli syntyjään saksalainen (Hernesniemi, ym. 1995, 320). Nämä yrittäjät ja heidän perustamansa yritykset suomalaistuivat ajan mittaan.

Ulkomaisten yritysten Suomessa toimivat tytäryritykset eivät sen sijaan Unileverin kaltaista poikkeusta lukuunottamatta ole olleet kovin yleisiä. Kilpailu- ja omistusrajoitusten liberalisointi on tässäkin klusterissa viime vuosien aikana kuitenkin lisännyt ulkomaalaisomisteisten yritysten lukumäärää. Vuonna 1995 elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tuotannossa ulkomaisten yritysten osuus toimialan liikevaihdesta ja työllistetyistä hen-

kilöstöstä oli alle kymmenen prosenttia. Ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten osuus toimialan viennistä oli suurempi, noin kuudennes.

Vuoden 1995 jälkeen ulkomaalaisomisteisten yritysten yhteenlaskettuja henkilöstö- ja liikevaihto-osuuksia ovat hieman nostaneet ulkomaisten yritysten tekemät yritysostot. Toisaalta muutamissa tapauksissa tehdyt tuotannon siirrot ulkomaille ovat pudottaneet esimerkiksi henkilöstömääriä. Lisäksi osa yritysostoista on ollut ulkomaisten yritysten keskinäisiä kauppvoja ja ne eivät siten ole lisänneet ulkomaisten yritysten yhteenlaskettuja osuuksia. Alustavien arvioiden mukaan vuoden 1998 alkupuolella elintarvikkeiden, juomien ja tupakan tuotannossa ulkomaalaisomisteisten yritysten osuudet esimerkiksi henkilöstöstä ja liikevaihdosta olivat edelleen alle kymmenen prosenttia.

Taulukossa 4.11 on esitetty eräitä elintarvikeklusterissa toimivia ulkomaalaisomisteisia yrityksiä. Yksi tyypillinen seikka listan yritysten kohdalla on, että yritysten omistajina on samoja ulkomaisia emoyrityksiä. Esimerkiksi Estrella ja Kraft Freia Marabou kuuluvat Philip Morris-yhtymään, Tetra Pak sekä LKM Koltec Tetra Laval-konserniin ja Felix Abba sekä Kantolan Keksi Orkla-konserniin. Unilever puolestaan omistaa puolet Mildolasta. Ulkomaisten omistajien lukumäärä on siten selvästi pienempi kuin toimivien yritysten lukumäärä antaisi aiheen olettaa.³⁷

Viimeaikoina ulkomaiseen omistukseen on elintarvikeklusterissa siirtynyt lähinnä keskisuuria yrityksiä ja liiketoimintayksiköitä, joista jotkut tuottavat vientimenestystäkin saavuttaneiden tuoteryhmien tuotteita, kuten keksejä ja makeisia. Näitä ovat mm. Fazer Keksit ja Panda. Muista yrityskaupoista voidaan mainita esimerkiksi Sinebrycoffin myynti tanskalaiselle Carlsbergille vuonna 1997. Lisäksi ulkomaiseen omistukseen on siirtynyt muutamia elintarvikeklusterille erilaisia laitteita ja välineitä, kuten kylmälaitteita ja pakkaustarvikkeita, valmistavia yrityksiä. Raision Yhtymän ja Cultorin kaltaiset elintarvikeklusterin suuret yritykset ovat sen sijaan säilyneet kotimaisessa hallinnassa, vaikka niidenkin ulkomaalaisomistus portfoliosijoitusten kautta on kasvanut viime vuosina huomattavasti.³⁸

³⁷ Yksi selitys liiketoiminnan hajauttamiseen useaan tytäryritykseen niin elintarvike- kuin muissakin klustereissa saattaa olla, että siten voidaan järjestellä yritysten tulosta verojen minimoimiseksi. Toisin yritysten voiton efektiivinen verotus on Suomessa kansainvälisissä vertailuissa osoittautunut varsin kilpailukykyiseksi jo 1980-luvullakin (Kinnunen, 1991). Nykyinen 28 prosentin verokantakaan ei pitäisi antaa aihetta suurimittaiseen yrityksen tuloksen manipulointiin.

³⁸ Lokakuussa vuonna 1997 esimerkiksi Cultorin ja Raision Yhtymän osakkeista noin puolet oli hallintarekisteröity, ts. ainakin periaatteessa ulkomaisten sijoittajien hallussa. Ulkomaisten sijoittajien hallussa olevat osakkeet ovat kuitenkin hajautuneet usealle eri taholle.

Taulukko 4.11 Ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä elintarvikeklusterissa.

Nimi	tuotteet elintarvikeklusterissa	omistajan kotimaa	liikevaihto* milj. mk	henkilöstö* lkm
Cimcorp	robottipohjaiset materiaalin- käsittelyjärjestelmät	Sveitsi	267	193
Estrella	snacksit	USA	92	87
Fazer Keksit	keksit	Iso-Britannia	346	470
Felix Abba	kalatuotteet	Norja	195	120
Fincoil	lamellilämmönsiirtimet kylmäketjuun	USA	104	187
GWS Metallipakkaus	metallipakkaukset	Ranska	155	169
Huurre	kylmälaitteet ja -tilat	Iso-Britannia	332	400
Kantolan Keksi	keksit	Norja	71	110
Kraft Freia Marabou	makeiset	USA	224	65
LKM Koltec	elintarviketeollisuuden koneet	Ruotsi	55	63
Mildola	kasviöljyt ja kasvivalkuaistuotteet	Hollanti	242	44
Panda	makeiset	Norja	216	288
R.J. Reynolds Finland	tupakka	USA	263	353
Suomen Unilever	elintarvikkeet	Hollanti	1405	872
Sinebrychoff	juomat	Tanska	1067	1100
Tetra Pak	elintarvikepakkaukset, yms.	Ruotsi	1085	512
Tölkki	elintarvikepakkaukset	Tanska	66	112

* liikevaihto- ja henkilöstötiedot pääosin vuodelta 1996.

Kuten aiemmin jo mainittiin, elintarvikeklusterissa ulkomaisten yritysten yritysostoihin on liittynyt jonkin verran muita klustereita enemmän tuotantotoiminnan lopettamisista omistajanvaihdon jälkeen. Tämä on usein johtunut siitä, että monikansallisella emoyrityksellä on ollut tuotantokapasiteettia vajaakäytössä joissakin Suomen yksiköitä suuremmissa tehtaissa. Tällöin tuotantoa on siirretty näihin suurempiin tehtaisiin, vaikka Suomen yksikkökin olisi ollut kilpailukykyinen. Näin on tapahtunut esimerkiksi lastenruokien valmistuksessa ja tupakkateollisuudessa.

4.3 Yhteenvedo: mitä 1990-luvulla on tapahtunut?

1990-luvulla ulkomaisten yritysten kiinnostus tehdä suoria sijoituksia Suomeen on ollut huomattavasti suurempaa kuin edellisinä vuosikymmeninä. Yksi selitys tälle on 1980-luvulta alkanut voimakas maailmanlaajuisen suorien sijoitusten lisääntyminen. Pieni osa tästä kasvusta on suuntautunut Suomeen. Lisäksi Suomessa on tapahtunut 1990-luvulla ulkomaisten yritysten suorien sijoitusten kasvuun myönteisesti vaikuttavia asioita, kuten suorille sijoituksille asetettujen rajoitteiden poistaminen, Suomen liittyminen Euroopan unioniin sekä kiinnostavien ostokohteiden määrän lisääntyminen. Suorat sijoitukset ovat suuntautuneet aiempaa useammin teollisuuteen ja eräille palvelualoille.

Koko kansantalouden tasolla ulkomaisten yritysten merkitys ei 1990-luvullakaan ole noussut erityisen merkittäväksi: ulkomaisessa omistuksessa oli 1990-luvun puolivälissä alle prosentti Suomen koko yrityskannasta. Niiden osuudet tuotannosta, työllisyydestä ja viennistä olivat tuolloin noin kymmenen prosentin luokkaa. Osuudet ovat 1990-luvun jälkipuoliskolla olleet nousussa. Esimerkiksi vuoden 1998 alkupuolella ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä työskenteli alustavien arvioiden mukaan noin kuudennes teollisuuden työntekijöistä. Suomen 500 suurimmasta yrityksestä kolmannes on ulkomaisessa omistuksessa.

Vaikka koko kansantalouden tasolla ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys ei siis ole kovin suuri, niiden vaikutus on kuitenkin varsin huomattavaa eräillä toimialoilla ja useissa klustereissa. Teollisuuden toimialoista ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten merkitys on huomattava esimerkiksi laivanrakennuksessa, mineraalipohjaisten tuotteiden valmistuksessa, sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa sekä kemian teollisuudessa. Palvelualoista ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten merkitys on huomionarvoinen esimerkiksi kuljetus- ja huolintatoiminnoissa, siivouksessa ja vartiointipalveluissa.

Klusteritarkastelussa havaittiin, että ulkomaisia ostajia ovat kiinnostaneet tietoteollisuusklusterin kasvuvaiheessa olevien yritysten lisäksi myös useat muiden klusterien osaamisintensiiviset yritykset. Vähiten ulkomaisia yrityksiä on metsä- ja perusmetalliklusterien avainaloilla mm. siksi, että näissä klustereissa tarjolla olevia ostokohteita on ollut vähemmän kuin muissa klustereissa. Ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus on kuitenkin kasvanut 1990-luvulla myös näissä klustereissa. Taulukkoon 4.12 on lyhyesti koottu yhteen klusteritarkastelun keskeisiä havaintoja.

Taulukko 4.12 Yhteenveto ulkomaisesta omistuksesta eri teollisissa klustereissa.

Klusteri	Klusterin luonnehdinta*	Ulkomaalaisomisteiset yritykset
Metsä	vahva (vakaasti kasvava)	päätuotteiden, sellun, paperin, sahatavaran, ym. tuotannossa merkitys vähäinen; merkitys suurinta metsäteollisuuteen liittyvässä kemian teollisuudessa ja laite-toimittajina
Perusmetalli	keskivahva (vakaasti kasvava)	lukumäärä ja merkitys varsin vähäisiä
Energia	keskivahva (nopeasti kasvava)	ulkomainen omistus lisääntynyt nopeasti; vaikutus suurinta tuotantolaitteiden valmistuksessa (esim. sooda- ja voimakattilat)
Tietoteollisuus	potentiaalinen (nopeasti kasvava)	ulkomainen omistus lisääntynyt nopeasti sekä valmistaja-portaassa että palvelujen tuotannossa
Hyvinvointi	potentiaalinen (nopeasti kasvava)	merkitys huomattavaa esimerkiksi lääkkeiden valmistuksessa ja maahantuonnissa; samoin eräiden terveydenhuollon välineiden valmistuksessa (esim. analysaattorit, pipetit, reagenssit)
Kuljetus	potentiaalinen (kasvunäkymät epävarmat)	merkitys suurinta laivanrakennusteollisuudessa, maantiekuljetuksissa ja huolintatoiminnoissa
Rakentaminen	latentti	ulkomainen omistus, etenkin Ruotsista, lisääntynyt 1990-luvulla sekä rakentamisessa että rakennustuotteiden valmistuksessa
Elintarvike	latentti	ulkomaisen omistuksen negatiivisia ilmiöitä muita klustereita enemmän (tuotannon siirtoja, tuotantolaitosten sulkemisia, jne.)
* Luonnehdinnan lähteenä Hernesniemi ym. (1995, 94).		

Teollisuudessa ulkomaalaisomisteiset yritykset toimivat usein keskimääräistä korkeamman osaamistason toimialoilla. Ainakin osaksi tästä johtuen esimerkiksi niiden panostukset tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan ovat suurempia ja henkilöstön palkkataso korkeampi kuin keskimäärin suomalaisomisteisissa yrityksissä.

Toisaalta 1990-luvun puolivälin jälkeiset, vuosien 1996 ja 1997 aikana tehdyt yritysostot eivät tue sellaista johtopäätöstä, että ulkomaisia yrityksiä kiinnostaisivat vain huipputeknologian yritykset; myös keskimääräistä alhaisemman teknologian toimialojen yritykset ovat kiinnostaneet. Yhteinen nimittäjä teollisuuteen kohdistuneissa yrityskaupoissa näyttäisikin olevan ostokohteen erikoisosaaminen, ei välttämättä se, miten korkean teknologiataason toimialalla ostettava yritys toimii.

Seuraavassa luvussa jatketaan yritystason tarkastelua tutkimalla mm. sitä, miten ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten tuotanto ja henkilöstömäärä ovat kehittyneet 1990-luvulla verrattuna suomalaisessa omistuksessa pysyneisiin yrityksiin. Luvussa 6 puolestaan pohditaan ulkomaisen omistuksen lisääntymiseen liittyviä riskejä ja mahdollisuuksia.

5. ULKOMAALAISOMISTEISTEN YRITYSTEN TALOUDELLINEN TULOS 1990-LUVULLA

Edellisessä luvussa kuvattiin ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitystä eri toimialoilla ja klustereissa. Seuraavassa mielenkiinnon kohteena on vertailla ulkomaalaisomisteisia ja toisaalta suomalaisessa omistuksessa pysyneitä yrityksiä muutamien tilinpäätöksistä laskettujen tunnuslukujen avulla lähinnä liiketoiminnan kannattavuuden ja tehokkuuden näkökulmasta.

Ulkomaalaisomisteisia yrityksiä ei ole Suomessa analysoitu kovinkaan paljoa yritystason tunnuslukujen avulla. Harvoin tehtyihin laajahkoja aineistoa hyödyntäviin selvityksiin lukeutuu Ali-Yrkön, ym.(1997) tutkimus, jossa analysoitiin yritysten tilinpäätösanalyysiin pohjautuen eroja ulkomaalais- ja suomalaisomisteisten yritysten välillä. Aineistona selvityksessä hyödynnettiin tilinpäätöstietoja Suomen 500 suurimmasta yrityksestä vuosilta 1990-1995. Tulosten perusteella ulkomaalaisomisteiset yritykset osoittautuivat suomalaisomisteisia kannattavammiksi, tuottavammiksi ja vähemmän velkaantuneiksi. Tässä luvussa täydennetään Ali-Yrkön ym.(1997) tutkimusta käyttämällä hieman suurempaa ja päivitettyä yritysaineistoa.

Tarkastelutapa ja ajanjakso

Ulkomaalaisomisteiseksi olemme määritelleet aineistossamme yritykset, joiden tosiasiallisesta määräysvallasta vähintään puolet on ulkomaisella omistajalla. Siten Nokian, Rasion Yhtymän ja Cultorin kaltaiset pörssi-yritykset, joiden osakkeista suuri osa on ollut ulkomaisten sijoittajien hallussa, mutta joiden äänivallasta yli puolet on kuitenkin ollut Suomessa, on luokiteltu suomalaisomisteisiksi. Kyseisillä yrityksillä ei ole myöskään ollut tiettyä selkeää ulkomaista enemmistöomistajaa, vaan ulkomaiset sijoittajat kätkeytyvät pääasiassa hallintarekisterien suojaan ja ovat siten etupäässä kiinnostuneita omistamiensa osakkeiden hyvästä tuotosta, eivät niinkään hallintavallan käyttämisestä.

Yrityksiä on tutkimuksen tässä osassa ryhmitelty pääasiassa kahteen päätoimialaan. Toimialat ovat teollisuus sekä kauppa ja palvelut. Teollisuuden toimialaryhmään olemme sisällyttäneet varsinaisten valmistusyritysten lisäksi energia- sekä rakennusalan yritykset ja suurimman osan monialayrityksistä.

Tarkasteluajanjakso kattaa 1990-luvun aina vuoteen 1996 saakka. Yritysten tilinpäätöksistä laskettuja tunnuslukuja analysoidaan kolmessa vaiheessa. *Ensin* luomme *yleissilmäyksen* tarkasteltavan yritysjoukon ulkomaisten ja kotimaisten yritysten tilanteeseen ensimmäisenä tarkasteluvuonna, vuonna 1990 ja toisaalta viimeisenä, eli vuonna 1996. *Sen jälkeen* tutkimme yrityksiä, joiden *omistus* on pysynyt *muuttumattomana* koko kyseisen tarkasteluajan. *Kolmanneksi* analysoimme *yritystestojen* kautta ulkomaiseen omistukseen siirtynyttä yritysjoukkoa. Ulkomaalaisomisteisten yritysten tilinpäätösinformaation ja tunnuslukujen vertailussa referenssijoukkona käytetään suuryritystietokannan suomalaisomisteisia yrityksiä.

Ulkomaalais- ja suomalaisomisteisten yritysten vertailussa tarkastelemme tuotannon ja henkilöstön määrien lisäksi eri kannattavuus- ja tehokkuusmittareita. Aineistossamme on laskettu yrityksistä useita kymmeniä tunnuslukuja. Näitä kaikkia ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä tarkoituksenmukaista raportoida. Olemme pyrkineet valitsemaan raportoitaviin muutujiin muutamia varsin yleisesti käytössä olevia tunnuslukuja.

Kannattavuuden osalta raportoimme liikevoitto- ja sijoitetun pääoman tuotto-prosentit, pääomarakenteesta puolestaan omavaraisuusasteen ja velkojen osuuden liikevaihdosta. Tuotantopanosten käytön tehokkuutta indikoivista tunnusluvuista tarkastelemme muuttujia jalostusarvo per henkilöstö ja jalostusarvo per sijoitettu pääoma. Muista yritysten toimintaa kuvaavista tunnusluvuista käsittelemme viennin ja käyttöomaisuusinvestointien osuuksia liikevaihdosta sekä muuttujaa henkilökulut per henkilöstö.³⁹

Aineiston kuvaus

Käsiteltävä aineisto kattaa siis vuodet 1990-1996. Taulukossa 5.1 on esitetty yritysaineiston rakennetta vuosilta 1990 ja 1996. Pääpaino aineiston hankinnassa oli valmistustoimintaa harjoittavissa yrityksissä, mikä näkyy ulkomaalaisomisteisten yritysten lukumääriä sektoreittain vertailtaessa Ali-Yrkön, ym. (1997) aineistoon, jossa tutkittava yritysjoukko on muodostettu suoraan suuryritystietokannan sisältämistä yrityksistä. Aineistomme kattaa Suomen 500 suurimman yrityksen joukkoon kuuluvien ulkomaalaisomisteisten yritysten lisäksi otoksen pienemmistä yrityksistä.⁴⁰

³⁹ Tunnuslukujen laskentakaavoja ja tulkintaa on esitetty teoksessa Aalto (1993).

⁴⁰ Yritysaineiston lähteitä on kuvattu luvussa 1.4.

Otoksessamme ulkomaisten yritysten osuus jalostusarvosta ja työllistetyistä henkilöstöstä oli vuonna 1996 runsaat kymmenen prosenttia, mikä vastaa varsin hyvin Tilastokeskuksen tilastoimia osuuksia, vaikka otoksessamme onkin vain suurimmat kotimaiset ja ulkomaiset yritykset.

Taulukko 5.1 Tilinpäätösaineiston yritysten kuvaus.

Ulkomaalaisomisteiset							
vuosi 1990				vuosi 1996			
	lukumäärä	henkilöstö 1000 hlö	jalostusarvo mrd. mk		lukumäärä	henkilöstö 1000 hlö	jalostusarvo mrd. mk
teollisuus	63	27	6	teollisuus	108	53	15
kauppa	50	10	3	kauppa	62	11	5
palvelut	28	7	2	palvelut	42	17	4
kaikki	141	44	11	kaikki	212	81	23
Suomalaisomisteiset							
vuosi 1990				vuosi 1996			
	lukumäärä	henkilöstö 1000 hlö	jalostusarvo mrd. mk		lukumäärä	henkilöstö 1000 hlö	jalostusarvo mrd. mk
teollisuus	217	485	110	teollisuus	200	419	143
kauppa	111	118	22	kauppa	103	76	20
palvelut	62	73	13	palvelut	54	107	31
kaikki	390	676	146	kaikki	357	602	194

5.1 Yritysten tunnuslukuja vuosina 1990 ja 1996

Taulukossa 5.2 sivulla 70 on raportoitu muutamia yritysten tilinpäätöksistä laskettuja tunnuslukuja keskiarvoina aineistomme suomalais- ja ulkomaalaisomisteisista yrityksistä teollisuudessa sekä kaupan ja palveluiden aloilla. Verrattaessa suomalaisomisteisten ja ulkomaalaisomisteisten yritysten tunnuslukuja huomataan, että ulkomaalaisomisteisten yritysten kannattavuus sijoitetun pääoman tuotolla mitattuna on ollut keskimäärin parempi kuin suomalaisomisteisillä yrityksillä. Sen sijaan liikevoittomarginaalilla tarkasteltuna liiketoimien kannattavuus on ollut suomalaisomisteisissa yrityksissä hieman parempi.

Suomalaisomisteiset yritykset ovat ulkomaisessa omistuksessa oleviin yrityksiin verrattuna keskimäärin velkaisempia, kun velkaantuneisuutta mitataan velkojen suhteella liikevaihtoon. Omavaraisuusasteissa sen sijaan ei ole huomattavia eroja.

Ulkomaalaisomisteiset yritykset näyttäisivät käyttävän sijoitettua pääomaa keskimäärin tehokkaammin kuin suomalaisomisteiset yritykset. Työvoiman tehokkuus puolestaan näyttäisi olevan suomalaisissa teollisuusyrityksissä parempi, kun taas kaupan ja palvelualojen yrityksissä tilanne on päinvastainen.

Taulukko 5.2 Yritysten tunnuslukuja vuosina 1990 ja 1996 toimialan ja omistajatyypin mukaan jaoteltuna.

Vuosi 1996	teollisuus		kauppa ja palvelut	
	omistajatyyppi		omistajatyyppi	
	ulkomainen 108 yritystä	suomalainen 200 yritystä	ulkomainen 104 yritystä	suomalainen 157 yritystä
<i>Liiketoiminnan kannattavuus:</i>				
Liiketulos/liikevaihto,%	7	8	4	5
Sijoitetun pääoman tuotto,%	23	15	23	19
<i>Pääomarakenne:</i>				
Velat/liikevaihto, %	41	63	29	33
Omavaraisuusaste, %	41	43	34	38
<i>Tuotantopanosten käyttö:</i>				
Jalostusarvo/hlö, 1000 mk	380	391	487	321
Jalostusarvo/sijoitettu pääoma	1,0	0,6	1,1	0,9
<i>Muita tunnuslukuja:</i>				
Henkilökulut/hlö, 1000 mk	210	192	246	174
Investoinnit/liikevaihto,%	5	10	4	5
Vienti/liikevaihto,%	42	32	15	10
Vuosi 1990	teollisuus		kauppa ja palvelut	
	omistajatyyppi		omistajatyyppi	
	ulkomainen 63 yritystä	suomalainen 217 yritystä	ulkomainen 78 yritystä	suomalainen 173 yritystä
<i>Liiketoiminnan kannattavuus:</i>				
Liiketulos/liikevaihto,%	5	5	2	2
Sijoitetun pääoman tuotto,%	12	9	10	7
<i>Pääomarakenne:</i>				
Velat/liikevaihto, %	55	70	39	51
Omavaraisuusaste, %	35	34	31	29
<i>Tuotantopanosten käyttö:</i>				
Jalostusarvo/hlö, 1000 mk	245	237	297	205
Jalostusarvo/sijoitettu pääoma	0,6	0,5	0,8	0,6
<i>Muita tunnuslukuja:</i>				
Henkilökulut/hlö, 1000 mk	143	136	167	128
Investoinnit/liikevaihto,%	11	18	8	10
Vienti/liikevaihto,%	37	26	4	14

Muita tunnuslukuja tarkastelemalla havaitaan, että ulkomaisessa omistuksessa olevat yritykset ovat keskimäärin vienti-intensiivisempiä ja vähemmän käyttöomaisuuteen liikevaihdosta investoivia kuin suomalaisomisteiset yritykset. Ulkomaalaisomisteisten yritysten henkilökulut henkeä kohden ovat myös keskimäärin korkeammat kuin suomalaisomisteisillä yrityksillä.

Verrattaessa vuoden 1990 tietoja vuoteen 1996 huomataan, että jälkimmäisenä vuonna sekä ulkomaalaisomisteisten että suomalaisomisteisten yritysten sijoitetun pääoman tuottoasteet ovat keskimäärin korkeampia, tuotantopanosten käyttö tehokkaampaa ja velkaantuneisuus pienempää.

Lisäksi vientiä harjoittavien teollisuusyritysten viennin osuus liikevaihdosta on kasvanut.

Vuonna 1990 yritysten käyttöomaisuusinvestoinnit suhteessa liikevaihtoon olivat huomattavasti suuremmat kuin vuonna 1996. Etenkin ulkomaalaisomisteisten yritysten keskimääräiset investoinnit suhteessa liikevaihtoon olivat vuonna 1996 vaatimattomat. Ulkomaisten yritysten niukoista investointihaluista voisi tehdä johtopäätöksen, että ne eivät ole kiinnostuneet kasvattamaan pitkäjänteisesti toimintaansa Suomessa, vaan tekevät vain toimintansa kannalta välttämättömimmät investoinnit. Toisaalta vähäiset investoinnit käyttöomaisuuteen ovat yksi syy siihen, että ulkomaalaisomisteisten yritysten pääoman käyttö on tehokkaampaa ja sijoitetun pääoman tuotto korkeampi.

Erot suomalaisomisteisten ja ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten välillä ovat havaittavissa myös toimialoja tarkemmin jaoteltaessa. Esimerkiksi *sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa* suomalaisomisteisilla yrityksillä oli vuonna 1996 keskimäärin parempi liikevoiton osuus liikevaihdosta, mutta heikompi sijoitetun pääoman tuotto. Lisäksi sähkö- ja elektroniikka-alan suomalaisomisteiset yritykset tuottivat jalostusarvoa suhteessa henkilöstön määrään ja sijoitettuun pääomaan keskimäärin vähemmän kuin ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset. Sen sijaan keskimääräisessä investointiasteessa ja velkaantuneisuudessa ei ollut mainittavia eroja. Myös muissa *metalliteollisuuden* yrityksissä esimerkiksi kannattavuusero sijoitetun pääoman tuotolla mitattuna oli selvä, sen sijaan keskimääräisissä voittomarginaaleissa ei ollut eroavuuksia.

Edellä esitetty vertailu ei anna täyttä kuvaa 1990-luvun kehityksestä, koska yritysjoukossa on tapahtunut muutoksia tarkasteltavien vuosien välillä. Osa vuonna 1990 suomalaisomisteisista yrityksistä on myyty ulkomaisille yrityksille ja osa yrityksistä on lopettanut toimintansa tai muuten poistunut yritysjoukosta, uusia yrityksiä on tullut aineistoon, jne. Seuraavassa analyysia pyritäänkin tarkentamaan seuraamalla ensiksi niiden yritysten kehitystä, joiden omistus on 1990-luvulla pysynyt muuttumattomana. Tämän jälkeen tarkastellaan 1990-luvun aikana yrityskauppojen seurauksena ulkomaiseen omistukseen siirtyneitä yrityksiä.

5.2 Yritykset, joiden omistus on pysynyt muuttumattomana

Otoksessamme oli 104 ulkomaalaisomisteista ja 168 suomalaisomisteista yritystä, joiden omistus pysyi muuttumattomana vuodesta 1990 vuoteen 1996 ja joista meillä oli käytössämme tilinpäätöstiedot jokaiselta vuodelta. Nämä yritykset työllistivät vuonna 1990 yhteensä noin 530 000

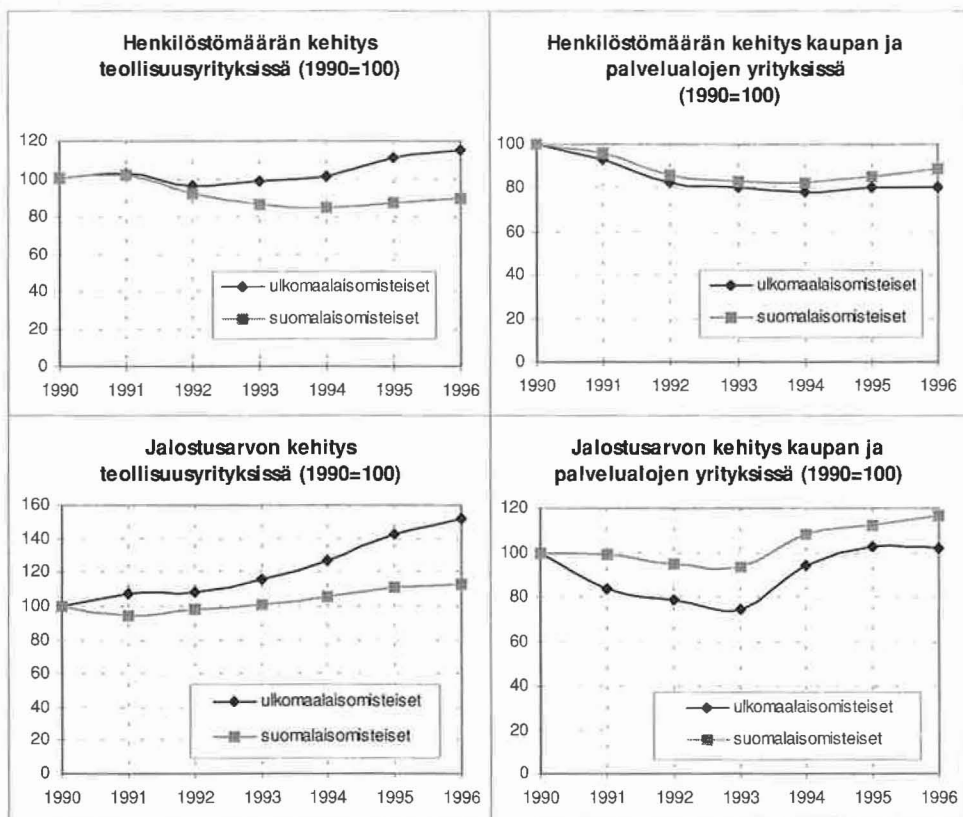
henkilöä, josta ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus oli vajaa seitsemän prosenttia. Vastaavasti vuonna 1996 tarkasteltava yritysjoukko työllisti noin 480 000 henkilöä, joista ulkomaalaisomisteisten yritysten palveluksessa oli noin kahdeksan prosenttia. Ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus yritysjoukon tuottamasta jalostusarvosta oli vuonna 1990 vajaa kahdeksan prosenttia ja vuonna 1996 hiukan yli kahdeksan prosenttia. Päätoimialoittain katsottuna ulkomaalaisomisteisten yritysten osuudet henkilöstöstä ja jalostusarvosta kasvoivat teollisuudessa, mutta pienenivät kaupan ja palveluiden yrityksissä.

Kuviossa 5.1 on kuvattu henkilöstömäärien ja jalostusarvon kehitystä 1990-luvulla. Tarkastellaan ensin *teollisuusyrityksiä*. Ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten henkilöstömäärä kasvoi vuodesta 1990 vuoteen 1996 noin 15 prosenttia ja jalostusarvo noin 50 prosenttia, kun vastaavana aikana suomalaisomisteiset teollisuusyritykset vähensivät työvoimaansa noin kymmeneksen ja kasvattivat jalostusarvoaan hieman yli kymmeneksen.

Henkilöstön kehitystä tarkasteltaessa huomataan, että vuodesta 1992 eteenpäin erot suomalaisomisteisten ja ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten välillä kasvoivat: ulkomaalaisomisteiset teollisuusyritykset alkoivat lisätä henkilöstöään jo vuonna 1993, kun taas suomalaisomisteisissä yrityksissä käänne tapahtui vasta pari vuotta myöhemmin. Jalostusarvonkin kehitystä analysoitaessa havaitaan, että ulkomaisessa omistuksessa olleiden teollisuusyritysten jalostusarvo on kasvanut vuodesta 1992 lähtien suomalaisomisteisiä nousujohteisemmin.

Yhden selityksen erilaiselle henkilöstömäärän ja jalostusarvon kehitykselle tarjoaa se, että ulkomaalaisomisteiset yritykset näyttäisivät käsiteltävän aineiston perusteella olevan keskimäärin suomalaisomisteisiä yrityksiä venti-intensiivisempiä. Talouslaman keskellä juuri vientiyritysten tilanne alkoi ensimmäisenä helpottua mm. markan ulkoisen arvon heikkenemisen tuoman kilpailuedun kautta. Toisaalta ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat voineet kasvaa myös yritysostojen kautta, tosin sanoen ostamalla muita alan yrityksiä, nopeammin kuin suomalaisomisteiset yritykset.

Kuvio 5.1 Henkilöstömäärän ja jalostusarvon kehitys omistukseltaan muuttumattomissa yrityksissä. (indeksi, 1990=100)⁴¹

Kaupan ja palveluiden kohdalla suomalaisomisteisten ja ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten henkilöstön ja jalostusarvon kehitys on ollut teollisuusyrityksistä poikkeavaa. Henkilöstön kohdalla ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset ovat tehneet vuoden 1990 tilanteeseen verrattuna hieman suurempia leikkauksia kuin kotimaiset yritykset. Ulkomalaisomisteisten kaupan ja palvelualojen yritysten jalostusarvonkin kehitys on ollut suomalaisomisteisiä yrityksiä heikompaa.

⁴¹ Kuviot kuvaavat yritysten koko henkilöstömäärän ja jalostusarvon (nimellinen jalostusarvo defla-toituna tuottajahintaindeksillä) kehitystä. Kuvioissa ei ole poistettu aineiston osittaisesta puutteelli-suudesta johtuen yritysten ulkomailla työskentelevää henkilöstöä eikä ulkomaista tuotantoa. Tämä aiheuttaa jonkin verran harhaa tarkasteluun etenkin suurten suomalaisomisteisten teollisuusyritysten osalta, sillä niiden henkilöstöstä ja tuotannosta huomattava osa on ulkomailla, esimerkiksi vuonna 1996 noin puolet 20 suurimman suomalaisen teollisuusyrityksen henkilöstöstä työskenteli ulkomai-sissa liiketoimintayksiköissä. Ulkomaisten yritysten Suomessa toimivat tytäryritykset sen sijaan työl-listävät henkilöstöä lähinnä Suomessa.

Lamavuodet näyttäisivät vaikuttaneen ulkomaisessa omistuksessa olleiden kaupan ja palvelualojen yrityksiin enemmän kuin suomalaisomisteisiin. Yksi selitys tälle on, että merkittävä osa aineiston ulkomaalaisomisteisista kaupan ja palvelualan yrityksistä on ulkomaisen emoyrityksen tuotteiden, esimerkiksi kulkuvälineiden ja tietokoneiden sekä muun kulutuselektronikan maahantuojia ja tukkureita. Lama ja markan ulkoisen arvon heikkeneminen vähensivät 1990-luvun alkupuolella näiden tuotteiden tuontia, mikä heijastui suoraan tukkureiden taloudelliseen tilanteeseen.

Omistukseltaan muuttumattomien yritysten tilinpäätöksistä laskettujen tunnuslukujen keskiarvoja vuosilta 1990-1996 on koottu taulukkoon 5.3. Kuten taulukosta nähdään, tunnuslukujen suhteet noudattelevat edellisen taulukon suuntaviivoja: suomalaisessa omistuksessa olleilla yrityksillä on keskimäärin ollut hiukan parempi liikevoittomarginaali ja ne ovat investoineet suhteellisesti enemmän kiinteään omaisuuteen. Ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten sijoitetun pääoman tuotto, vienti-intensivisyys ja henkilökulut henkilöä kohden ovat puolestaan olleet keskimäärin korkeampia ja suhteellinen velkaantuneisuus alhaisempi. Ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset saivat lisäksi kyseisellä ajanjaksolla keskimäärin enemmän irti tuotantopanoksista kuin suomalaisomisteiset yritykset.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, että ulkomaalaisomisteisten yritysten palkkamenot työntekijää kohden ovat keskimäärin suuremmat kuin suomalaisomisteisissa yrityksissä.⁴² Tämä on havaittavissa myös omistusmaaltaan muuttumattomien yritysten kohdalla, tosin yritysaineistossamme henkilökulut sisältävät sekä suorat palkkausmenot että henkilösivukulut. Siten aineistosta ei suoraan voida päätellä keskimääräistä työntekijälle maksettavan korvauksen suuruutta, mutta toisaalta henkilösivukulut eivät todennäköisesti eroa olennaisesti vertailuryhmien välillä, joten palkkauksen tasoeroja voitaneen arvioida tällä muuttujalla.

⁴² Kts. esimerkiksi Pajarinen (1997).

Taulukko 5.3 Omistukseltaan muuttumattomien yritysten tunnuslukuja: vuosien 1990-96 keskiarvot.

	Teollisuus		Kauppa ja palvelut	
	Omistajatyyppi		Omistajatyyppi	
	ulkomainen	suomalainen	ulkomainen	suomalainen
<i>Liiketoiminnan kannattavuus:</i>				
Liiketulos/liikevaihto,%	6	7	2	3
Sijoitetun pääoman tuotto,%	16	10	12	10
<i>Pääomarakenne:</i>				
Velat/liikevaihto, %	47	68	34	43
Omavaraisuusaste, %	40	40	36	32
<i>Tuotantopanosten käyttö:</i>				
Jalostusarvo/henkilö, 1000 mk	328	313	374	244
Jalostusarvo/sijoitettu pääoma	0,8	0,5	0,8	0,5
<i>Muita tunnuslukuja:</i>				
Vienti/liikevaihto,%	40	28	8	7
Investoinnit/liikevaihto,%	8	11	4	6
Henkilökulut/henkilö, 1000 mk	180	165	207	150

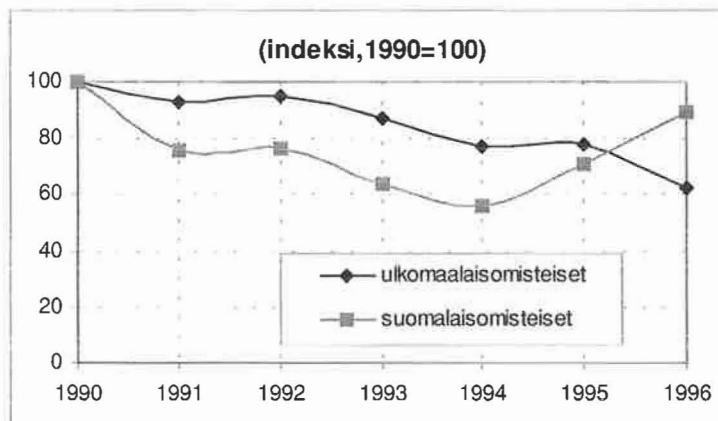
Henkilöä kohden lasketuissa henkilökuluissa on selviä tasoeroja. Esimerkiksi ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten henkilökulut henkilöä kohden olivat ajanjaksolla 1990-1996 keskimäärin noin kymmeneksen korkeammat kuin suomalaisomisteisillä teollisuusyrityksillä. Kaupan ja palveluiden kohdalla erot olivat vielä suuremmat, kuten taulukosta 5.3 havaitaan. Tämä johtuu ainakin osaksi siitä, että suomalaisomisteisten yritysten joukossa on enemmän mm. vähittäiskauppoja, joissa osa-aikaisten työntekijöiden osuus työvoimasta on suurempi kuin esimerkiksi ulkomaisten yritysten suosimassa tukkuportaassa.

Teollisuudessaakin eroja henkilöstökuluissa selittää osaksi ulkomaisten yritysten suomalaisomisteisiä yrityksiä suhteellisesti suurempi keskittyminen tieto- ja osaamisintensiivisille toimialoille, kuten sähkö- ja elektroniikkateollisuuteen. Toinen seikka, joka vääristää teollisuuden osalta vertailua henkilökulujen osalta on se, että useilla aineiston suomalaisomisteisillä yrityksillä on tuotantoa ja muita toimintoja ulkomailla. Osa ulkomaisesta liiketoiminnasta on voinut olla Suomea alhaisemman kustannustason maissa, mikä pienentää suomalaisomisteisten yritysten ryhmän henkilöä kohden laskettuja henkilöstökuluja. Sitä vastoin ulkomaisten yritysten Suomen tytäryritykset työllistävät henkilöstöä pääsääntöisesti vain Suomessa.

Kuvioissa 5.2 ja 5.3 on kuvattu eräiden tunnuslukujen kehitystä suomalaisomisteisissa ja ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä 1990-luvun aikana. Kuviossa 5.2 on havainnollistettu suomalaisomisteisina ja toisaalta ulkomaisessa omistuksessa pysyneiden teollisuusyritysten investointien kehitystä 1990-luvulla. Kuvioista huomataan, että laskuvoittainen trendi säilyi molemmissa yritysryhmissä lähes 1990-luvun puoliväliin saakka. Sen jälkeen ryhmien trendit ovat eronneet: ulkomaalaisomisteisten yritysten investoinnit ovat edelleen vähentyneet, kun taas suomalaisomisteiset ovat alkaneet lisätä investointejaan.

Kuviosta nähdään lisäksi, että ulkomaisten teollisuusyritysten investoinnit putosivat 1990-luvun alkupuolella vuoden 1990 tasoon verrattuna vähemmän kuin suomalaisomisteisten teollisuusyritysten. Yksi selitys tälle on, että suomalaisomisteisten yritysten investointiaktiivisuus on ollut keskimäärin suhteessa liikevaihtoon selvästi korkeampi kuin ulkomaisissa yrityksissä. Investointiaktiivisuuden pudotus heijastui tästä syystä enemmän suomalaisomisteisissa yrityksissä. Vuoden 1996 käyttöomaisuusinvestointien pudotusta ulkomaalaisomisteisten yritysten kohdalla selittää osittain muutaman ison yrityksen investointiohjelmien suvantovaihe. Kaupassa ja palveluissa ulkomaalaisomisteisten yritysten investoinnit vähenivät 1990-luvun alussa enemmän kuin suomalaisomisteisten. 1990-luvun puolivälin jälkeen erot ovat jonkin verran tasoittuneet.

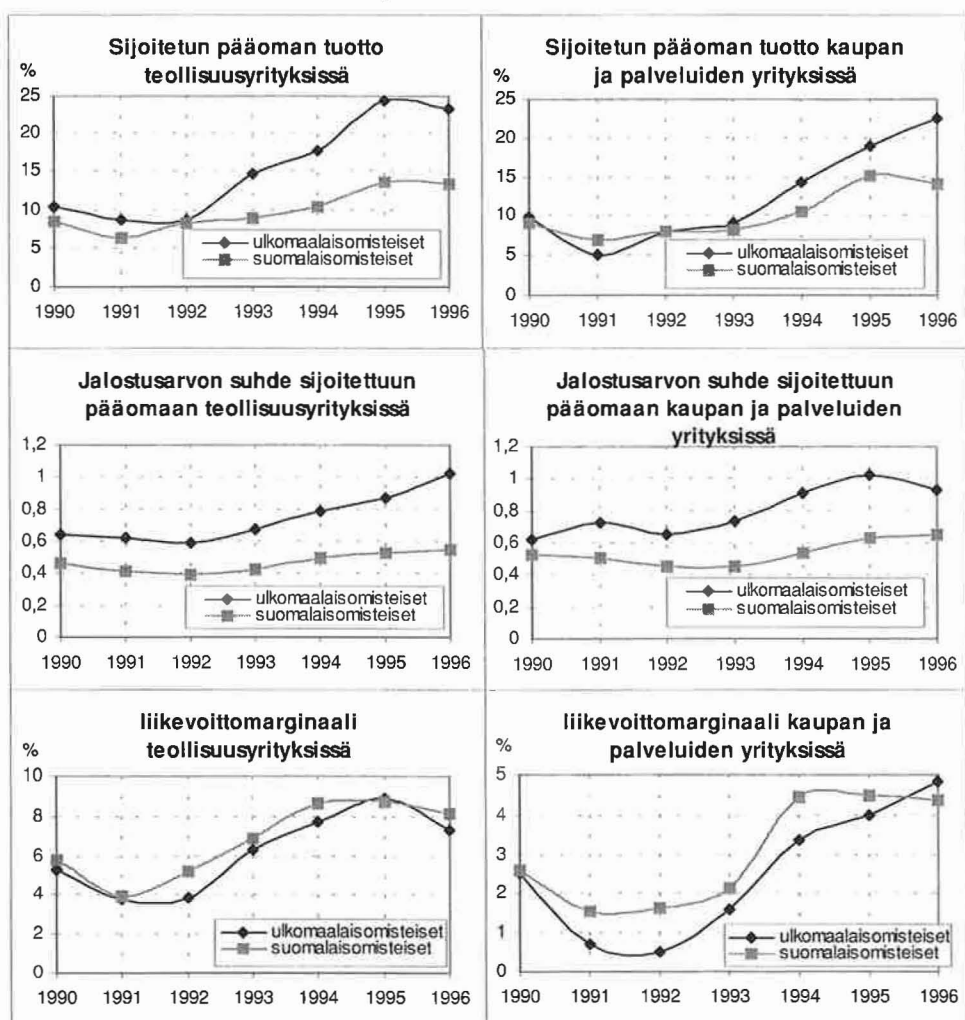
Kuvio 5.2 Omistukseltaan muuttumattomien teollisuusyritysten käyttöomaisuusinvestointien kehitys 1990-luvulla.

Kuviossa 5.3 on kuvattu omistukseltaan muuttumattomien yritysten kannattavuuden ja pääoman käytön tehokkuuden tunnuslukujen kehitystä 1990-luvun aikana. Liiketoiminnan kannattavuutta mittaavista tunnusluvuista keskimääräinen liikevoittomarginaali on ollut suomalaisomistei-

sisä yrityksissä lähes koko 1990-luvun hieman parempi kuin ulkomaisessa omistuksessa olleissa yrityksissä. Sitä vastoin ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten keskimääräinen sijoitetun pääoman kiertoisuus⁴³ on ollut selvästi korkeampi kuin suomalaisomisteisissa yrityksissä. Lisäksi etenkin ulkomaiset teollisuusyritykset ovat onnistuneet 1990-luvulla suomalaisomisteisia yrityksiä paremmin tehostamaan sijoitetun pääoman kiertoa.

Kuvio 5.3 Sijoitetun pääoman tuoton ja tehokkuuden sekä liikevoiton kehitys 1990-luvulla.

⁴³ Mitattuna jalostusarvon ja sijoitetun pääoman suhteella. Trendi on samankaltainen, vaikka jalostusarvon sijaan käytettäisiin liikevaihtoa.

Selvästi korkeampi sijoitetun pääoman kiertonopeus selittää pitkälti sen, että suomalaisomisteisiin yrityksiin verrattuna ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten keskimääräinen sijoitetun pääoman tuotto on ollut 1990-luvulla korkeampi, vaikka niiden keskimääräinen liikevoittomarginaali on ollut hieman heikompi.

5.3 Yrityskaupoin 1990-luvulla ulkomaiseen omistukseen siirtyneet yritykset

1990-luvulla suurin osa uusista ulkomaalaisomisteisista yrityksistä on ollut jo täällä toimivia yrityksiä, jotka ovat yrityskaupan seurauksena siirtyneet ulkomaiseen omistukseen. Täysin uuden yrityksen perustaminen on ollut harvinaista. Tämä viittaa siihen, että ulkomainen yritys tulee nykyisin yhä useammin hyödyntämään suomalaisen yrityksen jotakin erikoisosaamista sen sijaan, että se pelkästään hyödyntäisi omaa osaamistaan Suomen markkinoilla.

Osassa yrityskaupoista motiivina on tietenkin saattanut olla ostaa ulkomaisen yrityksen kanssa kilpaileva suomalainen yritys ja siirtää oston jälkeen tuotanto muualle ja näin kasvattaa omaa markkinaosuutta joko Suomen markkinoilla tai jopa globaalistikin. Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin olleet Suomessa melko harvinaisia. Lisäksi ne ovat kohdistuneet useimmiten suhteellisen alhaisen teknologiatason toimialoille, kuten elintarvikkeiden ja nautintoaineiden valmistukseen.

Potentiaalisia ostokohteita Suomessa on riittänyt, sillä suomalaiset konsernit ovat 1990-luvulla pyrkineet keskittymään ydinosaamiseensa ja myyneet aikaisemmin hankittuja tai perustettuja, nykyiseen liiketoimintastrategiaan sopimattomia yksiköitä. 1990-luvun alkupuolen lama vaikutti puolestaan siihen, että monet suomalaiset yritykset ajautuivat kriisin partaalle tuotteiden kysynnän heikentyessä ja pankkien kiristäessä rahoitushanojaan. Toisaalta ilman ulkomaista ostajaa monen kriisin partaalla olevan yrityksen toiminta olisi todennäköisesti enemmän tai myöhemmin loppunut.

Talouselämä-lehden keräämien tietojen perusteella Suomessa oli vuodesta 1990 vuoden 1997 toukokuun loppuun ulottuvalla ajanjaksolla tehty noin 2500 yrityskauppaa, joissa kohteena oli kokonainen yritys tai sen jokin liiketoiminta-alue.⁴⁴ Se, mikä ulkomaalaisomisteisten yritysten yhteenlaskettu osuus ja toimialajakauma oli, ei Talouselämän tilastosta suoraan

⁴⁴ Lähde: Talouselämä-lehden kokoamiin tietoihin perustuva cd-rom yrityskaupoista vuosina 1987-1997.

selviä. Tiettyä suuntaviivaa antaa kuitenkin se, että yritysten lukumäärillä mitattuna kymmenen suurimman Suomeen sijoittaneen maan yritykset ovat edellämainitulla ajanjaksolla ostaneet runsaat 300 yhtiötä tai niiden osaa. Niiden osuus oli siis yli kymmenes kaikista Suomessa tehdyistä yrityskaupoista.

Yrityskauppojen kohteena olleiden yritysten taloudellinen kehitys

Tarkastelemme seuraavassa vuosien 1990-1996 aikana yrityskaupalla ulkomaiseen omistukseen siirtyneitä yrityksiä. Otoksessamme oli runsaat 60 yritystä, valmistustoimintaa harjoittavia yrityksiä näistä oli kolme neljäsosaa. Yksi vaikeus ostettujen yritysten kehityksen tarkastelussa oli se, että monissa tapauksissa kaupan kohteena oli ollut jokin suuren suomalaisen konsernin liiketoimintayksikkö. Niistä ei useinkaan ole kauppaa edeltäviltä vuosilta julkaistu erillisiä tilinpäätöstietoja, vaan niiden tiedot ovat olleet osana konsernin tilinpäätöstietoja. Tällaisissa tapauksissa yrityskauppaa edeltäneen tilanteen tarkastelu julkisten tilinpäätöstunnuslukujen avulla on miltei mahdotonta.

Yhteensä yritysostojen kohteena olleet yritykset työllistivät ostohetkellä noin 43 000 henkilöä. Yhteenlaskettu liikevaihto oli hieman yli 33 miljardia markkaa ja niiden taseiden perusteella laskettu arvo, tasesubstanssi, oli runsaat 10 miljardia markkaa. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vuonna 1996 liikevaihdolla mitattuna Suomen suurin yritys, UPM-Kymmene, työllisti lähes 45 000 henkilöä⁴⁵, sen liikevaihto oli 51 miljardia markkaa ja tasesubstanssi yli 24 miljardia markkaa. UPM-Kymmene oli siis yksin suurempi kuin otoksemme yritykset yhteensä.

Keskimäärin ostetut yritykset olivat kuitenkin varsin suuria, liikevaihtoa yritykset keräsivät ostovuonna keskimäärin runsaat puoli miljardia markkaa ja työllistivät vajaa 700 henkilöä. Hajonta oli kokoluokan suhteen suurta: ostetun yrityksen liikevaihto vaihteli alle kymmenestä miljoonasta yli miljardiin markkaan, henkilöstön määrä puolestaan alle 30 henkilöstä useaan tuhanteen henkilöön. Vientiä harjoitti ostetuista yrityksistä noin puolet; näiden keskimääräinen vienti liikevaihdosta oli vajaa 40 prosenttia. Osa yrityksistä oli myös varsin aktiivisia investoijia, keskimäärin investoinnit suhteessa liikevaihtoon ostovuonna olivat 15 prosenttia, tosin mediaani oli vain kolme prosenttia.

Taulukossa 5.4 on yhteenvedoa ostettujen yritysten taloudellisesta tilanteesta omistajan vaihdosvuonna. Ensivaikutelma tunnuslukuja tarkastellessa on, että ulkomaiset investoijat ovat ostaneet Suomesta yleisesti ot-

⁴⁵ Tosin ulkomaisissa yksiköissä UPM-Kymmenen henkilöstöstä työskenteli noin kolmannes.

taen hyväkuntoisia yrityksiä esimerkiksi liiketoiminnan kannattavuuden suhteen: kuten nähdään sijoitetun pääoman tuotto oli ostovuonna keskimäärin lähes 20 prosenttia ja liikevoitto viitisen prosenttia liikevaihdosta. Vertailun vuoksi voidaan mainita, että koko yritysaineiston yritysten keskimääräinen sijoitetun pääoman tuotto 1990-luvulla on ollut noin 12 prosenttia ja liikevoitto runsaat neljä prosenttia liikevaihdosta.

Taulukko 5.4 Yrityskaupan kohteena olleiden yritysten tunnuslukuja yrityskauppavuonna. (N = 64)

	keskiarvo	mediaani
<i>Liiketoiminnan kannattavuus:</i>		
Liiketulos/liikevaihto, %	5	5
Sijoitetun pääoman tuotto, %	17	16
<i>Pääomarakenne:</i>		
Velat/liikevaihto, %	55	41
Omavaraisuusaste, %	33	32
<i>Tuotantopanosten käyttö:</i>		
Jalostusarvo/henkilö, 1000 mk	327	267
Jalostusarvo/sijoitettu pääoma	0,9	0,7
<i>Muita tunnuslukuja:</i>		
Vienti/liikevaihto, %	38	32
Investoinnit/liikevaihto, %	15	3
Henkilökulut/henkilö, 1000 mk	168	170

Tunnusluvut eivät kuitenkaan ole selvästi parempia kuin pitempään ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten tunnusluvut. Joidenkin muuttujien kohdalla asia on itse asiassa päinvastoin. Esimerkiksi velkojen osuus liikevaihdosta oli koko 1990-luvun ulkomaisessa omistuksessa olleissa yrityksissä alhaisempi, vuosina 1990-1996 keskimäärin 40 prosenttia. Samoin omavaraisuusaste oli korkeampi koko 1990-luvun ulkomaisessa omistuksessa olleissa yrityksissä.

Rahoituksellista kriisiä ennakoivilla tunnusluvuilla tarkasteltuna ostetuissa yrityksissä olikin ostohetkellä koko aineiston jakaumaa enemmän ongelmayrityksiä: S&M(0,0)-kriisitunnusluvulla mitattuna ostetuista ongelmayrityksiä oli neljännes, Z(-4,55)-luvulla mitattuna puolestaan vajaa viidennes.⁴⁶ Koko aineistossa ongelmayrityksiä oli näillä tunnusluvuilla mitattuna noin joka kymmenes.⁴⁷ Ostetuilla ongelmayrityksillä oli tyypil-

⁴⁶ Tunnuslukujen S&M(0,0) ja Z(-4,55) määrittelyä on kuvattu esimerkiksi teoksessa Aalto (1993,12).

⁴⁷ Mukana sekä ulkomaalaisomisteiset että suomalaisomisteiset yritykset.

lisiä kriisiyhtiön piirteitä: niiden liiketulos oli negatiivinen, sijoitetun pääoman tuotto ja omavaraisuusaste alhaisia ja maksuvalmius heikko.

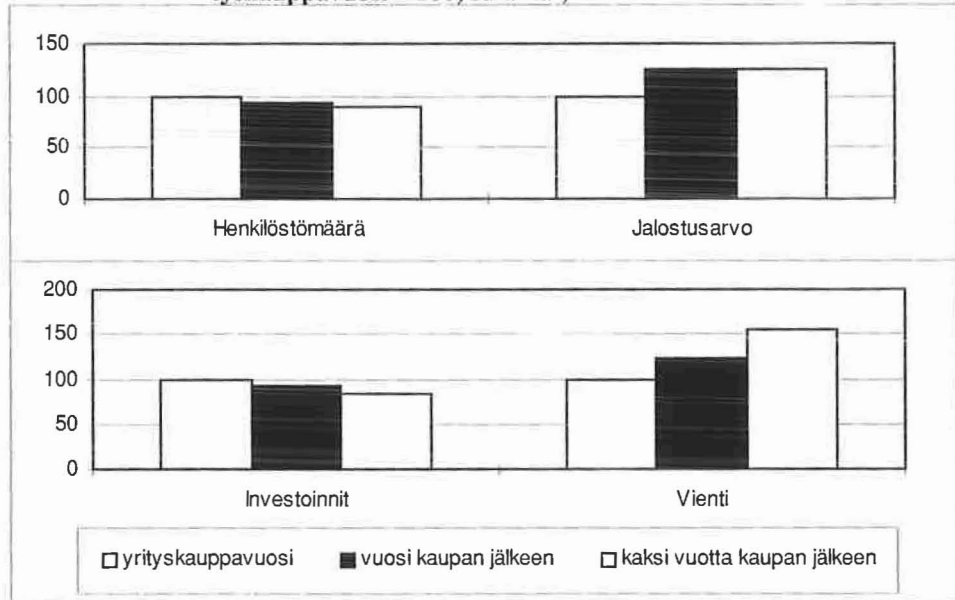
Toimialaltaan eniten ulkomaiseen omistukseen siirtyneitä kriisi- tai kriisin kynnyksellä olleita yrityksiä oli metalliteollisuudessa sekä rakentamiseen ja rakennustuoteteollisuuteen liittyvillä toimialoilla. Esimerkiksi ulkomaiseen omistukseen siirtyneet laivanrakennusyritykset Masa-Yards ja Finnyards olivat suomalaisten omistuksessa ajautuneet taloudellisiin vaikeuksiin. Ulkomaiset yritykset eivät siten ole hankkineet Suomesta vain huipukuntoisia yrityksiä, vaan myös kuilun partaalla olleet yritykset ovat kiinnostaneet.

Analysoimme ostettujen kriisiyhtiöiden taloudellisen tilan kehitystä yritystysostoa seuraavina vuosina. Tyypillisiä piirteitä yritysten kehitykselle olivat, että liiketulos kääntyi positiiviseksi, sijoitetun pääoman tuotto parani ja tuotantopanosten käyttö tehostui. Yhtenä tekijänä sijoitetun pääoman tuoton kohentumisen kohdalla näyttäisi olleen käyttöomaisuusinvestointien vähentäminen, mikä parantuneen sijoitetun pääoman kierron kautta lisäsi pääoman tuottoastetta. Jalostusarvoa suhteessa henkilöstön määrään puolestaan paransi henkilöstön karsiminen. Ulkomainen ostaja teki siten tavanomaisia kriisiyhtiöissä tehtäviä saneeraustoimenpiteitä: henkilöstömäärää vähennettiin ja pääoman käyttöä pyrittiin tehostamaan.

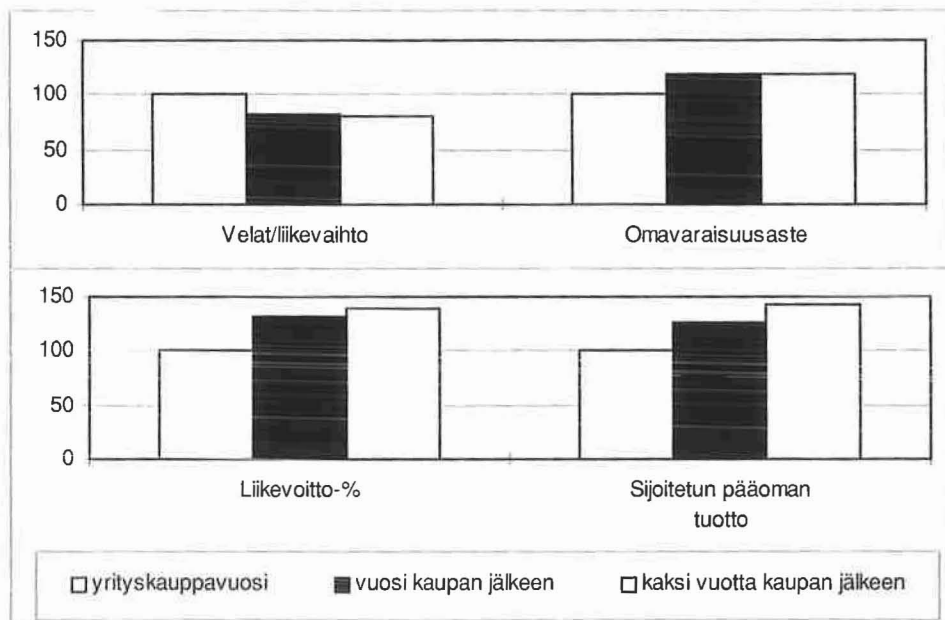
Suuressa osassa ostetuista ongelmayrityksistä taloudellinen tilanne siis parani omistajavaihtoa seuranneina vuosina. Kuviot 5.4 ja 5.5 sivulla 82 osoittavat, että tällainen kehitys oli tyypillistä myös muille ostetuille yrityksille. Esimerkiksi yritysten velkaantuneisuus pieneni ja kannattavuus parani yrityskauppaa seuraavina vuosina. Toisaalta käyttöomaisuusinvestoinnit ja yritysten yhteenlaskettu henkilöstömäärä pienenivät. Osa investointien ja henkilöstömäärän vähenemisestä tosin selittynee yleisen taloustilanteen heikkoutena etenkin 1990-luvun alkupuolella.

On hyvä huomata, että kuviot 5.4 ja 5.5 kuvaavat yleisiä kehityspiirteitä, tarkemmalla jaottelulla tarkasteltuna trendit olivat hyvinkin erilaisia. Esimerkiksi henkilöstömäärä tyypillisesti kasvoi ostetuissa elektroniikka-alan yrityksissä, mutta väheni rakennustuote- sekä elintarviketeollisuuden yrityksissä. Liikevoitto suhteessa liikevaihtoon puolestaan pieneni yrityskauppavuotta seuraavana vuonna lähes joka toisessa yrityksessä.

Kuvio 5.4 Henkilöstömäärän, investointien, jalostusarvon ja viennin kehitys omistusmuutoksen jälkeen. (indeksi, yrityskauppavuosi = 100; summat)

Kuvio 5.5 Kannattavuuden ja pääomarakenteen kehitys omistusmuutoksen jälkeen. (indeksi, yrityskauppavuosi = 100; mediaanit)

Ostettujen yritysten vienti kasvoi yrityskauppavuoden tilanteeseen verrattuna selvästi sekä absoluuttisesti että suhteessa liikevaihtoon. Esimerkiksi mediaaniyrityksen viennin osuus liikevaihdosta oli yrityskauppavuonna noin 30 prosenttia, toisena vuonna kaupan jälkeen se oli noin 40 prosenttia.

Tämä viittaa siihen, että yrityksen ulkomainen omistaja on pystynyt laajentamaan ostetun yrityksen asiakaskuntaa. Näin onkin tapahtunut esimerkiksi tietoliikennetekniikkaan erikoistuneen Martiksen tapauksessa. Toisaalta tarkastelun kohteena olleet yrityskaupat tehtiin 1990-luvun alkupuolella. Yleinen talouskehitys mielessä pitäen yrityksestä riippumattomat tekijät, kuten markan ulkoisen arvon heikkenemisen kautta saatu kilpailuetu on tietenkin saattanut jo yksistään vaikuttaa vientiaktiviteetin lisääntymiseen.

Omistusmuutoksen jälkeisinä vuosina työvoiman tehokkuus kasvoi mitattuna jalostusarvo per henkilö-suhteella. Tämä johtui osittain henkilöstömäärän vähentämisestä. Sen sijaan jalostusarvon ja henkilökulujen suhteella mitattuna työvoiman tehokkuudessa ei tapahtunut olennaisia muutoksia. Sijoitetun pääoman käyttö puolestaan tehostui kaupan jälkeen jalostusarvon ja sijoitetun pääoman suhteella mitattuna. Tuotannon kasvun ohella tähän vaikutti kiinteiden investointien vähäisyys.

Edellä kuvatun kehityksen lisäksi yleinen piirre yrityskaupan jälkeen oli, että henkilökulut henkilöä kohden kasvoivat. Tämä yhdessä henkilöstömäärän vähennyksen kanssa antaa viitteitä siihen, että yrityksissä on ulkoistettu joitakin suhteellisesti alhaisemman palkkatason tehtäviä.⁴⁸ Tällöin yrityksissä olisi korkeamman palkkatason henkilöstön osuus kasvanut suhteessa alemman palkkatason henkilöstön määrään. Toisaalta yrityksen henkilöstö- ja palkkarakenne on voinut muuttua myös muulla tavoin.

⁴⁸ Tämänkaltaisia ulkoistamiskohteita yrityksissä on esimerkiksi kunnossapito ja siivous, samoin joitakin osia tuotantoketjusta on voitu siirtää alihankkijoille. Raportin kirjoitushetkellä ei ollut käytettävissä empiiristä evidenssiä siitä, onko näin tapahtunut ja toisaalta siitä, onko suomalaisomisteisten ja ulkomaalaisomisteisten yritysten välillä eroja ulkoistamisen laajuuden ja kohdistumisen suhteen. Näitä kysymyksiä on tarkoitettu tutkia lähitulevaisuudessa.

5.4 Yhteenveto: onnistuneita yritysostoja ja tehokasta toimintaa

Ulkomaisessa omistuksessa 1990-luvun aikana pysyneet yritykset ovat menestyneet usealla mittarilla tarkasteltuna melkoisen hyvin Suomessa. Esimerkiksi otoksemme ulkomaisessa omistuksessa olleiden teollisuusyritysten henkilöstömäärän ja jalostusarvon kehitys oli selvästi parempi kuin suomalaisessa omistuksessa olleilla. Ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset olivat myös yleensä vähemmän velkaantuneita ja niiden viennin osuus liikevaihdosta oli kotimaisessa omistuksessa olleita yrityksiä suurempi.

Samoin liiketoiminnan kannattavuus sijoitetun pääoman tuotolla mitattuna oli koko tarkasteluperiodin ajan selkeästi parempi ulkomaisessa omistuksessa olleissa yrityksissä. Yksi tähän vaikuttanut keskeinen ero vertailuryhmien välillä oli sijoitetun pääoman kiertonopeudessa: ulkomaalaisomisteiset yritykset saivat aikaan saman jalostusarvon pienemmällä pääomapanoksella. Pääoman tehokkaamman käytön lisäksi ulkomaisessa omistuksessa koko 1990-luvun olleiden yritysten työn tuottavuus, mitattuna henkilöä kohden lasketulla jalostusarvolla, oli korkeampi. Toisaalta ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten henkilöstölle maksettiin keskimäärin parempaa palkkaakin.

Koko 1990-luvun ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset olivat siis suomalaisessa omistuksessa pysyneisiin yrityksiin verrattuna keskimäärin kannattavampia, tehokkaampia ja vähemmän velkaisia. Kuten luvussa 5.3 huomattiin, niin 1990-luvun aikana ulkomaiseen omistukseen yrityskautoin siirtyneiden yritysten kehitys on myös ollut suurelta osin myönteistä: useimmiten jo ennen omistusmuutosta menestyneiden yritysten myönteinen kehitys ei pysähtynyt ja toisaalta huonommin menestyneiden yritysten kehitys lähti nousuun.

Omistusmuutos näkyi esimerkiksi rahoitusrakenteessa velkaantuneisuuden vähenemisenä ja liikevaihdossa viennin kasvuna. Etenkin kasvuvaiheessa oleviin yrityksiin ulkomainen omistaja on pystynyt tuomaan sitä, mitä niissä on monessa tapauksessa kaivattu, toisin sanoen rahoituksellista vakautta, uusia markkina-alueita sekä markkinointiosaamista.

Yksi selitys ulkomaisessa omistuksessa olleiden yritysten parempaan menestykseen on suomalaisomisteisista yrityksistä poikkeava toimialarakenne. Ulkomaisessa omistuksessa olevista teollisuusyrityksistä huomattavan suuri osa toimii teknologiaintensiivisillä aloilla, joille on tyypillistä melko nopea kasvu. Kuitenkin myös tarkemmalla toimialajaottelulla eroja oli havaittavissa. Esimerkiksi sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa ulko-

maalaisomisteisten yritysten sijoitetun pääoman tuotto ja tehokkuus olivat keskimäärin suomalaisomisteisia yrityksiä parempia; suomalaisomisteisilla yrityksillä oli puolestaan keskimäärin hieman parempi liikevoittomarginaali ja omavaraisuusaste. Myös muissa metalliteollisuuden yrityksissä esimerkiksi kannattavuusero sijoitetun pääoman tuotolla mitattuna oli selvästi nähtävissä, sen sijaan keskimääräisissä voittomarginaaleissa ei ollut suuria eroja.

Toinen mahdollinen selitys mm. ulkomaalaisomisteisten yritysten parempaan kannattavuuteen on se, että näissä yrityksissä omistaja on saattanut asettaa kannattavuusvaatimuksen kotimaisessa omistuksessa olevia yrityksiä korkeammalle. Ulkomainen omistaja vaatisi siten kotimaista omistajaa paremman tuoton sijoittamalleen pääomalle. Tämä voi pitää paikkansa, sillä monissa monikansallisissa konserneissa on varsin tiukat pääoman tuottovaatimukset tytäryhtiöille, jotta pääomia pystyttäisiin allokoimaan tehokkaasti mm. tutkimuksen ja tuotekehitykseen ja muille konsernin tärkeinä pitämille toiminta-alueille. Sen sijaan suomalaiset omistajat eivät ainakaan historian valossa ole kiinnittäneet kovin suurta huomiota sijoitetun pääoman tuottoon. Tähän on vaikuttanut esimerkiksi varsin yleinen yritysten keskinäinen ristiinomistus, jolloin omistus on voitu nähdä luonteeltaan strategisena sijoituksena, jonka arvoa ei voi mitata suoraan tilinpäätöksen tunnuslukujen avulla.

Kannattavuustunnuslukujen valossa näyttäisi lisäksi siltä, että suomalaisomisteisissa yrityksissä on keskitytty enemmän katteiden, kuten käyttökatteen ja liikevoiton parantamiseen, kun taas ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä tuotto sijoitetulle pääomalle on ollut ehkä tärkein kannattavuuden mittari. Suomalaisomisteiset yritykset menestyivätkin paremmin katetunnuslukujen vertailussa ja ulkomaalaisomisteiset puolestaan sijoitetun pääoman tuottovertailussa.

Kannattavuuserot voivat siis selittyä osaksi eroilla yrityskulttuureissa. Toisaalta yksi tekijä esimerkiksi suomalaisomisteisten yritysten keskimäärin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä paremmille voittomarginaaleille voi olla, että suomalaisomisteisia yrityksiä on toiminut enemmän toimialoilla, joissa on ollut vähemmän kilpailua. Tällöin ne ovat voineet pystyä neuvottelemaan hieman paremman katteen tuotannolleen. Tukea väitteelle antaa se, että joillakin teollisuuden toimialoilla Suomessa on käytännössä ollut vain muutamia merkittäviä yrityksiä, jotka useimmissa tapauksissa ovat vielä olleet suomalaisessa omistuksessa. Toisaalta erot keskimääräisissä voittomarginaaleissa ovat olleet melko vähäisiä verrattuna esimerkiksi eroihin sijoitetun pääoman kiertonopeuksissa. Lisäksi tarkemmalla

toimialajaottelulla erot voittomarginaaleissa pienenevät tai hävisivät kokonaan.

Ulkomaalaisomisteisten yrityksen taloudellisen kehityksen valossa on varsin helppoa todeta, että niiden vaikutus Suomen teolliseen rakentamiseen on tässä suhteessa ollut pääsääntöisesti myönteinen. Ulkomaaiset omistajat ovat tavallisesti pystyneet tehokkaaseen ja kannattavuudeltaan hyvään liiketoimintaan. Ne ovat myös myötävaikuttaneet osaltaan Suomen viennin lisääntymiseen ja auttaneet teollisen rakenteen monipuolistumisessa tarjoamalla entistä parempia kasvuedellytyksiä mm. kasvaville korkean teknologian yrityksille. Ulkomaisten yritysten esimerkki voi lisäksi edesauttaa siinä, että suomalaisissakin yrityksissä aletaan kiinnittää entistä enemmän huomiota sijoitetun pääoman käytön tehostamiseen.

Laatikko 5.1 Suurimmat ulkomaalaisomisteiset yritykset vuosina 1990 ja 1996.

Tämän laatikon taulukkoon 1 sivulla 87 on listattu Suomen 20 suurinta ulkomaalaisomisteista yritystä työllistetyin henkilöstön määrällä mitattuna vuonna 1996. Listan kaksi suurinta yritystä, ABB ja Kvaerner Masa-Yards ovat pitäneet kärkisijoja hallussaan koko 1990-luvun. Kolmantena oleva Tampellan perillinen Tamrock oli sen sijaan uusi ulkomaalaisomisteisten yritysten listalla. Tamrockin pääomistajaksi tulleen ruotsalaisen Sandvikin omistusosuus tosin jäi vielä vuonna 1996 hieman alle 50 prosentin enemmistöosuuden. Sandvikilla oli kuitenkin mahdollisuus lisätä omistustaan lähes 60 prosenttiin, joten Tamrock on tässä luokiteltu ulkomaalaisomisteiseksi jo vuonna 1996.⁴⁹

Vertailun vuoksi taulukossa 2 sivulla 87 on esitetty 20 suurimman ulkomaalaisomisteisen yrityksen lista vuonna 1990. Verrattaessa sitä vuoden 1996 listaan nähdään, että vain seitsemän vuoden 1990 listalla ollutta yritystä oli vielä vuonna 1996 20 suurimman listalla. Listalla tapahtui siten voimakasta uusiutumista. Vuoden 1996 listalle tulleet yritykset ovat siirtyneet ulkomaiseen omistukseen pääosin yritysostojen kautta.

Yritysten toimialarakenteessakin on tapahtunut muutoksia: vuoden 1990 listalla oli useita maahantuontia harjoittaneita yrityksiä, jotka toivat Suomeen esimerkiksi autoja ja tietokoneita, vuonna 1996 nämä yritykset olivat lähes kokonaan pudonneet listan ulkopuolelle. Niiden tilalle oli kivunnut teollisuuden ja palvelualojen yrityksiä. Nykyisin ulkomaisten yritysten merkitys eräillä liike-elämää palvelevilla aloilla onkin varsin merkittävää: suuri osa kuljetus- ja huolintatoiminnoista on liikevaihdolla mitattuna ulkomaisten yritysten hallinnassa, vartiointialalla ruotsalainen Securitas on merkittävä tekijä, siivousalalla puolestaan tanskalainen ISS.

Vuoden 1996 suurimpien listalla on kaksi rakennusalan yritystä. Rakentamisessa ja rakennustarvikkeiden valmistuksessa NCC-Puolimatkan, Skanskan ja niitä pienempien yritysten, kuten esimerkiksi Lohja Ruduksen, Optirocin, Finnsemen-

⁴⁹ Syksyllä 1997 Tamrockista tuli lopulta Sandvikin tytäryhtiö.

tin ym. ulkomaiseen omistukseen siirtyneiden yritysten vaikutus onkin huomion-arvoista. Etenkin ruotsalaisomisteisten yritysten ote on rakennusallalla vahva.⁵⁰

Kuten taulukoita vertailemalla voidaan havaita, niin vuoden 1996 20 suurinta ulkomaalaisomisteista yritystä työllisti puolet enemmän henkilöstöä kuin vuoden 1990 20 suurinta. Kasvua selittää osaksi runsaasti työllistävien rakennus- ja palvelualojen yritysten ilmaantuminen vuoden 1996 listalle. Toisaalta molempina vuosina listalla olleet yritykset ovat kolmea poikkeusta lukuunottamatta myös lisänneet henkilöstöään.

Taulukko 1. Henkilöstön määrältään suurimmat ulkomaisessa omistuksessa olleet yritykset vuonna 1996.

Nimi	Omistajan kotimaa	Toimiala	Henkilöstö lkm	Liikevaihto milj. mk
ABB-YHTIÖT	Ruotsi	Sähkö ja elektroniikka	9175	7813
KVAERNER MASA-YARDS	Norja	Metalli	4843	6398
TAMROCK	Ruotsi	Metalli	4768	4520
ISS FINLAND	Tanska	Palvelu	4702	455
BTL	Ruotsi	Kuljetus ja huolinta	2223	2595
ICL DATA FINLAND	Japani	Tietotekniikka	1780	1884
SECURITAS-YHTIÖT	Ruotsi	Palvelu	1770	391
SKANSKA	Ruotsi	Rakentaminen	1459	1512
NCC-PUOLIMATKA	Ruotsi	Rakentaminen	1456	1577
POLARKESTI	Ranska	Palvelu	1257	357
PILKINGTON LAMINO	Iso-Britannia	Lasiteollisuus	1245	802
BOREALIS POLYMERS	Tanska	Kemia ja muovi	1209	2561
NK CABLES	Hollanti	Metalli	1129	1419
ERICSSON LM	Ruotsi	Sähkö ja elektroniikka	989	949
LEIRAS	Saksa	Kemia	926	846
FOSTER WHEELER	USA	Metalli	906	1130
SUOMEN UNILEVER	Hollanti	Elintarvike	872	1405
KVAERNER PULPING	Norja	Metalli	866	1594
ELECTROLUX	Ruotsi	Moniala	828	1100
SIEMENS	Saksa	Sähkö ja elektroniikka	788	1148
20 suurinta yhteensä			43191	40455
20 suurinta keskiarvo			2160	2023

⁵⁰ Ruotsalainen Scancem-konserni on hankkinut Suomesta useita rakennusalaan liittyviä yrityksiä, mm. tekstissä mainitut Lohja Ruduksen, Optirocin ja Finnsementin.

Taulukko 2. Suurimmat ulkomaalaisomisteiset yritykset vuonna 1990 henkilöstömäärällä mitattuna.

Aakkostusnimi	Omistajan kotimaa	Toimiala	Henkilöstö lkm	Liikevaihto milj.mk
ABB-YHTIÖT	Ruotsi/Sveitsi	Sähkö ja elektroniikka	8339	4406
KVAERNER MASA-YARDS	Norja	Metalli	3934	1446
SAAB-VALMET	Ruotsi	Metalli	2237	2086
ELECTROLUX	Ruotsi	Tukkukauppa	1223	906
SCAN-AUTO	Ruotsi	Autokauppa	1151	1767
IBM	USA	Tietotekniikka	1096	1468
SIEMENS	Länsi-Saksa	Sähkö ja elektroniikka	1026	1060
SHELL	Hollanti	Öljykauppa	1016	2972
LAMINO	Iso-Britannia	Lasiteollisuus	902	377
SUOMEN UNILEVER	Hollanti	Elintarvike	880	905
NOKIAN PAPERI	USA	Metsä	829	672
KONELA	Neuvostoliitto	Autokauppa	710	731
ERICSSON L M	Ruotsi	Sähkö ja elektroniikka	707	577
VOLVO AUTO	Ruotsi	Autokauppa	681	1946
ELEKTROUNION	Ruotsi	Palvelu	670	361
SIEMENS NIXDORF	Länsi-Saksa	Tietotekniikka	638	261
AGA	Ruotsi	Kemia ja muovi	625	488
MÖLNLYCKE	Ruotsi	Kemia ja muovi	532	463
DIGITAL	USA	Tietotekniikka	503	678
WALLAC	Ruotsi	Metalli	486	231
20 suurinta yhteensä			28185	23801
20 suurinta keskiarvo			1409	1190

6. ULKOMAISEN OMISTUKSEN LISÄÄNTYMI- SEEN LIITTYVIÄ UHKAKUVIA JA MAHDOL- LISUUKSIA

Useissa maissa on suhtauduttu aina viime vuosikymmeniin saakka varauksellisesti yritysten ulkomailta tulevaan omistukseen. Myös Suomessa riittävän laajaa kansallista omistusta on pidetty yhtenä teollisen kehityksen kulmakivenä. Tällä säädettiin sodan alla vuonna 1939 ulkomaisien yritysten toimintaa rajoittanut laki, jolla pyrittiin suojautumaan maan tärkeiden luonnonvarojen ja keskeisten teollisuuden alojen siirtymiseltä ulkomaalaisten haltuun. Laki jäi voimaan vielä sotien päätyttyä ja oli voimassa pääpiirtein muuttumattomana aina 1990-luvun alkupuolelle saakka.

Tässä luvussa käsitellään ensin muutamia ajateltavissa olevia uhkia yritysten ulkomailta tulevaan omistukseen liittyen ja sen jälkeen ulkomaisten yritysten läsnäoloon liittyviä myönteisiä piirteitä. Lopuksi arvioidaan näiden näkökulmien merkitystä Suomen kannalta.

6.1 Uhkakuvia

Talouden suhdannevaihteluiden kasvu

Ulkomaisten yritysten on katsottu lisäävän epästabiilisuutta kohdemaan talouteen. On epäilty sitä, että ulkomaisilla yrityksillä on vähemmän sosiaalista vastuuntuntoa kuin kotimaisilla yrityksillä: laskusuhdanteissa tai olojen muuten muuttuessa yrityksen kannalta negatiiviseen suuntaan ulkomaisten yritysten on katsottu olevan kotimaisia yrityksiä herkempiä lähtemään olosuhteiltaan suotuisampaan maahan.

Yritys, joka harjoittaa monessa maassa tuotantotoimintaa, voi allokoida globaalisti tuotantovolyymin painopistettä sinne, missä se kulloinkin on edullisinta ilman, että se täysin vetäytyisi mistään yksittäisestä valtiosta. Tämä voi lisätä osaltaan suhdannevaihteluita yksittäisissä maissa ja toisaalta tällainen yritys voi halutessaan painostaa tuotanto- ja investointipäätöksillään kohdemaiden viranomaisia myöntämään joitain poikkeusetuja yritykselle. Lisäksi ulkomaisten yritysten on epäilty lisäävän kohdevaltioiden maksutaseongelmia voittojen kotiuttamisen aiheuttaman pääoman ulosvirtauksen ja myyntiyhtiöiden kautta kasvavan tuonnin takia.

Teknologisen kehityksen hidastuminen

Maan teknologisen kehityksen kannalta uhkakuvana on pidetty sitä, että ulkomaiset yritykset hankkivat omistukseensa kotimaisia teknologiayrityksiä, minkä jälkeen ne vähentävät tai siirtävät ostetun yrityksen tutkimus- ja tuotekehitystoimintaa (t&k) jonnekin muualle. Tämän pelon takana on ajatus, että tutkimus- ja tuotekehitystoiminnassa on suurtuotannon etuja ja ulkoisvaikutuksia, minkä vuoksi yrityksen t&k-toiminta kannattaa keskittää maantieteellisesti yhteen paikkaan. Etenkin, jos ulkomaisen emoyrityksen ja ostetun yrityksen t&k-toiminta on samanlaista, niin voidaan olettaa, että ostetun yrityksen oma tutkimus- ja tuotekehitystoiminta vähenee tai loppuu kokonaan.

Kansallisomaisuuden ja kansallisen itsemääräämisoikeuden menettäminen

Yhtenä ulkomaisessa omistuksessa olevan laajamittaisen yritystoiminnan kielteisenä ilmiönä on pidetty sitä, että maan luonnonvarojen taloudellinen hyödyntäminen ja hallintavalta saattavat siirtyä kasvottomille monikansallisille yrityksille. Pelkona on ollut, että yhden merkittävän luonnonvaran, kuten öljyn tai metsävarojen omaavan maan tuotantorakenne jää yksipuoliseksi, kun monikansalliset suuryritykset keskittyvät hyödyntämään tarjolla olevaa luonnonvaraa vieden tuotannontekijäresursseja, kuten työvoimaa muilta potentiaalisilta kasvualoilta.

Luonnonrikkauksista saatavien hyötyjen menettämisen pelko liittyy lähekkäin luonnonvaroiltaan rikkaisiin kehitysmaihiin, joissa ulkomaiset suorat sijoitukset on joskus nähty siirtomaakauden riistopolitiikan jatkona. Teollisuusmaissa sen sijaan ulkomaisten yritysten läsnäoloon liitetty uhka on, että mahdollisen kansallisen osaamisen kultakimpaleet siirtyvät ulkomaisten omistajien haltuun ja siten niistä saatava hyöty valuu ulkomaisiin käsiin ilman riittävää korvausta esimerkiksi yhteiskunnalle, joka on ollut kouluttamassa osaavaa henkilöstöä ja mahdollisesti rahoittanut yritysten toimintaa niiden synty- ja kasvuvaiheessa. Tätä epäilyä tukee käsitys, että monikansallisten yritysten on katsottu voivan yrityksen sisäisen siirtohinnoittelun ja erilaisten rahoitusjärjestelyjen avulla kotiuttaa voittojaan ohi kohdemaiden verotuksen ja näyttää voittoja siellä, missä se on kulloinkin edullisinta.

6.2 Mahdollisuuksia

Tuotantorakenteen monipuolistuminen

Nykyisin ulkomaisiin suoriin investointeihin suhtaudutaan useimmissa maissa myönteisesti. Suomessakin on havaittu, että ulkomaiset yritykset sijoittavat kotimaisten menestysalojen lisäksi toimialoille, joilla kotimaiset yritykset ovat olleet tehottomia tai joilla kotimaisilla yrityksillä ei ole ollut riittävästi resursseja kasvaa itse.⁵¹ Ulkomaiset yritykset voivat siten auttaa toimialarakenteen monipuolisuuden säilymisessä ja kehittämisessä tuoden maahan niitä resursseja, joita siellä tarvitaan.

Ulkomaisten monikansallisten yritysten tytäryhtiöt menestyvät tavallisesti kohdemaissaan paremmin kuin niissä toimivat yritykset keskimärin. Yksi syy tähän on se, että niillä on usein takanaan maailmanlaajuisen yrityksen rahoitusresurssit ja markkinointikanavat valmiina käytössään. Lisäksi useissa teollisuusmaissa ulkomaiset teollisuusyritykset tekevät suoria sijoituksia keskimääräistä korkeamman teknologian toimialoille, joilloin osaavan työvoiman kysyntä lisääntyy.⁵²

Teknologian siirron tehostuminen

Ulkomaiset suorat sijoitukset ovat yksi merkittävä teknologian siirtokanaava eri maiden välillä. Ulkomaisia investointeja tekevät yritykset ovat usein teknologiatasoltaan edistyksellisiä. Investointien kohdamaa voi siten saada suorien sijoitusten kautta uutta teknologiaa ja muuta osaamista. Myös siinä tapauksessa, että suoran sijoituksen kohteena on jo toimiva korkean teknologian yritys, voi sijoituksella olla positiivinen vaikutus ostettavaan yritykseen ja kohdemaan talouteen: jos ostettavan yrityksen t&k-toiminta on ostajan mielestä korkealla tasolla on mahdollista, että ostetun yrityksen toimintaa vahvistetaan ja yhtymän muuta tutkimus- ja tuotekehitystoimintaa voidaan siirtää ostettuun yritykseen.

Turvallisuustakuita

Ulkomaisilla suorilla sijoituksilla voidaan ajatella olevan turvallisuuspoliittinen näkökulma: houkuttelemalla maahan sijoituksia kansainvälisesti merkittävästä valtiosta ja valtaryhmittymästä voidaan luoda turvatakuita

⁵¹ Suomessa ulkomaiset yritykset ovat sijoittaneet korkean teknologian alojen lisäksi suomalaisten omistuksessa huonohkosti kannattaneille toimialoille, kuten telakkateollisuuteen, rakentamiseen sekä kuljetus- ja huolintapalveluihin.

⁵² OECD:n (1997) tilastojen mukaan useissa OECD:n jäsenmaissa ulkomaiset yritykset ovat kotimaisiin yrityksiin verrattuna mm. keskimäärin tuottavampia ja maksavat keskimäärin korkeampia palkkoja. Kts. myös Laatikko 6.1 sivulta 95 alkaen.

mahdollisena uhkana pidettyä kolmatta valtiota vastaan. Turvatakuiden luominen perustuu ajatukseen, että kun maahan saadaan riittävän paljon suoria investointeja jostakin tärkeästä valtiosta, niin investointien lähtömaan etujen mukaista on pyrkiä turvaamaan kohdemaan olojen vakaa kehitys, jotta sijoitusten arvo kehittyisi suotuisasti. Tämän seikan voi olettaa lisäävän yhtenä tekijänä Keski- ja Itä-Euroopan entisten sosialistimaiden pyrkimyksiä houkutella länsimaisia investointeja alueilleen.

6.3 Ovatko ulkomaisten yritysten suorat sijoitukset uhka Suomen teollisen rakenteen kehitykselle?

Ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten osuuden lisääntymiseen liittyy edellä kuvatun kaltaisia uhkakuvia. Päällimmäisenä uhkana Suomen tapauksessa on ehkä kansantalouden häiriöiden mahdollinen lisääntyminen. Suomen talous on melko vahvasti riippuvainen muutaman suur yrityksen toiminnan kehityksestä. Esimerkkinä riippuvuudesta voidaan mainita, että liikevaihdolla mitattuna Suomen kymmenen suurinta teollisuusyritystä vastaavat yhteensä yli puolesta teollisuuden tutkimukseen ja tuotekehitykseen käyttämistä menoista. Lisäksi jo pelkästään Nokian osuus korkean teknologian viennistä on merkittävää. Tällöin voidaan aiheellisesti pohtia, mitä voisi tapahtua, jos jonkin suurimman yrityksen määräysvalta siirtyisi ulkomaiselle yritykselle, joka yrityskaupan jälkeen päättäisi lopettaa tuotantotoiminnan tai t&k-toiminnot Suomessa siirtääkseen ne yrityksen strategiaan paremmin soveltuviin paikkoihin.

Vaikka toimintojen siirron uhka ulkomaille onkin aina olemassa ulkomaisen yrityksen ostaessa Suomesta yrityksen, niin uhka ei välttämättä ole sen suurempi riippuen siitä, onko omistaja ulkomaalainen tai suomalainen. Kansainvälisillä markkinoilla toimivien suomalaisomisteistenkin konsernien pääkonttorit, t&k-keskukset ja muut toiminnot pidetään Suomessa vain niin kauan kuin se on kokonaisuuden kannalta rationaalista.

Suomalaisessa omistuksessa olevien suurten teollisuusyritysten henkilöstöstä lähes puolet työskentelee nykyisin ulkomaisissa yksiköissä. Lisäksi Suomesta ulkomaille on tehty huomattavasti enemmän suoria sijoituksia kuin ulkomailta Suomeen päin. Yritystoiminnan kansainvälistyminen on tapahtunut siis molempiin suuntiin.

Toisaalta ulkomaiset yritykset eivät ole tehneet merkittävässä määrin sellaisia yritysostoja Suomesta, jossa oston jälkeen hankitun yrityksen toiminta on lopetettu. Sen sijaan yleisempi tapaus on ollut, että ostetun yrityksen toiminta omistajanvaihdoksen jälkeen on laajentunut ja tehostunut. Tehostamistoimintoihin on saattanut liittyä joidenkin liiketoimintayksi-

köiden lopettaminen Suomesta, mutta vastaavasti joidenkin muiden yksiköiden toimintaa on saatettu samalla laajentaa. Tämä on ollut pääsääntöisesti täysin normaalia yrityssuunnittelua.

Etenkin kasvuvaiheessa olevien yritysten kohdalla ulkomainen monikanallinen omistaja on helpottanut uusille markkina-alueille pääsyä, koska sillä on usein ollut valmiina markkinointikanavia ja tarpeellista kontaktiverkostoa. Tämä on lisännyt ja monipuolistanut Suomesta tapahtuvaa vientiä. Lisäksi kasvavien yritysten pullonkaulana monesti oleva rahoituskellinen vakaus on ulkomaisen omistajan avulla useissa tapauksissa parantunut. Rahoitustilanne on voinut parantua joko ulkomaisen omistajan suoraan tarjoamalla lisäresursseilla tai siten, että omistajavaihdoksen jälkeen yrityksen luottokelpoisuus on noussut.

Teknologisen kehityksen ja teknologian siirron kannalta ulkomaisen omistuksen edut tai haitat eivät ole nykyisin täysin selväpiirteisiä. Aikaisempina vuosikymmeninä vapautuneempi asenne ulkomaisten yritysten suoria sijoituksia kohtaan olisi varmastikin edesauttanut teknologian siirrossa Suomeen ja sitä kautta nopeuttanut teknologista kehitystä. Nykyisinkään ulkomaisten yritysten investoinneista tuskin on suurta haittaa teknologian siirron kannalta, mutta myös hyödyt voivat olla vähäisempiä kotimaisen osaamistason ripeän nousun johdosta. Teknologiavirta kulkeutuu itse asiassa joillakin toimialoilla jo Suomesta ulospäin. Olisi kuitenkin varsin lyhytnäköistä politiikkaa sen perusteella vastustaa Suomeen suuntautuvia ulkomaisia suoria sijoituksia: kokonaisuudessaan teknologiavirratt kulkevat molempiin suuntiin ja kaikki teknologian siirron kanavat on syytä pitää auki, jotta myönteinen teknologinen kehitys jatkuisi.

Ulkomainen omistaja on esimerkiksi sijoitetun pääoman tuoton suhteen osoittautunut kotimaista omistajaa vaativammaksi. Lisäksi ulkomaalaisomisteiset yritykset tyypillisesti palauttavat tavalla tai toisella melkoisen osan tilikauden voitosta ulkomaiselle emoyritykselle. Nämäkään eivät kuitenkaan ole kovin hyviä perusteita vastustaa ulkomaisten yritysten sijoituksia Suomeen. Pääoman palautukset ovat korvaus siitä, että ulkomaiset sijoittajat investoivat Suomeen ja työllistävät näin suomalaisia. On täysin luonnollista, että ulkomainen sijoittaja vaatii sijoitukseltaan kilpailukykyisen tuoton, johon sisältyy tietty riskilisä siitä, että investointi tehdään vieraaseen maahan. Toisaalta ulkomaisten omistajien pääoman tuottoa ja tehokkuutta arvostava asenne ei pitäisi olla kovinkaan kielteinen seikka maassa, jossa pääoman käyttö on aikaisemmin ollut varsin tehontä⁵³.

⁵³ Pohjola (1996) on tutkinut pääoman käytön tehokkuutta Suomessa.

Jos halutaan etsiä jotain parantamisen varaa nykyiseen kehitykseen, niin yksi merkittävä seikka olisi pyrkiä muuttamaan ulkomaisten yritysten suorien sijoitusten rakennetta enemmän uusien tuotantoyksiköiden perustamisen suuntaan toimivien yritysten ostamisen sijaan. Tämä voi osoittautua kuitenkin erittäin vaikeaksi tehtäväksi, sillä teollisuusmaissa suorien sijoitusten pääpaino on nykyisin juuri yritysostoissa.

Sen sijaan ulkomaisten yritysten suorille sijoituksille ei ole syytä, eikä varmaan todellista haluakaan asettaa lakeihin perustuvia rajoituksia. Yksipuolisiin rajoituksiin ei itse asiassa ole paljoa mahdollisuuksiakaan Suomen solmimien kansainvälisten sopimusten ja Euroopan integraatiokehityksen vuoksi.

Ulkomaisten yritysten toimintaa Suomessa voidaan pitää siis pääasiassa positiivisena teollisen rakenteen kehityksen kannalta muutamista negatiivisista poikkeuksista huolimatta. Yritysten omistusrajoitusten poistumisen ja vapaiden pääomaliikkeiden vallitessa on tietenkin aina mahdollista, että suomalaisiin yrityksiin kohdistuu aiempaa enemmän myös "vihamielisiä" valtausyriytyksiä. Tämän riskin ei rationaalisesti ajatellen kuitenkaan pitäisi olla Suomessa sen suurempi kuin muissa maissa. Säännöstelyn purkaminen ja kansainvälisen kilpailun kiristyminen toimivat paremminkin yritystoimintaa tehostavaan suuntaan. Toisaalta teollisen rakenteen monimuotoisuus niin Suomessa kuin muuallakin varsin väistämättä supistuu, kun kansainvälisessä kilpailussa tehottomat yksiköt katoavat yksittäisen maan yritys kentästä. Tällöin kuitenkin vapautuu voimavaroja kunkin maan kilpailukykyisten yritysten ja yritys klusterien tarpeisiin. Ulkomaisten suorien sijoitusten lisääntyminen osaltaan nopeuttaa tätä kehitystä.

Laatikko 6.1 Ulkomaiset suorat sijoitukset Irlannissa ja Ruotsissa.

Tässä laatikossa käsitellään lyhyesti ulkomaisten yritysten suoria sijoituksia Irlannissa ja Ruotsissa⁵⁴. Irlanti on malliesimerkki useita vuosikymmeniä jatkuneesta avoimesta suhtautumisesta ulkomaisten yritysten suoria sijoituksia kohtaan. Se purki ulkomaisten yritysten suorille sijoituksille laaditut rajoitukset jo 1950-luvun lopulla. Ruotsin suhtautumisessa yritysten ulkomaalaisomistukseen on sen sijaan ollut samoja piirteitä kuin Suomessakin, toisin sanoen eräitä toimialoja on säädelty aina 1980-luvulle saakka mm. ulkomailta tulevan kilpailun suhteen.

Irlannin avoin politiikka ulkomaisia investointeja kohtaan on monipuolistanut maan teollista rakennetta⁵⁵

Irlanti pyrkii aktiivisesti houkuttelemaan ulkomaisia investointeja alueelleen. Tätä tarkoitusta varten Irlannissa on kauppa- ja teollisuusministeriön alainen Industrial Development Agency (IDA), jolla on palveluksessaan lähes 300 työntekijää. IDA:lla on kahdeksan aluetoimistoa Irlannissa sekä 14 muusta ulkoasiainhallinnosta itsenäistä toimipistettä ulkomailla.

Oleellisena houkuttimena ulkomaisille investoinneille Irlanti tarjoaa verohelpotuksia ja investointiavustuksia. Esimerkiksi ulkomaisten yritysten yhtiövero on kymmenen prosenttia, kun yleinen yhtiövero on 36 prosenttia. Koulutustason nousun kautta houkuttimeksi on noussut myös koulutettu englanninkielinen työvoima. Lisäksi Euroopan unionin jäsenyys on kannustin ainakin Euroopan unionin ulkopuolelta tuleville investoinneille.

Irlanti poisti ulkomaisia investointeja koskevat rajoitukset 1950-luvun loppupuolella. Sen jälkeen ulkomaisia investointeja on aktiivisen houkuttelun seurauksena suuntautunut Irlantiin niin, että vuonna 1993 vientivetoiset ulkomaiset yritykset työllistivät lähes puolet Irlannin teollisuushenkilöstöstä ja niiden osuus teollisuustuotannosta oli 60 prosenttia.

Valtaosa ulkomaisten yritysten investoinneista on ollut greenfield-investointeja, toisin sanoen uusien yritysten ja tuotantolaitosten perustamisia. Lisäksi suurin osa investoinneista on suuntautunut teollisuuteen, kaupan ja palveluiden osuus on huomattavasti vähäisempi kuin esimerkiksi Suomessa tai Ruotsissa. Irlanti on pyrkinyt houkuttelemaan erityisesti vientiin suuntautuneita ulkomaisia teollisuusyrityksiä maan teollisuusstrategian mukaisesti.⁵⁶

Irlanti on ollut varteenotettava ensimmäinen sijoittumiskohde Euroopassa erityisesti monille kotimaan ulkopuolelle tuotantotoimintaansa laajentaville USA:laisille yrityksille. Ulkomaisista yrityksistä USA:sta tulleita onkin Irlannissa noin 40 prosenttia. Muista maista eniten yrityksiä on tullut Iso-Britanniasta ja Saksasta.

⁵⁴ Ruotsia käsittelevä osuus alkaa sivulta 96.

⁵⁵ Ulkomaisten yritysten toiminnasta Irlannissa on kerrottu esimerkiksi Barry & Bradley'n (1997) ja Ruane & Görgin (1997) artikkeleissa.

⁵⁶ Irlannin teollisuusstrategian ytimenä on ollut tukea vientivetoista kasvua erilaisin tukimuodoin ja verohelpotuksin ja toiseksi pyrkiä houkuttelemaan ulkomaisia, vientimarkkinoille tuotteita tuottavia yrityksiä Irlantiin (Ruane & Görg, 1997, 76).

Verohelpotukset ja suhteellisen alhaiset työvoimakustannukset toivat Irlantiin aluksi monikansallisten yritysten kokoonpanotehtaita, joissa koottiin muualla valmistetuista komponenteista ja puolivalmisteista tuotteita vientimarkkinoille. Myöhemmin maahan on mm. työvoiman koulutustason nousun ja myönteisten kokemusten seurauksena sijoittunut myös korkeamman osaamistason liiketoimintayksiköitä, joilla on omaa tutkimus- ja tuotekehitystoimintaa. Lisäksi eräiden kyselytutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että korkean teknologian monikansallisia yrityksiä sijoittuu yhä enemmän Irlantiin, koska niiden tärkeitä kilpailijoita on jo siellä hyödyntämässä Irlannin tarjoamia etuja (Barry & Bradley, 1997, 1804).

Irlannissa toimivat ulkomaiset teollisuusyritykset tuovat nykyisinkin suuren osan valmistukseen tarvittavista raaka-aineista ja puolivalmisteista ulkomailta. Toisaalta ne vievät lähes koko tuotantonsa Irlannin ulkopuolelle. Verrattuna kotimaisiin yrityksiin ne ovat huomattavasti suurempia, tuottavampia ja kannattavampia. Lisäksi ne maksavat noin neljänneksen parempaa palkkaa kuin kotimaiset yritykset keskimäärin. Yksi selitys tälle on se, että lähes kolmannes ulkomaisista teollisuusyrityksistä toimii nykyisin suhteellisen korkean teknologian toimialoilla, kuten kemian tuotteiden valmistuksessa sekä sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa. Näillä aloilla toimihenkilöiden ja asiantuntijoiden osuudet, ja siten keskimääräiset palkat, ovat korkeammat kuin alemman teknologiatason toimialoilla.

Ruotsissa ulkomaisten yritysten toimialarakenne ja kannattavuuserot kotimaisiin yrityksiin verrattuna ovat Suomen kaltaisia⁵⁷

Ulkomaisten yritysten määrä on Ruotsissa kasvanut voimakkaasti 1980-luvulta lähtien: vuodesta 1980 vuoteen 1995 ulkomaalaisomisteisten yritysten palveluksessa työskentelevien henkilöiden lukumäärä on nelinkertaistunut. Ruotsissa oli vuonna 1995 runsaat 3300 ulkomaalaisomisteista yritystä. Yritysten lukumäärällä mitattuna eniten ulkomaisia yrityksiä oli tukkukaupassa.

Ulkomaalaisomisteiset yritykset työllistivät Ruotsissa vuonna 1995 yhteensä 246 000 henkilöä, mikä vastasi noin 12 prosenttia koko yksityisen sektorin työvoimasta. Ulkomaisten teollisuusyritysten osuus Ruotsin viennistä oli runsaat 20 prosenttia. Yli puolet ulkomaalaisomisteisten yritysten työntekijöistä työskenteli teollisuusyrityksissä. Teollisuudessa ulkomaisten yritysten työllistämän henkilöstön osuus olikin lähes viidennes koko teollisuuden henkilöstöstä. Eräillä teollisuuden toimialoilla työllisyysosuus oli tätäkin suurempi, esimerkiksi kemian teollisuudessa lähes puolet alan henkilöstöstä työskenteli ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä. Toisaalta esimerkiksi metsäteollisuudessa ulkomaisia yrityksiä oli vähän.

Eniten Ruotsissa oli vuonna 1995 USA:laisia yrityksiä sekä lukumääräisesti että henkilöstön määrällä mitattuna. Yritysten lukumäärällä mitattuna seuraavaksi eniten yrityksiä oli Sveitsistä, Hollannista, Tanskasta ja Suomesta. 60 prosenttia omistajayrityksistä oli muista Euroopan unionin maista. Maantieteellisesti tarkasteltuna ulkomaiset yritykset olivat keskittyneet voimakkaasti Tukholman, Malmön ja Göteborgin alueille.

Ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat Ruotsissakin keskimäärin kannattavampia ja vienti-intensiivisempiä kuin kotimaiset yritykset. Esimerkiksi vuonna 1994 ul-

⁵⁷ Ruotsin tilannetta koskevat tilastotiedot perustuvat Strandellin (1997) artikkeliin.

komaisessa omistuksessa olevien teollisuusyritysten keskimääräinen vienti-intensiteetti oli 46 prosenttia, kun ruotsalaisomisteisissa teollisuusyrityksissä vastaava osuus oli 39 prosenttia. Oman pääoman tuotto puolestaan oli ulkomaalaisomisteisissa teollisuusyrityksissä keskimäärin 22 prosenttia, kun vastaava arvo koko teollisuudessa oli 19 prosenttia. Palvelualoilla kannattavuusero oli vielä suurempi: ulkomaisissa palvelualojen yrityksissä oman pääoman tuotto oli 28 prosenttia, kun se koko palvelusektorilla oli 23 prosenttia.

Ulkomaisten teollisuusyritysten osuudet koko teollisuuden käyttöomaisuusinvestoinneista ja tutkimus- ja tuotekehitysmenoista lisääntyivät Ruotsissa aina 1990-luvun alkuun saakka, jonka jälkeen osuus on kääntynyt laskuun: vuonna 1991 ulkomaisten teollisuusyritysten osuus sekä käyttöomaisuusinvestoinneista että t&k-menoista oli noin 16 prosenttia. Vuonna 1994 ulkomaisten yritysten osuus koko teollisuuden investoinneista oli laskenut 12 prosenttiin ja t&k-menojen osuus yhdeksään prosenttiin.

Ruotsissakin on ollut sääntelyä mm. liikenne-, telekommunikaatio- ja rahoitussektorilla. Rajoitukset on kuitenkin viimeistään 1990-luvulla purettu. Ulkomaisia investointeja houkuttelemaan perustettiin vuonna 1996 Invest in Sweden Agency (ISA). Se pyrkii houkuttelemaan ulkomaisia investointeja erityisesti elektroniikka-, telekommunikaatio-, kaivos- ja lääketeollisuuden aloille sekä bioteknologiaan. ISA:n lisäksi Ruotsissa toimii useita alueellisella tasolla toimivia organisaatioita, jotka pyrkivät edistämään ulkomaisten yritysten sijoituksia Ruotsiin.

7. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu Suomeen suuntautuneita suoria sijoituksia ja arvioitu niiden vaikutuksia Suomen talouden, etenkin teollisuuden ja sitä palvelevien toimintojen rakenteeseen. Ulkomaisessa omistuksessa olevien yritysten toimialarakennetta ja ulkomaisten suorien sijoitusten kehitystä tarkasteltiin teollistumisen alkua ajoilta nykypäivään. Pääpaino oli kuitenkin 1990-luvun tilanteen analysoinnissa yritysaineiston avulla. Yritysaineistossa ulkomaalaisomisteiseksi yritykseksi määriteltiin yritys, jonka tosiasiallisesta hallintavallasta vähintään puolet oli tietyllä ulkomaisella omistajalla.

Ulkomaiset yritykset ovat menneinä vuosikymmeninä investoineet Suomeen suorien sijoitusten muodossa erittäin vähän. Syinä sijoitusten vähäisyyteen ovat olleet mm. Suomen pienet kotimarkkinat, omaperäinen kieli sekä suomalaisten varauksellinen asenne yritystoiminnan ulkomaalaisomistusta kohtaan, mikä heijastui 1930-luvun lopulta aina 1990-luvun alkupuolelle asti voimassa olleessa ulkomaalaisomistusta rajoittaneessa laissa.

Suorat sijoitukset Suomeen alkoivat kuitenkin kasvaa 1980-luvulla ja kasvu on jatkunut 1990-luvulla. Kasvua selittää osittain maailmanlaajuisen suorien sijoitusten huomattava lisääntyminen 1980-luvun puolivälistä alkaen. Pieni osa tästä kasvusta on suuntautunut Suomeen. Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten kasvua edesauttoivat 1990-luvun alkupuolella tapahtuneet institutionaaliset ja yhteiskunnalliset muutokset. Niistä tärkeimpiä olivat ulkomaalaisomistusta koskevien rajoitusten ja muutamien toimialojen kilpailurajoitusten poistaminen sekä Suomen jäsenyys Euroopan unionissa.

Ulkomaisia yrityksiä kiinnostavien ostokohteiden määrä on lisäksi lisääntynyt suomalaisten yritysten osaamistason kehittymisen johdosta. Sen myötä yrityskaupat ovat etenkin teollisuudessa pitkälti syrjäyttäneet uusien yritysten perustamisen suorien sijoitusten tekotapana.

Ulkomaalaisomisteisten yritysten vaikutus Suomen teolliseen rakenteeseen on sijoitusten vähäisyydestä johtuen jäänyt koko kansantalouden tasolla varsin pieneksi, tosin joillakin toimialoilla, kuten sähkö- ja elektroniteollisuudessa ulkomaisten yritysten vaikutus on ollut suhteellisen suuri. Taulukossa 7.1 on esitetty yhteenvetona ulkomaisiin suoriin sijoituksiin liittyviä keskeisiä piirteitä eri ajanjaksoina.

Taulukko 7.1 Yhteenveto ulkomaisista suorista sijoituksista Suomeen eri ajanjaksoina.

Ajanjakso	Tyypillisiä piirteitä ulkomaisiin suoriin sijoituksiin liittyen
<i>Teollistuminen</i> (1800-luku - 1917)	• ulkomaalaiset yrittäjät ja yritykset vauhdittivat teollistumista, suoria investointeja kokonaisuudessaan kuitenkin melko vähän
<i>Itsenäisyyden ensi vuosikymmenet</i> (1917 - 1950-luku)	• valtaosa merkittävimmistä ulkomaalaisomisteisista yrityksistä siirtyi Suomen itsenäisyyden alkumetreillä suomalaiseen omistukseen • maailmansotien välisenä aikana vaikutus huomattavaa sähkö- ja elektroniikkateollisuuden synnyssä ja kehityksessä • 1939 rajoitettiin lailla ulkomaalaisten omistusoikeuksia, laki oli voimassa yli 50 vuotta • ulkomaiset suorat sijoitukset pysyivät vähäisinä vielä 1950-luvullakin
<i>Suorien sijoitusten hidas kasvu alkaa</i> (1960-luku ja 1970-luvun alkupuoli)	• ulkomaalaisomisteisten yritysten määrä alkoi vähitellen lisääntyä, teollisuudessa kasvu kohdistui työvoimavaltaisille toimialoille, kuten tekstiili- ja vaatetusteollisuuteen ja metalliteollisuuden kokoonpanoyrityksiin
<i>Kokoonpanosta vähitellen korkeampaan osaamiseen</i> (1970-luvun loppupuoli - 1993)	• ulkomaalaisomisteisten yritysten määrä jatkoi maltillista kasvuaan, työvoimakustannusten nousu vähensi työvoimavaltaisilla aloilla toimivien ulkomaisten yritysten määrää, niiden sijaan alkoi tulla korkeamman teknologiatason toimialoilla toimivia yrityksiä • yritysostot yleistyivät
<i>Liberalisointi ja talouden kv. integraation syventyminen</i> (1993-)	• ulkomaalaisomistusta rajoittanut laki poistettiin vuonna 1993 • ulkomaisten yritysten kiinnostus ostaa suomalaisia yrityksiä on lisääntynyt edelleen • painopiste siirtynyt tukkukaupasta entistä enemmän teollisuuteen ja eräille palvelualoille • ulkomaisella omistuksella aiempaa enemmän vaikutusta yritystoiminnassa, vaikutukset ovat olleet enimmäkseen myönteisiä

Ennen Suomen itsenäistymistä ulkomaalaisten toiminta näkyi eniten ehkä metsäteollisuudessa sekä tekstiili- ja vaatetusteollisuudessa. Edellisen toimialan suuria ulkomaalaisomisteisia yrityksiä olivat mm. norjalaiset Gutzeit ja Halla, jälkimmäisen esimerkiksi Finlayson. Suorat investoinnit eivät kokonaisuudessaan kuitenkaan olleet kovin suuria. Ulkomaalaiset yrittäjät toivat mukanaan lähinnä omaa osaamistaan.

Ulkomailta tulevat suorat investoinnit säilyivät vähäisinä vielä pitkään 1900-luvullakin. Maailmansotien välisellä ajalla ulkomaalaisomisteisilla yrityksillä oli vaikutusta sähkö- ja elektroniikkateollisuuden alkutaipaleella. Toimialan tietotaitoa Suomeen toivat mm. Siemens, LM Ericsson ja Philips. 1960-luvulla sähkö- ja elektroniikkateollisuus alkoi suomalaistua, mutta toisaalta ulkomaalaisomisteisten yritysten määrä alkoi kokonaisuudessaan kasvaa. Kasvu kohdistui aluksi työvoimavaltaisille aloille, kuten tekstiili- ja vaatetusteollisuuteen sekä metalliteollisuuden kokoonpanoyrityksiin.

Työvoimakustannusten kilpailijamaita nopeampi kasvu 1970-luvulla vähensi alhaisten työvoimakustannusten houkuttelevuutta Suomeen tulneiden yritysten määrää. Niiden sijaan 1980- ja 1990-luvuilla teollisuuteen alkoi tulla uudelleen korkean teknologian yrityksiä mm. sähkö- ja elektroniikkateollisuuteen. Näiden yritysten Suomeen sijoittumisen motiivina ei ollut enää niinkään yrityksen oman erityisosaamisen hyödyntäminen täällä, vaan suomalaisten yritysten osaamisen hyödyntäminen osana ulkomaisen yrityksen omaa toimintaa. Tämä lisäsi myös ulkomaalaisomisteisten yritysten vientiin suuntautumista. 1990-luvun puolivälissä keskimääräistä korkeamman teknologian toimialoilla toimi jo lähes puolet kaikista ulkomaisessa omistuksessa olleista teollisuusyrityksistä, kun vastaava osuus suomalaisessa omistuksessa olleilla yrityksillä oli alle neljännes.

Ulkomaisten yritysten Suomeen suuntautuneiden suorien sijoitusten motiivit voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään. Yhtenä motiivina on ollut se, että ulkomainen yritys sijoittuu Suomeen hyödyntääkseen omaa osaamistaan ja pyrkii oman osaamisen avulla valtaamaan markkinaosuuksia tälläkäläisillä markkinoilla. Tämä motiivi on havaittavissa ennen 1980- ja 1990-lukuja tehdyissä suorissa sijoituksissa ja etenkin kaupan sekä palvelutoimialojen, kuten kuljetus- ja huolintatoimintojen, vartioinnin ja siivouksen tilannetta tarkasteltaessa.

Teollisen rakenteen kehityksen kannalta pyrkimys markkinaosuuksien valtaamiseen suorien sijoitusten motiivina on kaksijakoinen. Ensinnäkin se voi parantaa ostetun yrityksen kilpailukykyä ja tehostaa toimialan kilpailua. Toisaalta, jos ulkomainen markkinoille tulija on niin tehokas, että se pystyy joko ostamaan muut kilpailijat pois markkinoilta tai muuten saavuttamaan monopolin luonteisen aseman, seurauksena voi olla tarjonnan vähentyminen, hintojen nousu ja teollisen rakenteen heikkeneminen.

Tällaista kielteistä ulkomaisten suorien sijoitusten jälkeistä kehitystä ei Suomessa ole kovinkaan paljoa ollut. Aikaisemmin tähän vaikutti ulkomaalaisomistusta rajoittanut lainsäädäntö, nykyisin puolestaan kilpailusijoitusten liberalisoinnin johdosta monopoliaseman hankkiminen ja säi-

lyttäminen on hankaloitunut: kilpailulle avoimilla toimialoilla monopoli-voittojen todennäköisyys on kilpailulta suljettuja toimialoja pienempi johtuen mm. ulkomailta tulevan potentiaalisen kilpailijayrityksen markkinoille tulon uhkasta, jos toimialalla syntyy ylikorkeita voittoja. Lisäksi sekä nykyinen kansallinen että EU:n kilpailulainsäädäntö vaikeuttavat määräävän markkina-aseman saavuttamista ja säilyttämistä.

Toisentyypisenä motiivina suorille sijoituksille Suomeen on ollut kiinnostus osaamisintensiivisiä yrityksiä kohtaan. Tässä ryhmässä ulkomaiden yritysten motiivina ei niinkään ole ollut hyödyntää omaa osaamistaan Suomen markkinoilla, vaan se, että ostettu suomalainen yritys täydentäisi omistajayrityksen osaamista. Tämä motiivi on ollut edelläesitettyä vahvempi mm. tietoteollisuusklusterin yrityksiin kohdistuneissa suorissa sijoituksissa.

Vaikka viimeksi mainitun motiivin seuraus usein onkin, että ostettujen yritysten teknologiavirta kulkee pääosin Suomesta ulospäin, niin ostetut yrityksetkin ovat hyötäneet järjestelystä. Ne ovat monessa tapauksessa saaneet omistajayritykseltä esimerkiksi tukea tuotteidensa markkinoinnissa ulkomailla ja niiden rahoitusresurssit ovat parantuneet. Lisäksi niiden oman vahvuusalueen tutkimus- ja tuotekehitystoiminta on voinut vahvistua edelleen.

Teollisen rakenteen kehittymisen kannalta tätä suomalaisten yritysten osaamisen hyödyntämismotiivia suorien sijoitusten taustalla voidaan pitää valtaosin myönteisenä asiana: ulkomaiset omistajat näyttäisivät olevan kiinnostuneita kehittämään ostamiaan yrityksiä. Toimintojen säilyminen ja kehittäminen Suomessa kuitenkin edellyttää, että täällä on jatkossakin tarjolla esimerkiksi osaavaa työvoimaa ja kilpailukykyisiä yritysklustereita.

Teknologisen kehityksen kannalta ulkomaiset suorat sijoitukset ovat olennainen uuden teknologian siirtokanava, joskin tämän seikan merkitys on nykyisin Suomen teollisuuden osaamistason kehittymisen myötä vähäisempi kuin mitä se olisi voinut olla aikaisempina vuosikymmeninä, jos suoriin sijoituksiin olisi silloin suhtauduttu myönteisemmin. Nykyisin ulkomaiden suorien sijoitusten myönteisiin vaikutuksiin teknologisen kehityksen kannalta kuuluu jo edellä mainitut tekijät, toisin sanoen se, että niiden kautta teknologiayritykset Suomessa ovat monessa tapauksessa pystyneet laajentamaan vientimarkkinoitaan ja toiseksi se, että yritysten rahoitusresurssit ovat usein lisääntyneet omistajanvaihdon jälkeen. Yritysten kasvumahdollisuudet ovat siis parantuneet.

Kansainvälisen kilpailun kiristyminen ja tehokkuusvaatimusten lisääntyminen aiheuttavat tehottomien yksiköiden toiminnan lopettamisia. Tähän liittyen ulkomaisessa omistuksessa olevassa yrityksessä on riski, että ulkomainen omistaja suosii kotimaansa tai tärkeiden markkina-alueiden tuotantolaitoksia muiden ulkomaisten tuotantolaitosten kustannuksella, toisin sanoen ylikapasiteetin uhatessa saatetaan sulkea ensin vähemmän tärkeillä alueilla sijaitsevia ulkomaisia yksiköitä, vaikka ne olisivat yhtä tehokkaita tai tehokkaampiakin kuin toimintaansa jatkavat yksiköt. Toisena ulkomaisten suorien sijoitusten lisääntymiseen liittyvänä riskinä ovat sellaiset strategiset sijoitukset, joiden perimmäisenä tarkoituksena on ostaa kilpailevan yrityksen tuotantokapasiteetti pois markkinoilta ja lopettaa ostetun yrityksen toiminta. Kuten aiemmin todettiin, tällaisia tapauksia ei Suomessa kuitenkaan ole merkittävässä määrin ollut.

Kaiken kaikkiaan ulkomaisten yritysten suorilla sijoituksilla näyttäisi olevan Suomen teollisen rakenteen kehityksen kannalta enemmän myönteisiä kuin kielteisiä piirteitä. Kielteisiin piirteisiin lukeutuu se, että ulkomainen omistaja saattaa olla kotimaista omistajaa herkempi allokoimaan tuotannon ja tuotekehityksen sijaintia uudelleen olosuhteiden muuttuessa ja siten aiheuttaa kansantalouden epästabiilisuuden lisääntymistä. Toisaalta osana monikansallisia yrityksiä ostettujen yritysten kansainväliset markkinointikanavat ja rahoitusmahdollisuudet ovat usein lisääntyneet. Ulkomaalaisomisteiset yritykset ovat osoittautuneet kannattavammiksi ja tehokkaammiksi kuin suomalaisomisteiset yritykset keskimäärin, joten ulkomaisten yritysten toiminta on edistänyt taloudellisen toiminnan tehokkuutta ja kannattavuutta Suomessa.

On todennäköistä, että ulkomaisten yritysten investoinnit Suomeen kasvavat lähivuosina edelleen suhteellisen nopeasti. Investoinnit sekä teollisuuden korkean teknologian aloille että aiemmin kilpailulta suojassa olleille palvelusektoreille jatkuvat. Talous- ja rahaliiton kolmannen vaiheen toteutuminen lisää sekä Suomeen suuntautuvia portfoliosijoituksia että suoria sijoituksia. Suoria sijoituksia vetävät todennäköisesti myös Euroopan unionin pohjoisen ulottuvuuden vahvistuminen ja Venäjän markkinoiden kasvu. Toisaalta myös suomalaisten yritysten investoinnit ulkomaille kasvavat vähintään entistä vauhtia - epätasapaino maasta lähtevien ja maahan tulevien investointien välillä säilynee.

Millaista politiikkaa ulkomaisten suorien sijoitusten suhteen pitäisi harjoittaa?

Jos ulkomaista omistusta ja ulkomaisia investointeja pyrittäisiin jotenkin rajoittamaan, menetettäisiin vapaiden pääomamarkkinoiden tuomia tehokkuusetuja. On huomattava, että käytännössä rajoittaminen ei olisi edes mahdollista, sillä Suomi on sitoutunut osana integraatiopolitiikkaa pääoman vapaaseen liikkumiseen.

Keskeinen politiikkakysymys sen sijaan on, miten saada Suomeen uusia ns. greenfield-investointeja. Tai lisää yrityksiä, jotka laajentavat ja tehostavat nykyisten yritysten toimintaa. Suomi on mukana kansainvälisessä kilpailussa pääomista ja työpaikoista.

Talous- ja elinkeinopolitiikan mahdollisuudet vaikuttaa yritysten toimintaan ovat muuttuneet, mutta eivät kadonneet. Maat kilpailevat teknologisesti korkeatasoisista yrityksistä. Elinkeinopolitiikan kannalta keskeistä on vaikuttaa yritysten kykyyn luoda yrityskohtaisia kilpailuetuja ja sitoa tämä kyky tiettyyn alueeseen. Siksi elinkeinopolitiikasta on tullut kilpailukykypolitiikkaa ja siksi useimmat maat pyrkivät kehittämään teknologista infrastruktuuria ja koulutusta. Elinkeinopolitiikan ydinkysymys on: miten tehdä maa (alue) houkuttelevaksi sijaintipaikaksi kansainvälisesti kilpailukykyisille yrityksille?

Uuden politiikan lähtökohta on siis se, että osaamiseltaan ja teknologiselta infrastruktuuriltaan korkeatasoiset maat ja alueet vetävät puoleensa huipputeknologian yrityksiä ja luovat "hyviä" työpaikkoja. Kilpailun painopiste on siirtynyt hyödykemarkkinoilta tuotannontekijämarkkinoille. Vaikka markkinoilla kilpailevat yritykset, eivät kansantaloudet tai toimialat, yritysten kilpailukykyyn edellytykset luodaan kuitenkin osittain edelleen kansallisvaltioiden tasolla. Kansallisvaltiot ovat vastanneet globalisaatioon ja tuotannontekijöiden liikkuvuuden lisääntymiseen vahvistamalla yritysten sijaintiedellytyksiä. Olennaista kuitenkin on havaita, että tuotannontekijöiden liikkuvuuden lisääntymien on johtanut siihen, että yritysten ja kansantalouksien suhteelliset edut eivät enää ole yhteneväisiä (kts. Ylä-Anttila, 1998).

Elinkeino- ja teknologiapoliittinen ajattelu on muuttunut nopeasti 1990-luvun aikana: tukevasta, rajoittavasta ja ohjaavasta politiikasta edellytyksiä luovaan ja kilpailua edistävään politiikkaan. Vanhan politiikan mahdollisuudet ovat kadonneet avoimien markkinoiden ja vapaiden pääomaliikkeiden maailmassa.

Kilpailua työpaikoista ja pääomista käydään niin Euroopan sisällä kuin Euroopan ja muun maailman välillä. Houkuttelukeinoina ovat myös ve-

rotus ja subventiot. Kun EU:n tasollakaan ei ole päästy yksimielisyyteen verotuksen harmonisoimisesta, verotuksen yhtenäistyminen näyttää tapahtuvan ainakin osittain verokilpailun kautta. Paineet verotuksen alentamiseen ja yhdenmukaistamiseen ovat kasvussa.

Sosiaalinen infrastruktuuri ja hyvin toimivat instituutiot ovat tärkeä kansallisen kilpailukyvyn osatekijä. Sosiaalinen turvallisuus, työvoiman koulutustaso ja palveluiden saatavuus ovat yritysten näkökulmasta merkittäviä sijaintitekijöitä. Tämä pätee erityisesti verkostomaisesti toimiviin huipputeknologian aloihin. Sosiaalinen pääoma (tai luottamuspääoma) saattaa olla tulevaisuudessa yhtä merkittävä tuotannontekijä kuin fyysinen ja inhimillinen pääoma. Erot verotuksessa eivät kuitenkaan voi olla kovin suuria ja korkeiden verojen vastapainona julkisen sektorin on oltava tehokas.

Tämän tutkimuksen keskeinen sanoma on, että ulkomaiset suorat sijoitukset Suomeen voidaan nähdä ennemmin yhtenä luonnollisena osana Suomen teollisen ja teknologisen rakenteen kehityksessä kuin kasvumahdollisuuksia uhkaavana riskinä.

English summary

This study analyses influence of foreign direct investment inflows on development of the Finnish industry. Time horizon of the study is from the end of the nineteenth century to the present day. We mainly focus, however, on trends in the 1990's.

In principal, we use in our study corporate level data. We have obtained this data from various sources. The primary sources were companies' annual reports and other company related information. In addition, Invest in Finland Bureau and Statistics Finland have supplied information on foreign owned companies in Finland. In order to describe general foreign direct investment (FDI) trends we use data of FDI stocks and flows generated by the Bank of Finland.

In historical perspective foreign firms have done few direct investments in Finland. This was due to, e.g., small Finnish market size and unfamiliar language and culture. Finns neither have tried to attract foreign direct investment inflows.

However, foreign direct investment inflows began to increase in the 1980's and the increase has continued in the 1990's. There are many explanations for the increase. *First*, it is partly due to global development: FDI flows have increased globally substantially since the early 1980's. A small part of this growth has directed to Finland. *Second*, technological and knowledge levels of Finnish manufacturing firms have increased quite rapidly in past few decades. So, there are nowadays in Finland many attractive companies to acquire. In fact, mergers and acquisitions have been in the 1980's and 1990's much more popular method of foreign direct investment than greenfield investment. *Third*, atmosphere in Finland has changed: nowadays foreign direct investment inflows are encouraged: Invest in Finland Bureau was founded in 1992 and remaining restrictions on FDI inflows were abolished in 1993. Furthermore, the European Union membership in 1995 had a positive signal, too.

Until the 1990's influence of foreign owned companies on the Finnish economy was quite insignificant. This was due to modest inward FDI stock. Yet, in some industries, like in manufacture of electrical equipment, foreign owned firms have been more influential.

In the 1990's the proportion of foreign owned firms has increased quite substantially. Nowadays almost one third of the 500 largest companies are foreign owned while in 1990 the proportion was 15 per cent. In 1995 foreign owned companies' shares of net sales, employment and exports in Finnish manufacturing industries were a bit over ten per cent. In manu-

facture of chemical products, machinery and electrical equipment, and mineral products the shares of foreign owned firms were larger. On the other hand, in forest industry foreign owned firms were uncommon. Mostly due to increasing number of foreign mergers and acquisition, employment and output shares of foreign owned firms have continued to increase after 1995: according to preliminary estimates in the beginning of 1998 foreign owned companies' shares of employment and net sales in manufacturing industries were about one sixth of total employment and sales.

Foreign firms have often acquired in Finland technology intensive firms. In addition, the share of technology intensive firms has increased in the 1990's: in 1990 about one third of the foreign owned firms operated in technology intensive sectors, in 1995 the proportion was 50 per cent.

Partly due to differences in sectoral distribution foreign owned firms are, on average, more profitable and more export and research intensive than Finnish owned firms. Furthermore, foreign owned firms pay, on average, slightly higher wages than indigenous firms. On the other hand, adverse (?) phenomenon is that foreign affiliates invest in fixed assets, on average, less than Finnish owned firms.

We analysed also a sample of manufacturing firms in which no ownership change has taken place in the 1990's. Results of the analysis indicate that foreign owned manufacturing firms' output and employment have improved in the 1990's more than indigenous firms' output and employment. This can be, at least partly, explained by the fact that foreign owned firms operate, on average, more often in expanding knowledge intensive sectors than Finnish owned firms. In addition, they are, on average, more export intensive than Finnish owned firms.

The development of firms, which have been acquired by foreign firms in the 1990's, has been mainly positive. This is the case especially in knowledge intensive small and medium size firms: foreign owner has, for instance, in many cases helped to increase foreign sales. Moreover, financial strength of acquired firms has usually improved after acquisition. On the other hand, in some mergers and acquisitions, particularly in low technology industries, production facilities have been closed down and production has been moved elsewhere.

There seems to be, basically, two kinds of motives for foreign direct investment. An obvious motive has been to sell firm's products and increase firm's market share in Finnish markets. This motive can be seen clearly in foreign direct investment in trade and service sectors like, for instance, in

wholesale trade, advertising, transport and cargo handling, security, and waste management.

Another motive for foreign direct investment has been to acquire knowledge intensive Finnish firms which could improve (global) competitiveness of acquiring company. This motive has been more evident than previous one in recent mergers and acquisitions particularly in high technology sectors.

It seems that foreign direct investment inflows have had more positive than negative effects on the Finnish industry. Foreign owned firms are, on average, more profitable and export intensive than indigenous firms. So, they reinforce competitiveness of the Finnish industry. In addition, foreign firms' effective use of capital could work as a positive example for Finnish owned firms. Furthermore, foreign direct investment is an important transfer channel of new technology. However, as knowledge level of Finnish firms has increased, the significance of this transfer channel is today somewhat smaller than it could have been in past decades.

KIRJALLISUUTTA

Aalto, A. 1993. *Talouselämä-lehden suuryritystietokanta Etlassa*. ETLA keskusteluaiheita no. 441.

Ahonen, M. 1984. *Tukkimetsistä tehtaisiin - patruunasta puulaakiin. Ulkomaalaisten taloudellisen toiminnan oikeudellisen sääntelyn kehitys Suomessa 1850-1939*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tutkielma.

Ali-Yrkkö, J., Sirviö, S. & Ylä-Anttila, P. 1997. *Ulkomaalaiset yritykset Suomessa - onnistuneita yritysostoja vai tehokkaampaa toimintaa?* ETLA keskusteluaiheita no. 579.

Barry, F. & Bradley, J. 1997. *FDI and trade: the Irish host-country experience*. The Economic Journal, 107 (November), 1798-1811.

Caves, R. 1996. *Multinational enterprise and economic analysis*. Cambridge University Press.

Coase, R. 1937. The nature of the firm. *Econometrica*, 386-405.

Dunning, J. 1993. *Multinational enterprises and the global economy*. Addison-Wesley.

Haaparanta, P. 1990. *Suorat sijoitukset, ulkomaalaisomistus ja Suomi*. Sitran raportti.

Heikkilä, A. 1994. *Selvitys suorista sijoituksista Suomeen*. Suomen Pankin keskustelualoitteita 2/94.

Hernesniemi, H., Lammi, M. & Ylä-Anttila, P. 1995. *Kansallinen kilpailukyky ja teollinen tulevaisuus*. ETLA B:105.

Hjerppe, R. & Ahvenainen, J. 1986. Foreign enterprises and nationalistic control: the case of Finland since the end of the nineteenth century. Teoksessa: Teichova, A., L'vy-Leboyer, M. & Nussbaum, H. (toim.): *Multinational enterprises in historical perspective*. Cambridge Univ. Press - Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Hoffman, K. 1989. *Strömberg 1889-1989: Sähkötekniikan taitaja*. Vaasa Oy.

Kasvio, A. & Nieminen, A. 1998. *Globalisaatio, työpaikkakilpailu ja Suomi - uuteen kansalliseen strategiaan*. Sitra:168.

Kauppalehti 17.11.1997. *Kirstyvä kilpailu pakottaa naapuriin*.

Kauppalehti 21.10.1997. *Yritysjohtajat haluavat eläkeyhtiöiden varoja pörssiosakkeisiin - Suuryrityksiä pitää jäädä suomalaiseen omistukseen.*

Kauppalehti 30.4.1997. *Ohjelmistovienti valuu ulkomaille.*

Kinnunen, H. 1991. *Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen.* Suomen Pankki A:80.

Korkean teknologian tuotanto ja ulkomaankauppa 1995. *Tiede ja teknologia 1996:4.* Tilastokeskus.

Lammi, M. 1994. *Paperin, koneiden ja osaamisen menestystarina. Metsäklusterin kilpailukyky.* ETLA B: 99.

Leiponen, A. 1994 *Malmista metalliksi maailmalle. Perusmetalliklusterin kilpailukyky.* ETLA B: 98.

Lovio, R. 1992. *The influence of foreign companies on the birth and development of the Finnish electronics industry.* ETLA keskusteluaiheita no. 393.

Luukkanen, H. 1994. *Ulkomaiset teollisuusyritykset ja niiden tutkimustoiminta Suomessa 1984-1991.* VTT Teknologian tutkimuksen ryhmä. Työpapereita: no 9.

Mansfield, E. 1995. *Intellectual property protection, direct investments and technology transfer - Germany, Japan and the United States.* International Finance Corporation: Discussion Paper nr. 27. World Bank. Washington, D.C.

Matilainen, J., Pajakkala, P. & Lehtinen, E. 1994. *Yhteistyöllä innovaatioita uusille markkinoille. Rakennusklusterin kilpailukyky.* ETLA B: 97.

Myllyntaus, T. 1992. *Technology transfer and the contextual filter in the Finnish setting. Transfer channels and mechanisms in an historical perspective.* ETLA keskusteluaiheita no. 416.

Mäenpää, K. & Luukkainen, S. 1994. *Teletekniikasta monimuotoiseen viestintään. Teleklusterin kilpailukyky.* ETLA B: 96.

OECD 1997. *Activities of foreign affiliates.* Directorate for Science, Technology and Industry. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris.

Paasonen, V. 1994. *Foreign direct investment of foreign and multinational companies in Finland.* Pro gradu-tutkielma. HKKK.

Pajarinen, M. 1997. *Ulkomaiset suorat sijoitukset ja ulkomaalaisomistus Suomessa: katsaus historiaan ja viimeaikaiseen kehitykseen*. ETLA keskusteluaiheita no. 610.

Pohjola, M. 1996. *Tehoton pääoma*. WSOY.

Puhakka, M. 1995. *Ulkomaisten yritysten suorat sijoitukset Suomeen - kyselytutkimuksen tuloksia*. ETLA keskusteluaiheita no. 530.

Reich, R. 1995. *Rajaton maailma. Yritysten ja kansallisvaltioiden uudet pelisäännöt*. Sitra:147.

Rouvinen, P. 1994. *Energian niukkuudesta teknologian vientiin. Energiaklusterin kilpailukyky*. ETLA B: 93.

Rouvinen, P., Saranummi, N. & Lammi, M. 1995. *Terveysthuolto verso teollisuutta. Hyvinvointiklusterin kilpailukyky*. ETLA B:109.

Ruane, F. & Görg, H. 1997. *The impact of foreign direct investment on sectoral adjustment in the Irish Economy*. National Institute Economic Review 2/1997: 76-86. National Institute of Economic and Social Research.

Strandell, A. 1997. Foreign-owned enterprises in Sweden. Artikkelin NUTEK:in julkaisemassa teoksessa: *Swedish industry and industrial policy 1997*.

Suomen kuvalehti. 1997. *Suomi valuu vieraille maille*. No. 15.

Suorat sijoitukset Suomen maksutaseessa 1996. Suomen Pankki.

Tekniikka ja talous. 1997. *Ulkomainen sijoittaja tuo siivet menestykseen*. No. 13.

Teknologian soveltaminen ja siirto 1996. *Tiede ja teknologia 1997:2*. Tilastokeskus.

Väyrynen, R. 1997. *Global transformation: economics, politics, and culture*. Sitra:161.

YK. 1996. *World investment report 1996: Investment, trade and international policy arrangements*. New York and Geneva. United Nations.

YK. 1997. *World investment report 1997: Transnational corporations, market structure and competition policy*. Geneva. United Nations.

Ylä-Anttila, P. 1998. *Teknologia, globalisaatio ja kansallinen kilpailukyky*. Kansantaloudellinen Aikakauskirja 1/1998.

Liite: Ulkomaalaisomisteisia teollisuus- ja tietotekniikkayrityksiä.⁵⁸

Nimi	Maa	Toimiala
MILDOLA	HOLLANTI	Elintarvike
NUTRICIA	HOLLANTI	Elintarvike
UNILEVER	HOLLANTI	Elintarvike
FAZER KEKSIT	ISO-BRITANNIA	Elintarvike
FELIX ABBA	NORJA	Elintarvike
KANTOLAN KEKSI	NORJA	Elintarvike
PANDA	NORJA	Elintarvike
SINEBRYCHOFF	TANSKA	Elintarvike
ESTRELLA	USA	Elintarvike
McCORMICK	USA	Elintarvike
R.J. REYNOLDS	USA	Elintarvike
VATTENFALL	RUOTSI	Energia
FINNMINERALS	Australia/Sveitsi	Kemia ja muovi
FINNISH PEROXIDES	BELGIA	Kemia ja muovi
AKZO NOBEL COATINGS	HOLLANTI	Kemia ja muovi
AKZO NOBEL DECO	HOLLANTI	Kemia ja muovi
SAYBOLT FINLAND	HOLLANTI	Kemia ja muovi
EKA CHEMICALS	Hollanti/Ruotsi	Kemia ja muovi
KEMIRA FIBRES	INDONESIA	Kemia ja muovi
FINNISH CHEMICALS	ISO-BRITANNIA	Kemia ja muovi
SANTEN	JAPANI	Kemia ja muovi
DYNOPLAST	NORJA	Kemia ja muovi
DYNORESIN	NORJA	Kemia ja muovi
HEINÄVESI KEMI	NORJA	Kemia ja muovi
JOTUN SCANPOL	NORJA	Kemia ja muovi
LIGNO TECH FINLAND	NORJA	Kemia ja muovi
SUOMEN BRECKE	NORJA	Kemia ja muovi
COATES LORILLEUX	RANSKA	Kemia ja muovi
NORLATEX	RANSKA	Kemia ja muovi
AGA	RUOTSI	Kemia ja muovi
BRIO/PLASTO	RUOTSI	Kemia ja muovi
FAGERDALA	RUOTSI	Kemia ja muovi
GEVEKO	RUOTSI	Kemia ja muovi
McWorther Technologies	RUOTSI	Kemia ja muovi

⁵⁸ Ulkomaisen yrityksen omistusosuus vähintään 50 prosenttia. Lista ei ole täydellinen ja siinä voi olla epätasällisyyksiä mm. maa-tiedon osalta.

Nimi	Maa	Toimiala
METSÄ SPECIALTY CHEMICALS	RUOTSI	Kemia ja muovi
PERLOS	Ruotsi/Suomi	Kemia ja muovi
SVEDALA	RUOTSI	Kemia ja muovi
HENKEL	SAKSA	Kemia ja muovi
LEIRAS	SAKSA	Kemia ja muovi
MESSER FINLAND	SAKSA	Kemia ja muovi
TALMU	SAKSA	Kemia ja muovi
OMYA	SVEITSI	Kemia ja muovi
SICPA	SVEITSI	Kemia ja muovi
BOREALIS POLYMERS	TANSKA	Kemia ja muovi
FAXE KALK	TANSKA	Kemia ja muovi
PRIMO FINLAND	TANSKA	Kemia ja muovi
ARIZONA CHEMICALS	USA	Kemia ja muovi
DOW SUOMI	USA	Kemia ja muovi
EXXON CHEMICALS	USA	Kemia ja muovi
GENENCOR INTERNATIONAL	USA/Suomi	Kemia ja muovi
NORDCARB	USA	Kemia ja muovi
OMG KOKKOLA CHEMICALS	USA	Kemia ja muovi
STYROCHEM FINLAND	USA	Kemia ja muovi
SUN CHEMICAL	USA	Kemia ja muovi
ZEOFINN	USA	Kemia ja muovi
PILKINGTON LAMINO	ISO-BRITANNIA	Lasiteollisuus
IDMAN	HOLLANTI	Metalli
MECMAN	HOLLANTI	Metalli
NK CABLES	HOLLANTI	Metalli
AQUAMASTER-RAUMA	ISO-BRITANNIA	Metalli
BMH WOOD TECHNOLOGY	ISO-BRITANNIA	Metalli
HUURRE GROUP	ISO-BRITANNIA	Metalli
SAFEMATIC	ISO-BRITANNIA	Metalli
ANDRITZ KONE WOOD	ITÄVALTA	Metalli
BOMBARDIER-NORDTRACK	KANADA	Metalli
AKER RAUMA OFFSHORE	NORJA	Metalli
CONSTRUCTOR FINLAND	NORJA	Metalli
ELOPAK	NORJA	Metalli
FINNYARDS	NORJA	Metalli
KVAERNER MASA-YARDS	NORJA	Metalli
KVAERNER PULPING	NORJA	Metalli
KVAERNER TAMTURBINE	NORJA	Metalli
Mäntyluoto Works	NORJA	Metalli
ALLAWAY	RANSKA	Metalli
CEBAL PRINTAL	RANSKA	Metalli
GWS METALLIPAKKAUS	RANSKA	Metalli
HALOILA M.	RANSKA	Metalli
ABS PUMPUT	RUOTSI	Metalli
BRUKENS	RUOTSI	Metalli
CARRUS	RUOTSI	Metalli

Nimi	Maa	Toimiala
FINNHYDRAULIC	RUOTSI	Metalli
JOHNSON METALL	RUOTSI	Metalli
LAUTEX	RUOTSI	Metalli
LESJÖFORS	RUOTSI	Metalli
LKM KOLTEK	RUOTSI	Metalli
M-TEK	RUOTSI	Metalli
MACGREGOR (FIN)	RUOTSI	Metalli
NAVAL	RUOTSI	Metalli
PARCA	RUOTSI	Metalli
Samesor SMT International	RUOTSI	Metalli
TAMROCK	RUOTSI	Metalli
SEW-EURODRIVE	SAKSA	Metalli
NOPON	SVEITSI	Metalli
NOKIA-MAILLEFER	SVEITSI (?)	Metalli
HI-FLEX	TANSKA	Metalli
TÖLKKI	TANSKA	Metalli
BRONTO SKYLIFT	USA	Metalli
FINCOIL-TEOLLISUUS	USA	Metalli
FOSTER WHEELER	USA	Metalli
LABSYSTEMS	USA	Metalli
M-FILTER	USA	Metalli
OTIS	USA	Metalli
STERIS FINN-AQUA	USA	Metalli
JUJO THERMAL	JAPANI	Metsä
MISAWA HOMES	JAPANI	Metsä
AURESKOSKI	RUOTSI	Metsä
SO OVITEOLLISUUS	RUOTSI	Metsä
PR-TEOLLISUUS	SVEITSI	Metsä
WEST-WOOD	TANSKA	Metsä
FORT JAMES SUOMI	USA	Metsä
ASTRA	RUOTSI	Moniala
ELECTROLUX	RUOTSI	Moniala
MÖLNLYCKE	RUOTSI	Moniala
STARCKJOHANN	RUOTSI	Moniala
TETRA PAK	RUOTSI	Moniala
ESSILOR	RANSKA	Muu valmistus
NOVART	RUOTSI	Muu valmistus
UNITULI	RUOTSI	Muu valmistus
DIAMOND HOCKEY	USA	Muu valmistus
KATVE TUOTANTO	USA	Muu valmistus
ISOVER	RANSKA	Rakennus, rakennusaine
ADDTEK	RUOTSI	Rakennus, rakennusaine
FINNSEMENTTI	RUOTSI	Rakennus, rakennusaine
GYPROC	RUOTSI	Rakennus, rakennusaine
KALMERI	RUOTSI	Rakennus, rakennusaine
LOHJA RUDUS	RUOTSI	Rakennus, rakennusaine

Nimi	Maa	Toimiala
REIMA-TUTTA	TANSKA	TeVaNaKe
ALBANY FENNOFELT	USA	TeVaNaKe
TRANTEX	BELGIA	Tietotekniikka
PEEK TRAFFIC	HOLLANTI	Tietotekniikka
CAPELLA FINLAND	ISO-BRITANNIA	Tietotekniikka
OLSY FINLAND	ITALIA	Tietotekniikka
ICL DATA FINLAND	JAPANI	Tietotekniikka
CAP GEMINI	RANSKA	Tietotekniikka
ENATOR-RYHMÄ	RUOTSI	Tietotekniikka
MHT MICLAN	RUOTSI	Tietotekniikka
SCRIBONA SUOMI	RUOTSI	Tietotekniikka
TAMPEREEN TIETOTYÖ	RUOTSI	Tietotekniikka
TN-SYSTEMS	RUOTSI	Tietotekniikka
WM-DATA	RUOTSI	Tietotekniikka
SIEMENS NIXDORF	SAKSA	Tietotekniikka
TIETOVÄYLÄ	TANSKA	Tietotekniikka
Atmel/Fincitec components	USA	Tietotekniikka
COMPAQ COMPUTER	USA	Tietotekniikka
DIGITAL	USA	Tietotekniikka
EDS SYCON	USA	Tietotekniikka
HEWLETT-PACKARD	USA	Tietotekniikka
HONEYWELL	USA	Tietotekniikka
IBM	USA	Tietotekniikka
INSTRU DATA	USA	Tietotekniikka
MICROSOFT	USA	Tietotekniikka
ORACLE FINLAND	USA	Tietotekniikka
RANK XEROX	USA	Tietotekniikka
SAS INSTITUTE	USA	Tietotekniikka
UNISYS	USA	Tietotekniikka

Luettelo kuvioista

Kuvio 1.1 Suorat sijoitukset, tuotanto ja kansainvälinen kauppa maailmanlaajuisesti tarkasteltuna.....	1
Kuvio 3.1 Suorat sijoitukset Suomeen 1965-1989. Nettomääräiset pääomavirrat.....	22
Kuvio 3.2 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten henkilöstön määrän osuus koko yksityisen sektorin yritysten henkilöstöstä.....	24
Kuvio 3.3 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten liikevaihdon osuus yksityisen sektorin yritysten liikevaihdesta.	25
Kuvio 4.1 Suorat sijoitukset Suomeen 1990-luvulla: nettomääräiset pääomavirrat.....	28
Kuvio 4.2 Suorat sijoitukset Suomeen: pääomakanta sektoreittain 1990-luvulla.....	29
Kuvio 4.3 Suorat sijoitukset Suomeen: teollisuuteen sijoitettu pääomakanta 1990-luvulla.	29
Kuvio 4.4 Suomessa toimivien ulkomaisten yritysten maajakauma 1990-luvun puolivälissä.....	33
Kuvio 4.5 Ulkomaalaisomisteisten ja suomalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakaumat.....	35
Kuvio 4.6 Teollisuusyritysten toimialajakauma vuonna 1995 teknologiatason mukaan jaoteltuna.	37
Kuvio 4.7 Metsäklusterin rakenne.	40
Kuvio 4.8 Perusmetalliklusterin rakenne.	43
Kuvio 4.9 Energiaklusterin rakenne.....	44
Kuvio 4.10 Teleklusterin rakenne.	50
Kuvio 4.11 Hyvinvointiklusterin rakenne.....	53
Kuvio 4.12 Rakennusklusterin rakenne.	57
Kuvio 4.13 Elintarvikeklusterin rakenne.	61
Kuvio 5.1 Henkilöstömäärän ja jalostusarvon kehitys omistukseltaan muuttumattomissa yrityksissä.	73
Kuvio 5.2 Omistukseltaan muuttumattomien teollisuusyritysten käyttöomaisuusinvestointien kehitys 1990-luvulla.	76
Kuvio 5.3 Sijoitetun pääoman tuoton ja tehokkuuden sekä liikevoiton kehitys 1990-luvulla.....	77
Kuvio 5.4 Henkilöstömäärän, investointien, jalostusarvon ja viennin kehitys omistusmuutoksen jälkeen.....	82
Kuvio 5.5 Kannattavuuden ja pääomarakenteen kehitys omistusmuutoksen jälkeen.	82

Luettelo taulukoista

Taulukko 3.1 Ulkomaalaisomisteisten ensimmäisen sukupolven yritysten lukumäärä Suomessa 1960-1990.	21
Taulukko 3.2 Ulkomaalaisomisteisten teollisuusyritysten toimialajakauma vuosina 1960-1990.....	23
Taulukko 4.3 Ulkomaalaisomisteisten yritysten osuus kaikista Suomessa toimivista yrityksistä suuruusluokittain vuonna 1995.	33
Taulukko 4.4 Ulkomaalaisomisteisten yritysten merkitys erällä teollisuustoimialoilla.	35
Taulukko 4.5 Metsäklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.	41
Taulukko 4.6 Energiaklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.	46
Taulukko 4.7 Tietoteollisuusklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä...	51
Taulukko 4.8 Hyvinvointi-klusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.	54
Taulukko 4.9 Rakennusklusterin ulkomaalaisomisteisia yrityksiä.	58
Taulukko 4.10 Kuljetusklusterin ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä.	59
Taulukko 4.11 Ulkomaisessa omistuksessa olevia yrityksiä elintarvikeklusterissa.	63
Taulukko 4.12 Yhteenveto ulkomaisesta omistuksesta eri teollisissa klustereissa.	65
Taulukko 5.1 Tilinpäätösaineiston yritysten kuvaus.	69
Taulukko 5.2 Yritysten tunnuslukuja vuosina 1990 ja 1996 toimialan ja omistajatyypin mukaan jaoteltuna.....	70
Taulukko 5.3 Omistukseltaan muuttumattomien yritysten tunnuslukuja: vuosien 1990-96 keskiarvot.	75
Taulukko 5.4 Yrityskaupan kohteena olleiden yritysten tunnuslukuja yrityskauppavuonna.	80
Taulukko 7.1 Yhteenveto ulkomaisista suorista sijoituksista Suomeen eri ajanjaksoina.....	100

Luettelo laatikoista

Laatikko 2.1 Ulkomaiset suorat sijoitukset ja portfoliosijoitukset Suomessa 1990-luvulla.....	10
Laatikko 4.1 Suomeen ja Suomesta suuntautuneiden suorien sijoitusten pääomakannat ja niiden tuotot.....	30
Laatikko 4.2 Suorien sijoitusten rahoitusvirrat antavat osin harhaisen kuvan ulkomaisten sijoitusten laajuudesta ja suuntautumisesta.	31
Laatikko 4.3 Strömberg Oy:stä Suomen ABB:ksi.	47
Laatikko 4.4 Tuotekehittelyllä menestykseen: Picker Nordstar	55
Laatikko 4.5 Kuljetusklusterin korkean teknologian yritys: VTI Hamlin	60
Laatikko 4.6 BTL-konsernin omistusmuutokset	60
Laatikko 5.1 Suurimmat ulkomaalaisomisteiset yritykset vuosina 1990 ja 1996.....	86
Laatikko 6.1 Ulkomaiset suorat sijoitukset Irlannissa ja Ruotsissa.	95

